

148288

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM ANABİLİM DALI
SINIF ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANZ TEZİ

**İLKÖĞRETİM 4. VE 5. SINIFTA SOSYAL BİLGİLER
DERSİNİN ÖĞRETİMİN VE ÖĞRETİMİNDE
YAŞANAN GÜÇLÜKLER
(BİTLİS ÖRNEĞİ)**

Danışman
Prof. Dr. Süleyman BÜYÜKKARCI

Hazırlayan
Deniz AYDIN

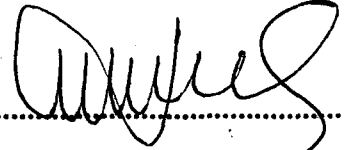
KONYA-2004

DEĞERLENDİRME KURULU ÜYELERİ

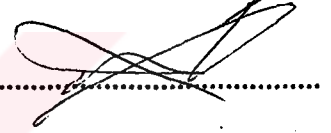
(Akademik Unvanı Adı ve Soyadı)

(İmza)

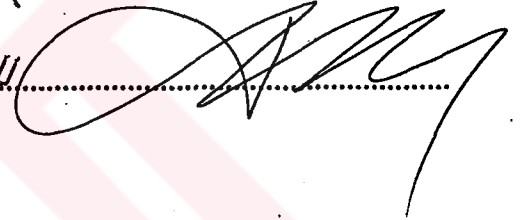
Başkan: Prof. Dr. Süleyman BÜYÜKARCI
(DANIŞMAN)

Üye: Prof. Dr. Muhammed C. MUŞTA

Üye: Yrd. Doç. Dr. Seyit EMİROĞLU

Tez'in Kabul Edildiği Tarih: 27.03.2004

ÖNSÖZ

Ülkemizde şimdiye kadar sosyal bilgiler öğretimi ile ilgili yapılan araştırmalar diğer bilim dallarına göre yok denecek kadar azdır.

Sosyal Bilgiler bir tek bilim dalı olmayıp üç alanı birden içinde barındıran bir öğretim dersidir. Sosyal Bilgileri diğer alanlardan ayıran bu özelliğe eğitimde “toplu-laştırma” diyoruz.

Tarih, coğrafya, yurttaşlık bilgisi derslerinden oluşan Sosyal Bilgiler dersinin öğretimi üzerinde ısrarla durulması gerektiği açıktır.

Sözel bir alan olan Sosyal Bilgiler dersi ilk bakışta her öğrenciyi cezp etmeyecek, sıkıcı bir ders gibi görünebilir. Fakat Sosyal Bilgileri çekici ve sevilen bir ders haline getirmek imkansız değildir. Sosyal Bilgiler dersinde varılmak istenen bu noktada en büyük rol ders öğretmenlerine düşmektedir.

İlköğretim ve orta öğretimde öğrencilere, amaçlanan hedef davranışları kazandırmak için verilen bütün derslerde olduğu gibi Sosyal Bilgiler dersinde de birçok güçlüklerle karşılaşmaktadır. Bu zorluklar her yerde aynı olmamakla birlikte, ortak noktaları da yok değildir.

İşte bu araştırmada “İlköğretim 1. Kademedeki (4. ve 5. sınıf) öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler dersinde karşılaştıkları güçlükleri (Bitlis Örneği)” araştırılmış, bu zorluklar tespit edilerek en iyi ne şekilde giderilebileceği konusu aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Bu araştırmanın yapılması ve yazılımı aşamasında gerek bilimsel katkılarını, gerek manevi desteğini esirgemeyen saygıdeğer hocam Prof. Dr. Süleyman BÜYÜKKARCI beyefendiye teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Ayrıca S.Ü. Sınıf Öğretmenliği A.B.D ve Sosyal Bilgiler Öğretmenliği A.B.D. hocalarımıza da katkılarından dolayı ayrı ayrı teşekkür ederim.

Araştırmamızın başta öğretmen ve öğrenciler olmak üzere tüm eğitim camiasına yararlı olmasını diliyorum; bundan sonraki çalışmalara ışık tutmasını hedefliyoruz.

Konya, 2004

Deniz AYDIN

ÖZET

İLKÖĞRETİM 4. VE 5. SINIFTA SOSYAL BİLGİLER DERSİNİN ÖĞRETİMİ VE ÖĞRETİMİNDE YAŞANAN GÜÇLÜKLER (BİTLİS ÖRNEĞİ)

Deniz AYDIN

Yüksek Lisans, Sınıf Öğretmenliği

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Süleyman BÜYÜKKARCI

Mayıs 2004

Bu araştırma, İlköğretim Okullarında okutulmakta olan Sosyal Bilgiler dersinin öğretiminde yaşanan güçlükleri belirlemek amacıyla, 2003 – 2004 Öğretim yılı Bitlis ile Merkez, Tatvan, Adilcevaz, Mutki, Hizan ve Güroymak ilçeleri ilköğretim okullarında görev yapan toplam 127 öğretmen üzerinde yapılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Öğretmenlere uygulanan anket formu, kişisel bilgiler, hazırlık, planlama, uygulama ve değerlendirme bölümlerinden oluşmaktadır. Veriler yüzde, frekans ve aritmetik ortalama kullanarak analiz edilmiştir.

Bu araştırmanın Birinci bölümünde; Türk Eğitiminin Tarihi gelişimi içerisinde; ilköğretim okullarının kuruluş ve gelişmeleri, Türk Eğitim Sisteminde Eğitim türleri ve Bitlis'te Eğitim tarihi ele alınıp incelenmiştir.

Araştırmamızın ikinci bölümünde ise; Sosyal bilimler kavramına, Sosyal Bilgiler kavramına, sosyal bilimler ile sosyal bilgiler arasındaki farka, sosyal bilgilerin tarihi gelişimine, sosyal bilgilerin yapısına, önemine, programının uygulanmasıyla ilgili açıklamalara, Türkiye'de sosyal bilgiler öğretiminin bu günkü durumuna, sosyal bilgiler öğretimi açısından öğretmene, sosyal bilgiler öğretmenin hedef ve ilkelerine, sosyal bilgiler öğretimine, sosyal bilgiler dersinin öğretiminde yaşanan güçlüklerle, öğretim programının amaçlarına; sosyal bilgiler dersinin işleniş ile ilgili genel açıklamalara yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde, bulgu ve yorumlar, veri çözümleme teknikleri (yapılan anketler, görüşme formları, sayısal ve istatistiksel sonuçları) yer almaktadır.

Dördüncü bölümde; sonuç ve öneriler sunularak araştırmadan ne gibi çıkarımlar yapıldığı açıklandı.

Araştırmamızın sonunda ise; yararlanılan ve konu ile ilgili olan bazı belgelerin orijinallerinin fotokopilerinin konması yoluna gidildi. Görüşme formları, şekil ve tablo listesi, istatistik ekleri ve yazışmalar eklendi.

ABSTRACT
TEACHING OF SOCIEL INFORMATIONS LESSON IN 4. AND 5. CLASSES
OF PRIMARY SCHOOL AND DIFFUCULTIES THAT ARE FACED WITH
(EXAMPLE BİTLİS)

Deniz AYDIN

Postgraduate Education, Class Teaching

Thesis Advisor: Prof.Dr. Süleyman BÜYÜKKARCI

May 2004

The goal of research is to determine the diffuculties in teaching sociel informations lessons in primary schools. In 2003-2004 Education year, 127 teachers, who charged in primary schools of Centrum, Tatvan, Adilcevaz, Mutki, Hizan and Güroymak countries which are in Bitlis, involved to this study. In this research, we used questionnaire for obtaining data. This questionnaire that applied to teachers, in forming from personal informations, preparation, planning, practicing and evaluating parts. Results are analyzed with using percentage, frequency and arithmetic average.

In first part; we discused about setting and development of primary schools in Turkish education history, the education varieties in Turkish education system and education of in Bitlis.

In second part; we gove place to concept of social sciences, concept of social informations, differences between social sciences and social informations, historical development of social informations, explanations about structure, importance and practicing program of sociel informations, today's situation of teaching sociel information in Turkey, teaching sociel informations in science age, aim and principles of teaching sociel informations, diffuculties of teaching sociel informations lessons, aims of education program and general explorations associated with sociel information lessons.

In third part; results and ascomment, we talked about preparing meassurement mediator, data analyzing techniques, universe and models.

In forth part; finals and suggestions were given. In ferences which made from investigation were explained.

In the last part of our research, we preferred to give place fotocopies of certain orijinal documents that are associated with our subject. We added applications forms, list of figure and table, statistics additions and correspondences.

TEŞEKKÜR

Bu araştırmanın hazırlanmasında ve sizlere sunulmasında çok değerli kişilerin katkıları olmuştur.

Öncelikle çalışmamın başlangıç aşamasından son safhasına kadar her anında maddi manevi hiçbir desteği esirgemeyen, her daim yanımda olan, annem Nilgün Aydın'a, çalışmamda en az ailem kadar yardımcı olup; gerek eğitim öğretime kazandırdığı faydalı eserleri, gerek öğretmenlik ve hayat tecrübesi ile her zaman ayakta durmamı sağlayan danışman hocam Prof.Dr. Süleyman BÜYÜKKARCI beyefendi'ye, çalışmam için yaptığım anket ve görüşme formlarının oluşturulup daha doğru bilgilere ulaşmamı sağlayan bütün Bitlis ili ve özellikle ilk görev yerim olan Güroymak ilçesi öğretmenlerine, Bitlis iline ait sayısal verilerin bulunmasındaki katkılarından dolayı değerli ağabeyim Şemsettin Duman'a anket sonuçlarının istatistik bilgilerinin oluşturulmasındaki yardımları ile Hande Küçükönder'e ve can dostum Nuray Kadioğlu ve Hasan Günay'a...

Ayrıca çalışmamın oluşturulmasında büyük katkıları olan Selçuk Üniversitesi'nin kıymetli hocaları, Prof.Dr. Muammer C. Muşta'ya, Prof.Dr. Ekrem Memiş'e, Yrd.Doç.Dr. Seyit Emiroğlu'na, Yrd.Doç.Dr. Nevzat Köken'e, Yrd.Doç.Dr. İsa Korkmaz'a, Öğr.Gör. Sait Akbaşı'ya, Öğr.Gör. Hidayet Sulak'a, ayrıca çalışmamın yazım aşamasında her türlü fedakarlığı gösteren Ufuk Kalkan'a., Mustafa Perinçek'e, Sinan Bağcı'ya, Serkan Erkip, Mustafa Kolcu'ya ve adını yazamadığım, çalışmama emek vermiş herkese candan teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

ÖNSÖZ.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
TEŞEKKÜR.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ	1
Problem.....	4
Araştırmanın Amacı	4
Araştırmanın Önemi	6
Araştırmanın Yöntemi	6
Araştırmanın Evreni ve Örneklemi	6
Varsayımlar	6
Sınırlılıklar.....	7
Tanımlar	7

I. BÖLÜM

MİLLÎ EĞİTİMİMİZİN TARİHİ, GELİŞİMİ, MİLLÎ EĞİTİM SİSTEMİMİZİN YAPISI VE BİTLİS'TE EĞİTİM

A. TÜRK EĞİTİMİNİN YAPISI	9
1. İlköğretim Okullarının Kuruluş ve Gelişmeleri	9
2. Türk Eğitim Sistemi	16
3. Eğitim Sisteminin Genel Amaçları.....	18
4. Eğitim Sisteminin Temel İlkeleri	21
a. Genellik ve Eşitlik	22
b. Ferdin ve Toplumun İhtiyaçları	22
c. Yöneltilme	22
d. Eğitim Hakkı	22
e. Fırsat ve İmkan Eşitliği	22
f. Süreklilik.....	22
g. Atatürk İnkılâpları ve Türk Milliyetçiliği	23
h. Demokrasi Eğitimi	23

ı. Laiklik	23
ı. Bilimsellik	23
k. Planlılık	24
l. Karma Eğitim	24
m. Okul ve Ailenin İşbirliği	24
n. Her Yerde Eğitim	24
5. İlköğretim Kurumları Yönetmeliği	24
6. İlköğretim Kurumlarının Amaçları	25
7. İlköğretim Okullarının Eğitim ve Öğretim İlkeleri	27
B. BİTLİS İSMİNİN KAYNAĞI	28
C. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE BİTLİS	32
1. Neolitik Çağ	32
2. Hititler Dönemi	33
3. Hurriler Dönemi	33
4. Asurlar Dönemi	34
5. Urartular Dönemi	35
6. Persler Dönemi	36
7. Makedonya Krallığı (İskender) Dönemi	37
8. Partlar Dönemi	37
9. Roma ve Bizans Dönemi	38
10. İslâm Hakimiyeti Dönemi	39
11. Selçuklu Dönemi	40
12. Dilmaçoğulları (Demleçoğulları) Dönemi	43
13. Eyyubi - Harzemşah ve Moğollar Dönemi	45
14. Anadolu Selçukluları Dönemi	46
15. İlhanlılar Dönemi	46
16. Karakoyunlular Dönemi	47
17. Akkoyunlular Dönemi	48
18. Şerefhanlar Dönemi	49
19. Osmanlı Dönemi	51
D. BİTLİS'İN İŞGALİ VE KURTULUŞU	53
E. BİTLİS'İN EĞİTİM TARİHİ	56

II. BÖLÜM

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİNE GENEL BİR BAKIŞ VE SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİNDE YAŞANAN GÜÇLÜKLER

A. SOSYAL BİLİMLER VE SOSYAL BİLGİLER KAVRAMLARI.....	59
1. Sosyal Bilimler ve Sosyal Bilgiler Arasındaki Fark.....	60
B. İLKÖĞRETİMDE SOSYAL BİLGİLER.....	61
C. SOSYAL BİLGİLER DERSİNDE İÇERİK.....	63
D. SOSYAL BİLGİLER DERSİNDE İÇERİĞİN DÜZENLENMESİNDEKİ GELİŞMELER	63
1. Betimsel Müfredat.....	63
2. Kavramsal Müfredat.....	64
3. Dinamik Müfredat	64
a. Helozonik Müfredat.....	64
b. Dikey Müfredat	64
E. SOSYAL BİLGİLER DERSİNDE AMAÇLAR	64
1. Sosyal Bilimlerin Genel Amaçları.....	64
2. Özel Amaçlar.....	67
F. SOSYAL BİLGİLER DERSİNİN İŞLENİŞİ İLE İLGİLİ GENEL AÇIKLAMALAR.....	84
G. SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİ AÇISINDAN ÖĞRETMEN	89
H. SOSYAL BİLGİLER DERSİNİN İŞLENİŞİ İLE İLGİLİ GENEL AÇIKLAMALAR.....	94

III. BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

A. TABLOLAR VE YORUMLARI.....	99
B. GÖRÜŞME FORMU (BAY).....	126
C. GÖRÜŞME FORMU (BAYAN).....	134
D. YAPILAN ANKETLERİN İSTATİSTİK VERİLERİ.....	139

IV. BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER.....	145
EKLER	148
KAYNAKLAR	167

KISALTMALAR

A.B.D. : Anabilim Dalı

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.m. : Adı geçen makale

diğ. : Diğerleri

İ.A. : İslâm Ansiklopedisi.

M.E.B. : Millî Eğitim Bakanlığı

M.E.M. : Millî Eğitim Müdürlüğü

s. : Sayfa

S. : Sayı

S.Ü. : Selçuk Üniversitesi

Ş.Ö.K. : Şube Öğretmenler Kurulu

T.B.M.M : Türkiye Büyük Millet Meclisi

T.C. : Türkiye Cumhuriyeti

vb. : Vebenzeri

YÖK : Yüksek Öğretim Kurumu

GİRİŞ

İnsanın yalnız bir varlık olmadığını, onu diğer canlılardan ayıran en önemli özelliklerden birinin topluluk halinde yaşaması olduğunu biliyoruz. Toplumu oluşturan bireyler arasında duygu, düşünce, kültür, ekonomi v.b. birliktelikler doğmuştur.

Birey kendini, kendinden önce oluşturulmuş ve kuralları önceden konmuş bir düzen içinde bulur. Bununla birlikte insanın içinde doğup büyüdüğü ve yaşadığı toplum, yaşanış şeklini yönlendirme, geliştirme, değiştirme gücüne sahip olduğunu bilmekteyiz.

İnsanların temel biyolojik ihtiyaçlarının yanında paylaşma, sevmeye, sevilme v.b. duygusal gereksinimler vardır. Bundan dolayı insanlar tek başlarına değil de topluluk halinde durumdaki kalmışlardır.

Sosyal düzen kuralları, insan davranışlarını düzenlerken, bir taraftan da bazı davranışları sınırlandırmaktadır. Toplumsal düzende önemli olan, bireysel çıkarlar ile toplumsal çıkarlar arasındaki dengeyi sağlayabilmektedir. Bu durum hem insanların hem de toplum düzeninin yararına olmaktadır. Toplumda düzeni sağlamak ise eğitimle olur anın kendi yaşadığı toplumun, kendinden beklediği yada yapmasını istediği davranışları yapacak şekilde yetiştirilmesi eğitimin temel görevidir.

Her insanın, kendi toplumunun yaşaması yükselmesi, gelişmiş ülkelerin seviyesine gelmesi için kendini toplumun bir üyesi olarak kabul etmesi ve eylemleri ile topluma kabul ettirmesi gerekmektedir. Eğitimsiz bir hayat düşünülemez. Davranışların başkasından öğrenilmesi ve bu ürecin hayat boyu devam etmesi bunun en büyük göstergesidir. Oğuzkan'a göre eğitim, önceden saptanmış amaçlara göre insanların davranışlarında belli gelişmeler sağlamaya yarayan planlı etkiler dizgisidir¹. Sönmez'e göre eğitim ise fiziksel uyarımlar sonucu beyinde istendik biyo-kimyasal değişiklikler oluşturma süreci olarak tanımlanmaktadır².

Toplum oluşturan bireyler arasında duygu, düşünce, kültür v.b birlikteliklerin oluşması kaçınılmaz hale gelmiştir. Birey kendini, kendinden önce oluşturulmuş ve kuralları önceden konmuş bir düzenin içinde bulur. Bununla beraber insanın içinde

¹ Veysel Sönmez, *Sosyal Bilgiler Öğretim ve Öğretmen Kılavuzu*, M.E.B., 2. Baskı, İstanbul, 1999, s.15..

² Ferhan Oğuzkan, *Çocuk ve Kitap*, Ankara, Çağdaş Eğitim, 1977, s. 6.

doğup büyüdüğü, yaşadığı toplumu ve yaşayış şeklini yönlendirme, geliştirme ve değiştirme özelliğine sahip olduğu bilinmektedir.

Toplumsal ilişkilerin düzen içinde yürüyebilmesi için toplumla ilgili var olan gerçekler göz önüne alınmalıdır. Topluluk halinde yaşayan insanların yapması gereken ödevleri ve sorumlulukları vardır. Akyüz'e göre toplum halinde yaşayan insanların yerine getirmek zorunda oldukları ödevleri, kullanacakları yetkileri ve onların haklarını belirtilen kurallara 'sosyal düzen kuralları' denir³.

Bir toplumun gelişmişliği ile eğitim sistemi arasında çok yakın bir ilişki olduğu bilimsel araştırmalarla kanıtlanmış bir gerçektir. Bu ilişkinin en büyük etkeni "insan" faktörüdür. Bir ülkenin gelişiminde eğitimin rolü ve önemi yadsınamaz.

Günümüzde eğitim anlayışı öğrencilerin uyum güçlüklerini yenerek onların, her yönüyle (çok zeka teorisi dikkate alınarak) bir bütün olarak gelişmesini esas almaktadır. Temel amaç bireyin kapasitesini en uygun şekilde geliştirmektir. Öğrencilerin mevcut gelişim düzeyleriyle eğitim bakımından önemli olan özelliklerinin bilinmesi, onların ne tip uyarıcılardan ne yönde etkileneceğinin tahmin edilmesi, en uygun eğitim durumunun oluşturulması, bakımından faydalı ve gereklidir.

Çocuğun eğitimle birlikte içinde yaşadığı toplumun özelliklerini öğrenmeli, benimsemeli, topluma karşı ne gibi görevleri olduğunu bilmelidir. Çünkü geçmişini bilmeyen bir neslin geleceğinde kendisine ve ülkesine faydalı olması beklenemez.

Yukarıda saydığımız kavramların en kolay sosyal bilgiler dersinde verilebileceği bilinmektedir. Bu konuda verimli olabilmek için sosyal bilgiler dersi öğretmenlerinin ne gibi güçlüklerle karşılaştıklarının bilinmesi faydalı olacaktır.

Bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de eğitim görevini yerine getiren öğretim kademelerinin en önemlisi ve gereklisi ilköğretimdir. İlköğretim kadın erkek bütün Türklerin milli gayelere uygun olarak bedeni, zihni ve ahlaki gelişmelerine ve yetişmelerine hizmet eden temel öğretim(ilköğretim ve öğretim kanunu, md.1) olarak kabul edilmekle ilköğretime verilen önem işaret edilmektedir. İlköğretim kurumları beş yıllık ilkokullar ve üç yıllık ortaokullardan meydana gelir. (M.E.B. İlköğretim kurumları yönetmeliği mad.⁴

³ Emine Akyüz, *Eğitim Hukuku Ders Notları*, Efam Yayınları, Ankara 1991, s.2.

⁴ Veysel Sönmez, a.g.e., s. 16.

İlkokulların 4. ve 5. sınıflarında okutulan sosyal bilgiler dersi öğrencilerinin ileriki yaşlarında topluluk içinde yaşayan insanlara saygı, sevgi ve anlayış duyguları içinde işbirliği yapmalarını ve birbirlerinin görüş ve fikirlerine saygı göstermelerini birbirlerinin başarılarını takdir etmelerini benimsettiği gibi; millet ve yurda karşı canla başla hizmet etmeyi alışkanlık ve ülkü haline getirilmesi istenmektedir.

Sosyal bilgiler öğretmeni, çocukların iyi insan ve iyi bir yurttaş olarak yetiştirilmesi için gerekli olan temel bilgi ve becerilerin kazandırılmasında özel bir önem taşır. Bütün bu çalışmalar demokrasinin ilkelerini, demokratik düzen içerisinde kişisel sorumluluklarını, Türk demokrasisinin korunmasının yollarını öğretmeye çalışmaktır.⁵

İlkokulların 4. ve 5. sınıflarında okutulan sosyal bilgiler dersi sekizinci eğitim şurasının kararıyla yeniden düzenlenen 1968 yılında uygulamaya konulan ilkökul programının esaslarına göre düzenlenmiştir. Toplumda meydana gelen hızlı değişimler, istenilen amaçlara ulaşmada güçlüklerle sebep olmaktadır. 'Bilginin gerek miktar gerekse ayrıntı yönünden hızlı artması eğitsel evrime etki eden en önemli faktörlerden biridir. Bu artış toplumsal ve bireysel yaşantıyı da etkilemektedir.

Bu araştırma plan bakımından dört bölüme ayrılmıştır.

Birinci bölümde; araştırılan problem, araştırmanın amacı, önemi, yöntemi, evren ve örnekleme, sınırlıklar, süre ve maliyet araştırmaya ait bazı tanımlar ve kısaltmalar bulunmaktadır.

İkinci bölümde; sosyal bilgiler ve sosyal bilim kavramlarının tanımı, bu kavramların arasındaki fark, sosyal bilgiler dersinin genel ve özel amaçları, ilkökullarda sosyal bilgiler dersine genel bir bakış, bazı müfredat örnekleri yer almaktadır.

Üçüncü bölümde ise bulgulara, yapılan anket ve görüşme formlarının analiz ve yorumlarına yer verilmiştir.

Son olarak dördüncü bölümde sonuç ve öneriler ile ilgili açıklamalar yapılmıştır. Tablolar, yararlanılan kaynakların gösteriminde kaynakça bölümü, bazı belgelerin orijinallerinin fotokopileri eklenmiştir.

⁵ Abdurrahman Kılıç, Resul Atilla, Öznur Baykan, "Sosyal Bilgiler Dersinin Öğretiminde Yaşanan Güçlükler", Çağdaş Eğitim Dergisi, S.29, Ankara 2002, s.293.

Problem

İnsanlık geçmişinden bugüne kadar insan her dönemde eğitilme ihtiyacı duymuş ve bunu karşılama çabasını da daima gösterilmiştir. Diğer taraftan toplumların kalabalıklaşması ve bilgilerin karmaşıklaşması, eğitilme ihtiyacın karşılanması belirli bir düzen çerçevesinde düzenlenmesi bu da eğitimin normal bir şekilde yapılmasını gerektirmiştir.

Sosyal bilgiler kavramı, değişik alanlardaki kişiler için değişik anlamlar taşımaktadır. Bu bakımdan, Türkiye’de bir zamanlar İlkokul ve orta okullarda tarih, coğrafya ve yurttaşlık bilgisi dersleri yer almıştır.

İçinde bulunduğumuz zamanda eğitime yeni bir yön verilmesi düşüncesi çevresinde eğitimin süresini arttırma, eğitim programlarında hedef davranışların belirlenerek, değişik öğrenme, öğretme yöntemlerinin düzenlenmesi ile öğrenci merkezli eğitim yapma eğilim ve çalışmaları arttırılmaktadır. Ne var ki Sosyal bilgiler konularına dahil olan vatandaşlık, demokrasi, insan hakları ve diğer toplumsal problemler açısından gerekli duyarlılıklara sahip bireyler yetiştirmekte istenilen başarının sağlanamadığı görülmektedir.

Toplumu oluşturan bireyleri bir arada tutan en önemli faktörlerinden biride ortak değerlerdir. Ortak değerleri olmayan toplum olamaz. Toplumun temel ahlakını da ortak değerleri belirtir.

Bilişsel alan, duyuşsal ve psiko-motor alanın etkileşimiyle kazanılır. Çünkü fiziksel özellikler, değerler ve duygular öğrencilerin zihinsel gelişimini büyük ölçüde etkilemektedir. Bundan dolayı sosyal bilgiler dersi bilişsel, duyuşsal ve psiko-motor davranışların en yoğun olarak bulunduğu bir derstir. Özellikle ilköğretim düzeyinde duyuşsal davranışların kazandırılma sorumluluğu da bu derse yüklenmiş ve bu yüzden de mihver ders konumuna kavuşturulmuştur.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada, ilköğretim okullarının 1.Kademesinde(4.ve5. sınıf) öğretmenlerinin karşılaştıkları güçlükler(Bitlis Örneği) ile ilgili meselelerin çözümüne yardımcı olacak bulgular elde etmek, teklifler geliştirmek için ilköğretim 1. Kademe bu derslere giren öğretmenlerin bu durum ile ilgili sorunlarını tespit etmek ve olması gerekenleri karşılaştırmak amacıyla yapılmıştır.

Bu amaçlar çerçevesi içinde kalınarak aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır:

1- Sosyal Bilgiler dersinin Tarih, Coğrafya, Vatandaşlık Bilgisi olmak üzere bir bütün olarak ele alınmasında fayda görüyor musunuz?

2- Sosyal Bilgiler dersine ait konuların programda belirtilen şekil ve sıra ile uygulanmasının sakıncalarını görüyor musunuz?

3- Sosyal Bilgiler dersinde uygulanan yakından uzağa, parçadan bütüne, özel-den genele, ilkesinin, faydalı olacağına inanıyor musunuz?

4- Sosyal Bilgiler dersinde işlenen üniteler hazırlanırken öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçları dikkate alınıyor mu? Bir öğretmen olarak öğrencinin ilgi ve ihtiyaçlarından haberdar mısınız?

5- Sosyal Bilgiler dersinin metotları öğrenciyi araştırmaya sevk edip, aktif hale getirebiliyor mu?

6- Sosyal Bilgiler dersinde ders kitaplarından başka kaynaklara başvurulabilir mi? Bu durumun öğrenciye ve öğretmene katkısı olacağına inanıyor musunuz?

7- Sosyal Bilgiler dersinde üniteler işlenirken öğretmenlerin çalışmalara katılması yani öğrencilere rehberlik etmesini, sosyal bilgiler öğretimine katkıda bulacağına inanıyor musunuz ?

8- Sosyal Bilgiler dersinde konular işlenirken diğer ifade ve beceri derslerinden yararlanmanız mümkün mü?

9- Sosyal Bilgiler dersinde ünite çalışmaları sırasında veya sonrasında öğrencilerin kazandıkları davranışları, gelişmeleri, alışkanlıkları test veya gözlem aracılığıyla ölçmeniz mümkün olabiliyor mu?

10-Sosyal Bilgiler dersinde ünitelerin işlenmesi için gerekli gördüğünüz araçları temin etmekle zorluk çekiyor musunuz?

11-Öğrencileriniz Sosyal Bilgiler dersinin planlanmasında görev alabilecek yeterlikte midir?

12-Sosyal Bilgiler dersi sayesinde öğrencilerinizin ilgi alanlarına ve yeteneklerine uygun bir iş veya mesleğe sahip olmalarında etkili olabiliyor musunuz?

13-Sosyal Bilgiler dersinde öğrencilere hür fikirli, karakterli ve disiplinli çalışma alışkanlığı kazandırabiliyor mu?

14- Sosyal Bilgiler dersinde vatandaşlık bilgileri ile ilgili konular işlenirken, öğrencilerin günlük hayatla bağlantı kurmaları yeterli ölçüde sağlanabiliyor mu? 15- Sosyal Bilgiler dersinin programda belirtilen konuları öğretmenin, sosyal, ekonomik ve teknolojik gelişmeleri, öğrencilere kavratması ne şekilde gerçekleşiyor?

Araştırmanın Önemi

Sosyal Bilgiler öğretimi, öğrencilerin iyi bir insan ve iyi bir vatandaş olarak yetiştirilmesi için gerekli olan temel bilgi ve becerilerin kazandırılması büyük önem taşımaktadır. Bununda göz önünde tutulması gerekmektedir.

Bireylerin geçmişini iyi bilip tanımalıdır. Sosyal bilgiler dersi, çocuğun düşünme yeteneğini, insanlar arası ilişkilerini geliştirmeli, çocuklara temel yurttaşlık hak ve sorumluluklarını kavratmalı, çocuklara ekonomik bir bakış açısı kazandırmalıdır. Bu ise Sosyal Bilgiler öğretiminin içeriğini teşkil eder.

Bu araştırmayla ilköğretim okullarında okutulan Sosyal Bilgiler dersinin öğretiminde öğretmenlerin fikirleri alınarak dersin uygulamasında yaşanan güçlüklerle yardımcı olması bakımından önem taşımaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada bire bir araştırmalarda en verimli teknik olduğunu düşündüğümüz anket ve görüşme formu yöntemleri kullanılacaktır. Ayrıca Bitlis ilinin tarihi gelişimi ve eğitim tarihi hakkında bilgi almak için idari birimlerdeki kaynaklardan da yararlanılacaktır.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmada ki evren Bitlis ili ve merkeze bağlı ilçelerde bulunan ilköğretim okulu, bu okulların 4. ve 5. sınıflarına devam eden öğrencileri ile görevli öğretmenlerinden oluşacaktır.

Varsayımlar

Bu araştırmanın temel varsayımları;

- 1- Araştırmada başvuru alan öğretmenlerin görüşlerinin güvenilir olduğu,
- 2- Kaynaklardan ve kuruluşlardan elde edilen bilgilerin gerçeği yansıttığı,
- 3- Araştırmanın test edilmesinde kullanılan ölçme araçlarının ve verilen cevapların güvenilir olduğu,

4- Araştırma için seçilen örneklem belirlenen sınırlar içinde evrenin bütününi temsil yeterliliğine sahiptir.

Sınırlılıklar

Araştırmanın sınırlılıkları aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

- 1- İlköğretim 1.kademe Sosyal Bilgiler dersinin amaçları ve müfredatı ile sınırlıdır.
- 2- Bu araştırma Bitlis merkez ve ilçelerinde araştırma için belirlenen ilköğretim 1 . kademe okulları ile sınırlıdır.
- 3- Örnek alınan, okullarda 4.ve 5.sınıflarda okuyan öğrenci ve görevli öğretmenlerin sosyal bilgiler dersinin uygulanaşına dair sundukları görüşlerin değerlendirilmesi ile sınırlıdır.
- 4- Bu araştırmada bilgi toplama aracı olarak anket metodu ve görüşme formu kullanılmıştır. Metodun tabiattan kaynaklanan sınırlılıkları vardır.
- 5- Bu araştırma “master tez” yönetmeliğinin belirlediği süre ile sınırlıdır.

Tanımlar

Öğretmen: Mesleği bir bilim dalını, bir sanatı veya teknik bir bilgiyi öğretmek olan kimse, muallim⁶.

Öğrenci: Öğrenim görmek maksadıyla herhangi bir öğretim kurumunda yetiştirilen kişi, talebe

Okul: Okuyup yazmadan başlayarak en yüksek düzeyde bilim ve sanat bilgisi verilen, çeşitli derecede toplu olarak öğrenimin yapıldığı yer, mektep.

Eğitim: Dar anlamıyla yeni kuşakların gerekli bilgi, beceri, deney ve değerleri elde etmeleri ve kişiliklerini geliştirebilmeleri amacıyla sürdürülen etkinliktir. Geniş tanımı ile eğitim okul öncesinde, aile ve çevrede başlar⁷.

Öğretim: Öğrenmenin gerçekleşmesi ve bireyde istenen davranışlar gelişmesi için uygulanan süreçlerin tümüdür.⁸

⁶ Süleyman Büyükkarcı, *İstanbul Ermeni Okulları*, Yelken Basım-Yayım-Dağıtım, Konya 2003, s. 1.

⁷ Süleyman Büyükkarcı, *İstanbul Sankt George Avusturya Lisesi*, Damla Ofset Matbaacılık, Konya, 1995, s. 2.

⁸ Ferhan Oğuzkan, *Eğitim Terimleri Sözlüğü*, Ankara, 1993, s. 119.

İlköğretim: Bütün bireylerin zorunlu olarak gitmesi gereken 1-8.sınıfları kapsayan temel eğitim kurumu.

Program: Eğitim ve öğretim programı karşılığı olup, okulun görev ve sorumluluğu içinde sağlanan tüm öğretim tecrübelerini içine alan faaliyetler bütünü olup, bir ders senesi içinde hangi derslerin, haftada kaç saat ile hangi amaçlara göre okutulacağını ve bu derste hangi konuların işleneceğini gösteren düzenlemeye denir⁹.

⁹ Veysel Sönmez, Sosyal Bilgiler Öğretimi ve Öğretmen Kılavuzu, M.E.B., 2. Baskı, İstanbul, 1999, s. 13.

I. BÖLÜM

MİLLİ EĞİTİMİMİZİN TARİHİ, GELİŞİMİ, MİLLİ EĞİTİM SİSTEMİMİZİN YAPISI VE BİTLİS'TE EĞİTİM

A. TÜRK EĞİTİMİNİN YAPISI

1. İlköğretim Okullarının Kuruluş ve Gelişmeleri

Eski Türklerin eğitimlerinin temel özellikleri şöyledir: Türk toplumlarının eğitim anlayış ve uygulamaları yaşama biçimlerinin etkisiyle şekillenmiştir. Çocukların ve gençlerin toplumsallaştırılıp, eğitilmesinde toplumun töresi önemli rol oynamıştır. Eriştikleri uygarlık ve kültür düzeyi onlarda örgün eğitim kurumlarının bulunduğu kesin delil ise de bu kurumlar hakkında bilgi edinilememiştir. Fakat bu dönemde eğitimin daha çok yaygın eğitim şeklinde yapıldığı sanılmaktadır. Bu dönemin edebi eserlerinde Türk ahlâk ve eğitim anlayışının dayandığı temeller gösterilmiştir. Eski Türklerde “alp” insan tipine önem verilmektedir. Alp insan tipinin temel özelliklerinden biri, cesur olduğu kadar bilge bir kişi oluşudur.

Eski Türklerde, genellikle cinsiyet farkı gözetmeden büyük bir çocuk sevgisi vardır.¹⁰ Yalnız o zaman için değil, nesiller boyunca tarihten ibret alınması düşüncesiyle taşlara kazılarak meydanlara dikilen kitabeler, Türk topluluğunda kalabalık bir okur-yazar tabakanın bulunduğu işaret etmektedir¹¹.

Türkler, Müslüman olduktan sonra medrese denilen bir örgün eğitim kurumuy- la karşılaştılar. Abbasiler ve Karahanlılar Dönemlerinde de medrese geliştirildi ve sadece dini bilgilerin değil, dünyevi bilgilerin de verildiği kurumlar haline geldi. Selçuklular'da ise örgün eğitim medreselerde, yaygın eğitim Ahilik kurumunda veriliyordu. Bundan başka şehzadelerin eğitimi ile ilgili olarak Atabeglik kurumu geliştirildi¹². Özellikle bu dönemde, medreseler çok gelişti. Adının medrese ve temelde din eğitimi- ne dayanmasına karşın, bu medreselerin Türk Kültürünün etkisiyle bilimlere önem verecek biçimde kurulması dikkat çekicidir. Batı ülkelerinde örneğine rastlanmayan medreseler, din eğitimin yanı sıra matematik, astronomi, tıp, fen alanlarında çağının

¹⁰ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1998'e)*, 3. Baskı, A.Ü.E.F. Yayınları, No: 60, Ankara, 1989, s. 5-6.

¹¹ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, Genişletilmiş 2. Baskı, Boğaziçi Yayınları A.Ş., İstanbul, 1983, s.325.

¹² İbrahim Arslanoğlu, *Türk Eğitim Sistemi*, Ankara, 1997, s.25.

bilgilerini veren kurumlar olmuştur. Özellikle medrese öğrencilerinden, bu çağda, el becerilerinin ve bazı ustalıkları öğrenmelerinin istenmesi ve buna ilişkin derslerin olması ilginçtir. Anadolu'nun pek çok yerlerinde kurulan medreseler ilk halk üniversite-leridir. Bu çağda mesleki ve teknik eğitim, loncalarda verilmekteydi. Loncalar, şimdi-ki sendikaların ilk kurumlarıdır. Loncalarda ahiler ve bunların başı olan ahi baba, hem zanaat kuruluşlarının gelişmesi hem de zanaatkarların yetişmesinde etkin kimselerdir. Zanaat öğretilmek için usta yanına verilen çırakların eğitiminde, ustalar ve ahiler bir-likte sorumluydular¹³.

Osmanlı İmparatorluğu'nda 1839'da başlayan Tanzimat Dönemi'ne kadar Osmanlı toplumunda eğitim üreten beş tür eğitim kuruluşu vardır: Medrese, Sıbyan Okulu, Enderun, Ahi Örgütleri ve Gayri Müslim Azınlık Okulları. Osmanlılar'da eği-tim faaliyetleri bir hayır işi, bir dini görev olarak kabul edilmişti. Çoğunlukla camile-rin yanında yer alan okullarda eğitim, parasızdı ve okulların her türlü masrafları bağlı oldukları vakıf tarafından karşılanırdı. Bunların denetlenmesi ise, yetkili dini makam-lar tarafından yapılırdı.

Sıbyan okulları, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ilköğretim kurumlarıydı. Bu okullara dört yaşından itibaren çocuklar kabul edilirdi. Erkek çocuklar, kızlarla birlik-te karma öğretim görürlerdi. Sıbyan okullarında okuma, yazma, Kur'an-ı Kerim ve hesap gibi konularda temel bilgiler öğretilirdi. Ancak programın önemli bir kısmını temel dini bilgiler oluşturmaya¹⁴.

Medreseler, öğrencileri bir yandan yüksek öğretime hazırlayan, bir yandan da yüksek öğretim veren okullardı. Medreseler kendi içlerinde ilk, orta ve yüksek kade-melere ayrılmıştı. Yüksek kademedede belirli bilim dallarına göre ihtisaslaşma söz ko-nusuydu. Eğitim bir çırağın bir usta yanına verilmesiyle gerçekleştirilirdi. Eğitimin konusu ve yöntem öğrenilecek zanaatın niteliğine uygun olarak ustaca belirlenirdi.

Osmanlı'da Müslüman olmayan azınlıkların açtığı okullar öbür eğitim kuruluş-larından daha değişik bir nitelik göstermekteydi. Başlangıçta din okulları olarak kuru-lan kimi gayri müslim okulları giderek daha gelişmiş bir eğitim programı uygulamaya başladılar¹⁵.

¹³ İbrahim Ethem Başaran, *Eğitime Giriş*, 3. Baskı, Bimş Matbaacılık Ltd. Şti., Ankara, 1978, s.142.

¹⁴ Nurettin Fidan ve Münire Erden, *Eğitime Giriş*, 3. Baskı, Meteksan Matbaacılık, Ankara, 1993, s.194.

¹⁵ İbrahim Ethem Başaran, *Yönetim*, Gül Yayınevi, Ankara, 1989, s. 95.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Lale Devri'nde başlayan yenileşme çabaları, Tanzimat'la daha köklü bir devreye girmiş ve eğitim işlerinin devletin temel görevlerinden biri olduğu kabul edilmiştir. Böylece eğitim hizmetlerinin yürütülmesi hükümetçe örgütlenmeye başlamıştır.¹⁶

Yenileşme Hareketleri Dönemi'nde (1773-1839), Sıbyan Mektepleri denen ana mekteplere el sürülmeden "Rüştiye" adında ilk mektepler açıldı ve bugünkü ilk mekteplerin temeli atıldı.¹⁷

İlköğretimle ilgili bir girişim, eğitimde ilk yenileşme dönemine rastlar. Bu II. Mahmud'un 1824'de yayınladığı ferman ile okuma yazmanın gereği vurgulanmış, medrese geleneğinin dışında, ilköğretim herkes için zorunlu kılınmıştır. Bu okulların eksik olan öğretmenlerini tamamlamak üzere askerliğini çavuş olarak yapanlardan yararlanılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca bu okullardan mezun olanların devam edebileceği rüştiyelerin açılmasına başlanmıştır. Yine bu dönemde, İstanbul'da açılan rüştiyelerin işlerini yönetmek için merkezde bir "nazır" görevlendirilmiştir. Bu nazırlık; 1839'da Mekatib-i Rüştiye Nezareti, 1846'da Mektatib-i Umumiye Nezareti, 1857'de Maarif-i Umimiye Nezareti adlarını almıştır.

Ancak bu ferman, yeniçeri ocağının kaldırılması ile ilgili uğraşlar, Rusya ve Mısır'la yapılan Savaşlar gibi etkenlerle yeterince uygulanamamıştır. Tüm ülkeyi kapsar biçimde ilköğretim getirilmesi zorunluluğu Tanzimat Dönemi'nde gerçekleşmiştir. 1869 Yılında Saffet Paşa'nın Maarif Nazırlığı zamanında çıkarılan "Maarif-i Umumiye Nizamnamesi"nin dokuzuncu maddesi şöyledir: "Kızların 6-10, erkeklerin 7-11 yaşları arasında mektebe devamları zorunludur."¹⁸ Böylece eğitim öğretim tam olarak devlet işi olarak değerlendirilmiştir.

Bu Nizamname'de bu okullar için, "Sıbyan Mektebi" terimi kullanılmıştır. Ancak bu okulların Maarif Nezareti'ne bağlı olanlarına "İptidai Mektep" veya "mekteb-i İptidai", "Usûl-i Cedide Mektebi" bazen de halk arasında "Taş Mektep" adları verilmiştir.

Esasında, bu Nizamnameyle eğitim teşkilatının işleyişi kesin kurallara bağlanmış, her düzeydeki okulların uygulayacağı öğretim programları belirlenmiştir. Bu

¹⁶ H. Nihat Bilgen, *İlköğretim Okulu Araştırması*, C. 1, MEGSB., İlköğretim Genel Müdürlüğü, Ankara, 1986, s. 17.

¹⁷ Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, Cilt: 1-2, İstanbul, 1977, s. 384-425.

¹⁸ Yahya Akyüz, a.g.e., s.182.

nizamname ile eğitim basamakları üç yıllık sıbyan, üç yıllık rüştiye, üç yıllık idadi, üç yıllık sultani olarak kademelenmiştir. Bu, 3+3+3+3=12 yıllık öğretim modeli, şimdi birçok Avrupa ülkelerinde kullanılan modeldir¹⁹.

Söz konusu okulların öğretim programlarını uygulayacak öğretmenlerin yetiştirilmesi amacıyla her basamak için ayrı öğretmen okulları ve bürokrasinin gerektirdiği kimi teknik insan gücünü yetiştirmek için okullar da açıldı. Tanzimat Dönemi'nde açılmasına karar verilen diğer önemli bir kurum da Darülfünun adı verilen üniversitelere. Yine bu dönemde; ihtiyaç duyulan alanlarda teknik ve öğretici eleman yetiştirmek amacıyla ilk defa batıdan öğretim elemanı getirilmiştir²⁰.

1845 Yılında, "Meclis-i Maarif-i Muvakkat" (Geçici Eğitim Meclisi) kurulmuş, ilk, orta ve yüksek öğrenim kademeleri kabul edilmiş, Sıbyan okulları ve rüştiyelerin geliştirilmesi uygun görülmüş, yüksek okul olarak bir darülfünun açılması düşünülmüş ve ayrıca Türkçe'de gerekli kitapların çoğaltılmasına çalışmak üzere Encümen-i Danış kurulmuştur. Bu Osmanlı Devleti'nde ilk defa kurulmuş bir ilim topluluğu olup, gerek iç üyeleri ve gerekse dış üyeleri ilim İrfan sahibi kimselerdi.²¹

17 Mart 1857'de Maarif-i Umumiye Nezareti adıyla ilk Eğitim Bakanlığı kurulmuştur.

29 Aralık 1876 Kanunî Esasi'nin 14. Maddesi ilköğretimi yerine getirilmesi zorunlu bir görev olarak tanımlamıştır. "Meccanilik" (parasız oluş) konusuna 1913'e kadar açıkça temas edilmemiştir.²²

3 Mart 1913'de Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-u Muvakkati (İlköğretim Geçici Kanunu) çıkarılmış, bu kanunla ilköğretimin zorunlu ve parasız olduğu kabul edilmiştir.²³ İlköğretim Geçici Kanunu ile ilköğretimde değişiklikler de yapılmış, ibtidâîyeler ile rüştiyeler birleştirilmiş ve öğretim süresi 6 yıl olan ilkokullar kurulmuştur. Beş yıllık idadiler orta öğretimin birinci devresi sayılmış, 7 yıllık idadiler sultanîyelere çevrilerek orta öğretimin ikinci devresi olarak kabul edilmiştir.

¹⁹ İ. Ethem Başaran, a.g.e., 1989, s. 98 ve Süleyman Büyükkarcı, (1995), a.g.e., s.12.

²⁰ Süleyman Büyükkarcı, (1995), a.g.e., s.13.

²¹ Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu (1773-1923)*, Uzman Yayınları, Ankara, 1987, s. 61.

²² H. Ali Koçer, a.g.e., s.128.

²³ Yahya Akyüz, a.g.e., s.294-296 ve H. Nihat Bilgen, a.g.e., s.15.

1912 Balkan Savaşı ve 1914 Birinci Dünya Savaşı, diğer alanlarda olduğu gibi eğitim alanında da planlı ve programlı bir gelişmeyi mümkün kılmamıştır²⁴.

1918-1923 tarihleri arasındaki Mütâreke ve Kurtuluş Savaşı döneminde eğitim alanındaki çeşitli zorluklara rağmen Mustafa Kemal 15 Temmuz 1921'de Ankara'da ilk resmî genel toplantı olan "Maârif Kongresini gerçekleştirmiştir. Bu toplantıya maârif müdürleri, okul müdürleri, öğretmenler, vekâlet daire müdürleri ve Telif ve Tercüme Dairesi üyeleri katılmışlar ve "İlkokulların programlarının ıslahı ve öğretim sureleri, ortaöğretim kurumlarının programları ve dersleri" konularını tartışmışlardır. Mustafa Kemal bu toplantıya katılanlardan özetle, Millî bir eğitim sistemi yaratmalarını istemiştir²⁵.

Cumhuriyet döneminde eğitimin başlıca amacı, her düzeydeki okullarda öğrencilere Cumhuriyetçi ve demokratik bir siyasi eğitim vermek olmuştur.²⁶ Bu dönemde en çok ilköğretime önem verilmiştir. Çünkü ilköğretim Cumhuriyet inkılâplarını, laikliği topluma benimsetecek, özellikle geniş kırsal kitlelerin davranışlarını değiştirecek bir araç olarak görülmüştür.

İlköğretim açısından Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki en önemli girişim, Heyet-i İlmiye'nin toplanmasıdır. Bu Kurul; 1923, 1924 ve 1926'da üç kez toplanmış, ilköğretimin yaygınlaştırılması için çalışmalar yapmış, Talim ve Terbiye Kurulu'nun kurulmasını önermiştir.²⁷ 1923'de toplanan Heyet-i İlmiye ilköğretimin 6 yıla çıkarılmasını öngörmüştür. 1924 Yılında ise yeniden beş yıla düşürülmesi yönünde karar çıkmıştır²⁸.

Cumhuriyet kurulduğunda; Sıbyan mektepleri ve medreseler Şer'îye ve Evkaf Vekaleti'ne bağlı idi ve bağlı bulunduğu vakıflarca yönetiliyordu. Tanzimat'tan sonra kurulan orta ve yükseköğretim kurumları Maarif-i Umumiye Nezareti'ne, bazı okullarla, sanat mektepleri il özel idarelerine bağlı idiler. Ayrıca kiliselere bağlı okullar ile yerli ve yabancılara ait çok sayıda okul bulunuyordu. Bu sebeple Türk eğitim sistemindeki medrese-mektep ikililiğini ortadan kaldırmak, özel okullar ile kiliselere bağlı ve yabancılara ait okulları devlet denetimine alabilmek maksadıyla 3 Mart 1924 Tari-

²⁴ Cumhuriyetin 50. Yılında Millî Eğitimimiz, M.E. Basımevi, Ankara, 1973, s. 15.

²⁵ Süleyman Büyükkaracı, (1995), a.g.e., s. 14.

²⁶ Yahya Akyüz, a.g.e., s.364.

²⁷ İbrahim Ethem Başaran, Temel Eğitim ve Yönetimi, A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Yayın No: 112, Ankara, 1982, s. 33. ve H.Hüsnü Cırıtlı, "İlköğretim" Cumhuriyet Döneminde Eğitim, M.E. Basımevi, İstanbul, 1983, s. 270-271.

²⁸ Yahya Akyüz, a.g.e., s. 294.

hi'nde, 430 Sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarılmış ve tüm bilim ve eğitim kurumları Millî Eğitim Bakanlığına bağlanmış ve eğitim sistemimiz yeniden düzenlenmiştir.

1924 Anayasası ile Türk vatandaşları için zorunlu ve devlet okullarında parasız olduğu tekrarlanan ilköğretimin (Md. 87) 1931'den itibaren ancak Türk okullarında yapılabileceği hükmü getirilmiştir.

3 Nisan 1926'da çıkarılan 789 sayılı "Maarif Teşkilatına Dair Kanun", eğitim sisteminin yapısını ve işleyişini hükme bağlamıştır.²⁹ Yine 1926 Yılında yayınlanan İlkokul Programı, öğretimde "toplu tedris" ilkesini getirmiştir.³⁰ 1929 Tarihli "İlk mektepler Talimatnamesi" de ilköğretimin kendine özgü amaçlarını göstermiştir.³¹

1926'dan 1948'e kadar ilköğretim giderleri ve öğretmenlerin maaşları il özel idare bütçelerinden ödenmiştir. Ne var ki il özel idarelerinin cılız bütçeleri, diğer giderlerinin yanında eğitim giderlerini de karşılamaya yeterli olmamış, bu durum, ilköğretimin bütün çabalara rağmen istenilen gelişmeyi gösterememesine sebep olmuştur. Ancak 1948'lerde tüm ilköğretim giderleri genel devlet bütçesi içine alınabilmıştır.³²

1928'deki Harf İnkılabı ile "Millet Mektepleri" seferberliği başlamış, 1929'da 16-40 yaşları arasındaki vatandaşlara yeni Latin harflerini öğretebilmek için okuma yazma kursları düzenlenmiştir. Bu bağlamda eski ve yeni harfleri bilmeyen kimseler; 4 aylık A kursuna, eski harfleri okuyup yazabilenler; 2 aylık B kursuna tabi tutulmuşlardır. Böylece bir yılda 1 milyona yakın vatandaşa okuma-yazma öğretilmiştir.³³

1930'lu yıllarda eğitimin kalkınmada bir araç olarak kullanılması maksadıyla kız ve erkek enstitüleri açılmıştır. Bu okullara; araştırma, kalkındırma ve geliştirme görevleri verildiği için enstitü adını almışlardır.

Köy eğitiminde ilk büyük adım 1936'da köy eğitmem yetiştirme kurslarıyla atılmış, denemenin başarılı olması, 17 Nisan 1940'ta köy enstitülerinin açılmasına yol açmıştır. Köy enstitüleri, köy eğitiminin ve kalkınmanın gerektirdiği insan gücünü yetiştirmek için açılmıştır. Bu enstitüler 1946'dan sonra öğretmen okullarına dönüştürülmüştür.

Darülfünun, 1933 yılında yayınlanan kanunla kaldırılarak İstanbul Üniversitesi adını almıştır. Üniversitelerin bilimsel ve idari özerkliğe kavuşturulması için çıkarılan

²⁹ Maarif Teşkilatına Dair Kanun, Düstur, 1926, T. 3, C.7.

³⁰ Yahya Akyüz, a.g.e., s. 385.

³¹ Yahya Akyüz, a.g.e., s.389.

³² Yahya Akyüz, a.g.e., s. 390-391.

³³ Hasan Ali Koçer, Türk Millî Eğitim Teşkilatı 1., Ankara, 1981, s. 128.

Üniversite Kanunu 1946'da yürürlüğe girmiştir. 1961 Anayasası ile üniversitelere tanınan bilimsel ve idari özerkliğin sınırları artırılmıştır. 1981 Yılında ise yeni bir yükseköğretim yasası çıkarılarak, Yüksek Öğretim Kurumu'nun Türkiye'de yükseköğretimi düzenleyen, üniversitelerin bilimsel ve idari çalışmalarını denetleyecek tek kuruluş olması öngörülmüştür.

1939'da I. Millî Eğitim Şûrası oluşturulmuş, eğitim sisteminin düzenlenmesi ve çağın gereklerine uygun tarzda yenileştirilmesi ve geliştirilmesi çalışmalarını sürdüren Şûralar 1994 yılına kadar 15 defa toplanmıştır³⁴.

1950-1960 Yılları arasında Türkiye Kalkınma sürecine girdiği için mesleki ve teknik eğitime olan ihtiyaç daha da artmıştır. Bununla ilgili olarak 1957 Yılında toplanan 6. Millî Eğitim Şûrası'nın gündeminin büyük bir kısmını mesleki-teknik eğitim teşkil etmiştir. Bu sebeple 1938 yılından itibaren açılmaya başlanan "Gezici Köy Kursları"na devam edilmiştir³⁵. 1961'lerde planlı kalkınmaya geçilmesiyle birlikte, Devlet Plânlama Teşkilâtının kurulmasıyla, eğitimin düzenlenmesinde söz sahibi yeni bir kuruluş ortaya çıkmıştır. Böylece, eğitimin ülke problemleri ile bütünlük içerisinde ele alınması sağlanmıştır³⁶. Bu Teşkilâtın kurulmasından sonra diğer kamu sektörleri ile birlikte eğitimin de planlanmasına başlanmıştır.

05.01.1961 Tarihi'nde kabul edilen 222 Sayılı "İlköğretim ve Eğitim Kanunu"nun birinci maddesinde ilköğretim; "kadın ve erkek bütün vatandaşların millî gayelere uygun, olarak; bedenî, zihnî ve ahlakî gelişmelerine ve yetişmelerine hizmet eden temel eğitim ve öğretimdir" şeklinde yer almış ve böylece "temel eğitim" kavramı ilk defa olarak yönetim metinleri arasında yer almıştır.

1739 Sayılı "Millî Eğitim Temel Kanunu" 14.6.1973 kabul edilmiştir. Bu kanun Türk Millî Eğitiminin genel amaç ve temel ilkelerini günümüzde de geçerli olan şekliyle ortaya koymuştur.

Sekiz yıllık zorunlu eğitim ilk kez 12 Mart 1971 günü kurulan "Reform Hükümeti"nce oluşturulan "Eğitim Reformu Çalışma Grupları" tarafından ele alınmıştır. 1971-1972 öğretim yılından itibaren pilot uygulaması başlatılmış ve izleyen yıllarda açılan 6400'e yakın ilköğretim okulu ile ülke genelinde yaygınlaştırma çabaları sürdü-

³⁴ Süleyman Büyükkarcı, (1995), a.g.e., s.15.

³⁵ İbrahim Arslanoğlu, a.g.e., s.32.

³⁶ Yahya Akyüz, a.g.e., s. 362.

rülmüştür. Bu konu 10'uncu Millî Eğitim Şurasından itibaren 15'inci Millî Eğitim Şurasına uzanan bir süreçte bilim çevrelerince tartışılmıştır³⁷.

55'inci Hükümet tarafından Hükümet Programına alınan sekiz yıllık zorunlu eğitimin kesintisiz olarak uygulamaya geçirilmesi 16.08.1997 Tarihinde kabul edilen 4306 Sayılı Kanun'la "ilköğretim kurumları sekiz yıllık okullardan oluşur. Bu okullarda kesintisiz eğitim yapılır ve bitirenlere ilköğretim diploması verilir" düzenlemesi getirilmiştir³⁸. Bu kanuna eklenen geçici madde ile 31.12.2000 yılına kadar ilköğretim giderlerinde kullanılmak üzere belirtilen işlemler ve kağıtlar için eğitime katkı payı ödenmesi öngörülmüştür.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) 'na göre; çağ nüfusu itibariyle ilkokullarda okullaşma oranı yüzde yüze yaklaşmıştır.³⁹

2. Türk Eğitim Sistemi

Bir ülkenin eğitim sistemi ile o ülkenin eğitim kurumları arasında yakın bir ilişki vardır. Toplumda bireyler arasında oluşan yasal eğitim ilişkilerinin gerektirdiği eğitsel görevler belli bir düzeye çıktığında, bu görevleri yapacak toplumsal birimlerin kurulması zorunlu olur. Eğitim kurumunun gerektirdiği görevleri gerçekleştirmek için kurulan toplumsal birimler, ülkenin eğitim sistemini oluşturur.

Toplumda eğitsel görevleri yerine getirmek için kurulan toplumsal birimler, eğitim yapan okullar ve değişik adlardaki eğitim yerleridir. Eğitim yapmakla görevli toplumsal birimler, ne adla kurulursa kurulsunlar, planlı eğitim yapmak zorundadırlar.

Plânlı eğitim, önceden belirlenen amaçlar doğrultusunda, hazırlanan elverişli bir ortamda, eğitilenlerin nitelikleri, ihtiyaçları göz önünde tutularak öğretmenlerce (ya da bu amaç için yetiştirilmiş kişilerce) yapılan eğitimidir. Planlı eğitim çoğunlukla okullarda yapıldığından, eğitim sistemini oluşturan toplumsal birimlerin çoğunluğu da okullardır. Okulların dışında özel eğitim, halk eğitimi ve hizmet içi eğitim gibi planlı eğitim yapan eğitim yerleri de eğitim sistemini oluşturan toplumsal birimlerdir.

Türk Eğitim Sisteminin bugünkü özellikleri birden oluşmuş değildir. Çağlar boyu toplumdaki değişimler eğitimi etkilerken, eğitim de toplumdaki değişimlerin

³⁷ Sekiz Yıllık Kesintisiz Zorunlu İlköğretim Uygulaması ile İlgili Sorular ve Cevaplar, M.E.B. Yayınları, Ankara, 1997, s. 3

³⁸ Resmi Gazete, 23084, 18 Ağustos 1997.

³⁹ DPT., Kalkınma Planı, Yedinci Beş Yıl 1996-2000, Ankara, 1996, s.11.

temel sebebi olmuştur. Eğitim sistemimiz, toplumumuzdaki değişmelerle, çağındaki diğer toplumların toplumsal, politik, kültürel, bilimsel değişmelerinden etkilenmiştir.

Türk eğitim sisteminin şimdiki yapısı, tarihsel uzanımı içinde, birçok aşamalar geçirerek biçimlenmiştir. Millî yapıyı oluşturan öteki sistemlerle birlikte eğitim sistemi de zamana göre farklı önem kazanmıştır. Eğitime değer verildiği çağlarda, eğitimin öteki sistemlere yararı ve katkısı daha çok olmuş, böylece; Türk Milleti kültürel, toplumsal ve ekonomik alanlarda öteki milletlerden daha yüksek düzeylere ulaşmıştır. Cumhuriyet devrinde, eğitime verilen önemin artması, Türkiye'nin şimdiki düzeye ulaşmasında önemli bir etmendir⁴⁰.

Cumhuriyet döneminde, bugünkü eğitim sistemimizi etkileyen iki önemli değişiklik olmuştur. Bunlardan biri; dine dayalı ve modern eğitim veren kurumlar diye bilinen ikili sistemi ortadan kaldıran Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun çıkarılması, diğeri yeni Türk Alfabesinin kabulüdür.

Türk eğitim sisteminin yasallaşması 14 Haziran 1973 Tarihinde gerçekleşmiştir. Bu tarihte çıkan 1739 Sayılı "Millî Eğitim Temel Kanunu" Türk eğitim sistemini yasal bir temele dayandırmıştır⁴¹.

Bu yasaya göre, her Türk vatandaşının genel ve mesleki eğitiminin hayatı boyunca sürmesi esas alınmıştır. Gençlerin eğitimi yanında hayata ve iş alanlarına olumlu bir biçimde uymalarına yardımcı olmak üzere, yetişkinlerin sürekli eğitimini sağlamak için gerekli önlemlerin alınması eğitime görev olarak verilmiştir.

Türk eğitim öğretim sisteminden, örgün ve yaygın eğitim olarak iki ana bölümden oluşan eğitim sistemi anlaşılır. Örgün eğitim okul öncesi eğitimi, temel eğitimi, ortaöğretimi ve yükseköğretimi içine alır. Yaygın eğitim ise, çeşitli yaş grupları için okul dışında yapılan her çeşit eğitim etkinlikleridir.⁴²

Okulöncesi eğitim, zorunlu öğrenim çağına gelmemiş çocukların (36-72 Aylık), eğitimini kapsar ve isteğe bağlıdır. Ülkemizde son yıllarda yaygınlaştırılması için çalışmalar yoğunlaştırılmıştır.

⁴⁰ İ. Ethem Başaran, a.g.e., (1978), s. 141.

⁴¹ İbrahim Arslanoğlu, a.g.e., s.19.

⁴² Süleyman Büyükkarcı, (2003), a.g.e., s.2.

Temel eğitim yani ilköğretim; 7-14 yaşlarındaki çocukların eğitimini kapsar ve tüm Türk çocukları için zorunludur. Bu okullarda çocuklara beceri, bilgi ve olumlu davranış ve alışkanlıkların kazandırılmasına çalışılır. Bu okullarda öğrenciler hayata ve kendi ilgi ve becerileri doğrultusunda bir üst öğrenime hazırlanırlar. İlköğretim eğitim sistemimizin temelidir. Temel vatandaşlık bilgileri bu kurumlarda verilir. Bu bakımdandır ki çoğu zaman ilköğretim ile temel eğitim eşanlamlı olarak kullanılır. Oysa, 1739 Sayılı Millî Eğitim Kanunu'nda "temel eğitim" olarak kullanılırken, 16.5.1983 Tarih ve 2842 Sayılı Kanunla "ilköğretim" olarak değiştirilmiştir.

Ortaöğretim, en az üç yıllık eğitim veren genel, mesleki ve teknik veya hepsini birden kapsayan çok programlı öğretim kurumlarının bütününe içine alır. Ortaöğretimde amaç; öğrencileri, ilgi ve becerileri doğrultusunda bir yükseköğretime veya bir meslek seçmeye hazırlamaktır

Yükseköğretim, liselerden sonra merkezi imtihanla öğrenci alan, en az iki yıllık öğretim veren okulları kapsar. Yükseköğretimin amacı öğrencileri meslek elemanı olarak yetiştirmektir.

Yaygın eğitim, örgün eğitim sistemine hiç girmemiş, ya da herhangi bir kademesini bitirmiş veya herhangi bir kademesinde bulunan kişilere düzenlenen eğitimidir. Genel ve mesleki-teknik olmak üzere iki bölümden oluşur. Yaygın eğitim, örgün eğitimle bir bütünlük sağlayacak şekilde ekonominin gerektirdiği insan gücünü yetiştirmek amacıyla yapılır.

Osmanlı İmparatorluğu döneminden başlayarak bu güne kadar eğitim sistemi ile ilgili çeşitli yasalar çıkarılmıştır. Bu yasalarda eğitimde yönetim hizmetlerinin yürütülmesiyle doğrudan veya dolaylı olarak ilgili hükümler yer almaktadır. Bunlar sıra ile; Anayasa, kanun, tüzük, yönetmelik, kararname, genelge ve yönergelerdir. Anayasa, kanun ve tüzükler Resmi Gazetede, yönetmelik, genelge ve yönergeler Tebliğler Dergisinde yayımlanır⁴³.

3. Eğitim Sisteminin Genel Amaçları

Ülke kaynaklarının büyük bir kısmını tüketen Millî Eğitim sistemi çeşitli alanlardaki amaçların gerçekleştirilmesinde etkin bir amaç olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle, millî problemler ve amaçlarla ilgili girişimlerin genelde ağırlık merkezini

⁴³ Haydar Taymaz, *Okul Yönetimi*, Pegem Yayıncılık, Ankara, 2000, s. 7.

eğitim sistemi oluşturmaktadır. Bu sistemde yapılması tasarlanan değişiklik girişimleri çözümlenmesi zorunlu olan birbirinden farklı çeşitli problemleri ortaya çıkarmaktadır. Eğitimden beklenen toplumsal ve ekonomik işlevlerin önem ve öncelikleri hemen hemen aynıdır. Ancak günümüz şartlarında amaç ve işlevlerin saptanmasında toplumsal yaklaşım yerine ekonomik yaklaşımı üstün tutma eğilimi görülmektedir. Bu eğilim ilk, orta ve yüksek öğretimde öğrenciyi hayata hazırlama görevine ağırlık kazandırmaktadır. Eğitim sisteminin amaçları, sistemin politikasına ve işlevlerine uygun olarak sistem büyüklüğünü koruyacak kendi içinde tutarlı ve temel ihtiyaçları karşılayacak şekilde saptanır⁴⁴.

Eğitim Sistemimizin amaçları, Millî Eğitim Temel Kanunu'nun 2. Maddesinde aşağıda yazıldığı şekilde belirtilmiştir (Kanun No: 1739) :

Türk Millî Eğitiminin genel amacı, Türk Milletinin bütün fertlerini;

1. Atatürk inkılaplarına ve Anayasanın başlangıcında ifadesi bulunan Türk Milliyetçiliğine bağlı; Türk Milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren, ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan, insan haklarına ve anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan, milli, demokratik, laik, sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek;

2. Beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek;

3. İlgi, istidat ve kabiliyetlerini geliştirerek gerekli, beceri, davranış ve birlikte iş görme alışkanlığı kazandırmak suretiyle hayata hazırlamak ve onların, kendilerini mutlu kılacak ve toplumun mutluluğuna katkıda bulunacak bir meslek sahibi olmalarını sağlamak;

Böylece, bir yandan Türk Vatandaşlarının ve Türk toplumunun refah ve mutluluğunu artırmak; öte yandan milli birlik ve bütünlük içinde iktisadi, sosyal ve nihayet Türk Milletini çağdaş uygarlığın yapıcı, yaratıcı, seçkin bir ortağı yapmaktır.

⁴⁴ Haydar Taymaz, a.g.e., s. 3-4.

Yukarıda üç madde halinde yazılan Millî Eğitimimizin genel amaçları; “iyi insan”, “iyi üretici” ve “iyi tüketici” yetiştirmektir şeklinde özetlenebilir⁴⁵.

Eğitimin amaçları, alanlara göre aşamalı ve hiyerarşim-kademeli olarak sınıflandırılabilir. Aşamalı olarak yapılabilen bir sınıflandırmada, eğitimin sonucu olarak gelişebilecek davranışlar önce üç alana ayrılmıştır. “Bilişsel alan” davranışları bilgilerle ve bilgilerden doğan zihin yetenekleriyle ilgilidir. Bu alandaki davranışlar kendi içerisinde bilgi, kavrama, uygulama, sentez ve değerlendirme şeklinde altı basamağa ve her basamak da alt basamaklara ayrılmıştır.

“Duyuşsal alan” davranışları, insanın geliştirdiği duygu ve değerlerle ilgilidir.

“Psiko-motor alan” davranışları insanın kas ve zihin koordinasyonu ile yaptığı becerilerle ve onların temel öğeleriyle ilgilidir.

Bu üç alan birbirlerinden tümüyle soyutlanmış değildir. Her alan bir dereceye kadar birbirleriyle iç içe ve yakından ilgili olduğu gibi, bu ilgi alt basamaklarda daha da çoktur⁴⁶.

Eğitim amaçlarının hiyerarşik sınıflandırılmasında, aşağıdaki şekilde kademeleri oluşturan bir sıra görülür⁴⁷.

Millî Eğitimi Genel Amaçları: Millî Eğitim Politikası ile tutarlı olması kapsamlı ve genel nitelikte olan amaçlardır. Millî Eğitim Temel Kanunu’nda üç madde halinde düzenlenmiştir.

Okulların Amaçları: Millî Eğitimin amaçları ile tutarlı olarak her kademe ve türdeki okul için ayrı ayrı saptanır. Bu amaçlar okul yönetmeliklerinde yer alır.

Derslerin Amaçları: Okulun ve Millî Eğitimin amaçlarına uygun olarak geliştirilir. Derslerin amaçları, okulların öğretim programlarında belirtilir.

Ünitenin-Konunun Amaçları: Kademeli sıralamada en altta bulunur. Kazandırılması öngörülen hedef davranışlar olarak öğretmen tarafından saptanır ve öğretim planlarında ayrıntılı biçimde yer alır. Bu amaçlar üst kademedeki amaçların gerçekleştirilmesini sağlayacak şekilde ve tutarlı olmalıdır.

⁴⁵ Haydar Taymaz, a.g.e., s. 5.

⁴⁶ Veysel Sönmez, **Program Geliştirmede Öğretmen El Kitabı Hedef Davranış İçerik, Genel Öğretim Yöntemleri**, İkinci Baskı, Olgaç Matbaası, Ankara, 1986, s. 31-92; M. Fuat Turgut, **Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme Metotları**, Altıncı Baskı, Saydam Matbaacılık, Ankara, 1988, s. 120-124.

⁴⁷ Fatma Varış, **Eğitimde Program Geliştirme**, A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları, Yayın No: 53, Ankara, 1973, s.17.

Bir başka açıdan hedefler; uzak hedefler, genel hedefler ve özel hedefler olmak üzere üç başlıkta toplanır. Uzak hedefler politik felsefeyi yansıtır. Uzak hedefleri genel hedefler izler. Bunlar eğitimin ve okulun genel hedefleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır⁴⁸.

Ertürk'e göre, eğitimin genel hedefleri uzak hedeflerin bir bakıma yorumu ya da dökümü gibi anlaşılabilir. Okulun genel hedefleri, o okulda yetişecek insan gücünün nitelikleri temel alınarak belirlenir... Eğitimin genel hedefleri, uzak hedefe dönük olduğu gibi okulun genel hedefleri de eğitimin genel hedefleri ile tutarlı olmak zorundadır⁴⁹.

Özel hedefler, okulda öğrenciye kazandırılması uygun bulunan, bilgi, beceri, yetenek, ilgi, tutum ve alışkanlıklar gibi özelliklerdir⁵⁰.

4. Eğitim Sisteminin Temel İlkeleri

Eğitim sisteminde planlama, uygulama ve değerlendirme etkinliklerinde esas alınacak ilkeler, sistemin amaçlarına ilişkin teoriler ve saptanmış amaçların doğrultusunda işleyişine yön veren kuramlardır⁵¹. Eğitim sistemine yönelik en kapsamlı ilke, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın, "Eğitim ve öğretim hakkı ve ödevi" başlığı altında 42. Maddesinde aşağıdaki şekilde belirtilmiştir (Kanun No. 2709):

Kimse eğitim ve öğretim hakkından yoksun bırakılamaz.

Eğitim ve öğretim Atatürk ilke ve İnkılâpları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, devletin denetim ve gözetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılamaz. İlköğretim kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve devlet okullarında parasızdır.

Eğitim sistemimizde yapılan çalışmalara rehberlik eden birer dayanak niteliği taşıyan on dört temel ilke, 1739 Sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nun 4-17. Maddelerinde aşağıdaki biçimde sıralanmıştır:

⁴⁸ Mürüvvet Bilen, *Plandan Uygulamaya Öğretim*, Dördüncü Baskı, Aydan Web Tesisleri, Ankara, 1996, s.3.

⁴⁹ Selahattin Ertürk, *Eğitimde Program Geliştirme*, Yelkentepe Yayınları, Ankara, 1975, s. 14-15.

⁵⁰ Mürüvvet Bilen, *a.g.e.*, s.4.

⁵¹ Haydar Taymaz, *a.g.e.*, s.6.

a. Genellik ve Eşitlik

Madde 4- Eğitim kurumları dil, ırk, cinsiyet ve din ayrımı gözetmeksizin herkese açıktır. Eğitimde hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz.

b. Ferdin ve Toplumun İhtiyaçları

Madde 5- Millî Eğitim hizmeti Türk Vatandaşlarının istek ve kabiliyetleri ile Türk toplumunun ihtiyaçlarına göre düzenlenir.

c. Yöneltilme

Madde 6- Fertler, eğitimleri süresince, ilgi, istidat ve kabiliyetleri ölçüsünde çeşitli programlara veya okullara yöneltilerek yetiştirilirler. Millî Eğitim sistemi, her bakımdan, bu yöneltilmeyi gerçekleştirecek biçimde düzenlenir. Bu amaçla, orta öğretim kurumlarına eğitim programlarının hedeflerine uygun düşecek şekilde hazırlık sınıfları konulabilir.

Yöneltilmede ve başarının ölçülmesinde rehberlik hizmetlerinden ve objektif ölçme ve değerlendirme metotlarından yararlanılır.

d. Eğitim Hakkı

Madde 7- İlköğretim görmek her Türk Vatandaşının hakkıdır. İlköğretim kurumlarından sonraki eğitim kurumlarından vatandaşlar ilgi, istidat ve kabiliyetleri ölçüsünde yararlanırlar.

e. Fırsat ve İmkan Eşitliği

Madde 8- Eğitimde kadın, erkek herkese fırsat ve imkan eşitliği sağlanır. Maddi imkanlardan yoksun başarılı öğrencilerin en yüksek eğitim kademelerine kadar öğrenim görmelerini sağlamak amacıyla parasız yatılılık, burs, kredi ve başka yollarla gerekli yardımlar yapılır.

f. Süreklilik

Madde 9- Fertlerin genel ve mesleki eğitimlerinin hayat boyunca devam etmesi esastır. Gençlerin eğitim yanında, hayata ve iş alanlarına olumlu bir şekilde uyum sağlamalarına yardımcı olmak üzere, yetişkinlerin sürekli eğitimini sağlamak için gerekli tedbirleri almak da bir eğitim görevidir.

g. Atatürk İnkılâpları ve Türk Milliyetçiliği

Madde 10- Eğitim sistemimizin her derece ve türü ile ilgili ders programlarının hazırlanıp uygulanmasında ve her türlü eğitim faaliyetlerinde Atatürk İnkılâp ve İlkelere ve Anayasada ifadesini bulmuş olan Atatürk Milliyetçiliği temel olarak alınır. Millî ahlak ve milli kültürün bozulup yozlaşmasından kendimize has şekli ile evrensel kültür içinde korunup geliştirilmesine ve öğretilmesine önem verilir.

Millî birlik ve bütünlüğün temel unsurlarından biri olarak Türk Dilinin, eğitim her kademesinde, özellikleri bozulmadan ve aşırılığa kaçılmadan öğretilmesine önem verilir; çağdaş eğitim ve bilim dili halinde zenginleşmesine çalışılır ve bu maksatla Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ile işbirliği yapılarak Millî Eğitim Bakanlığınca gereken tedbirler alınır.

h. Demokrasi Eğitimi

Madde 11- Güçlü ve istikrarlı, hür ve demokratik bir toplum düzeninin gerçekleşmesi ve devamı için yurttaşların sahip olmaları gereken demokrasi bilincinin yurt yönetimine ait bilgi, anlayış ve davranışlarla sorumluluk duygusunun ve manevi değerlere saygının her türlü eğitim çalışmalarında öğrencilere kazandırılıp geliştirilmesine çalışılır; ancak, eğitim durumlarında Anayasada ifadesini bulan Atatürk Milliyetçiliğine aykırı siyasi ve ideolojik telkinler yapılmasına ve bu nitelikteki günlük siyasi olay ve tartışmalara karışılmasına hiçbir şekilde meydan verilmez.

ı. Laiklik

Madde 12- Türk Millî Eğitiminde laiklik esastır. Din Kültürü ve Ahlak eğitimi ilköğretim okulları ile lise ve dengi okullarda zorunlu dersler arasında yer alır.

i. Bilimsellik

Madde 13- Her derece ve türdeki ders programları ve öğretim metotlarıyla ders araç ve gereçleri, bilimsel ve teknolojik esaslara ve yeniliklere, çevre ve ülke ihtiyaçlarına göre sürekli olarak geliştirilir.

Eğitimde verimliliğin artırılması ve sürekli olarak gelişme ve yenileşmenin sağlanması bilimsel araştırma ve değerlendirmelere dayalı olarak yapılır.

Bilgi ve teknoloji üretmek ve kültürümüzü geliştirmekle görevli eğitim kurumları gereğince donatılıp güçlendirilir. Bu yöndeki çalışmalar maddi ve manevi bakımdan teşvik edilir ve desteklenir.

k. Planlılık

Madde 14- Millî Eğitimin gelişmesi iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınma hedeflerine uygun olarak; eğitim- insan gücü- istihdam ilişkileri dikkate alınmak suretiyle sanayileşme ve tarımda modernleşmede gerekli teknolojik gelişmeyi sağlayacak mesleki ve teknik eğitime ağırlık verecek biçimde planlanır ve gerçekleştirilir.

Mesleklerin kademeler ve her kademenin unvan, yetki ve sorumlulukları kanunla tespit edilir ve her derece ve türdeki örgün ve yaygın mesleki eğitim kurumlarının kuruluş ve programları bu kademelere uygun olarak düzenlenir. Eğitim kurumlarının yer, personel, bina, tesis ve ekleri, donatım, araç, gereç ve kapasiteleri ile ilgili standartlar önceden tespit edilir ve kurumların bu standartlara göre optimal büyüklükte kurulması ve verimli olarak işletilmesi sağlanır.

l. Karma Eğitim

Madde 15- Okullarda kız ve erkek karma eğitim yapılması esastır. Ancak eğitimin türüne, imkan ve zorunluluklarına göre bazı okullar yalnızca kız veya yalnızca erkek öğrencilere ayrılabilir.

m. Okul ve Ailenin İşbirliği

Madde 16- Eğitim kurumlarının amaçlarının gerçekleştirilmesine katkıda bulunmak için okul ile aile arasında işbirliği sağlanır. Bu maksatla okullarda okul-aile birliklerinin kuruluş ve işleyişleri Millî Eğitim Bakanlığınca çıkarılan bir yönetmelikle düzenlenir.

n. Her Yerde Eğitim

Madde 17- Millî Eğitimin amaçları yalnız resmi ve özel eğitim kurumlarında değil, aynı zamanda evde, çevrede, işyerlerinde, her yerde ve her fırsatta gerçekleştirilmeye çalışılır.

Resmi, özel ve gönüllü her kuruluşun eğitimle ilgili faaliyetleri, Millî Eğitimin amaçlarına uygunluğu bakımından Millî Eğitim Bakanlığı'nın denetimine tabiidir.

5. İlköğretim Kurumları Yönetmeliği

1739 Sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu, 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu ve 625 Sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu ile 2916 Sayılı Özel Eğitime

Muhtaç Çocuklar Kanunu hükümlerine dayanılarak hazırlanan İlköğretim Kurumları Yönetmeliği, 12.09.1997 Tarih ve 23108 Sayılı Resmi Gazete ile; Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi'nin Ekim 1997 Tarih ve 2481 Sayılı Nüshasında yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.⁵²

Bu yönetmelik sekiz kısımdan oluşmaktadır. Bu kısımların konu başlıkları şöyledir:

1. Kısım: Amaç, Kapsam, Dayanak ve Tanımlar,
2. Kısım: Amaçlar, Genel Esaslar, İlköğretim Kurumlarının Amaçları,
3. Kısım: Kayıt, Kabul ve Devam İşleri,
4. Kısım: Öğrenci Başarısının Değerlendirilmesi,
 1. Bölüm: Genel Esaslar
 2. Bölüm: Sınavlar
 3. Bölüm: Sınıf Geçme
 4. Bölüm: Okul Dışından Bitirme
 5. Bölüm: Öğrenim Belgelerinin Düzenlenmesi
5. Kısım: Personelin Görev, Yetki ve Sorumlulukları,
6. Kısım: Kurullar, Komisyonlar ve Mesleki Çalışmalar,
7. Kısım: Defter ve Dosyalar,
8. Kısım: Çeşitli Hükümler.

Bu yönetmelik, Millî Eğitim Bakanlığına bağlı resmi ve özel ilköğretim kurumlarının kuruluş, görev ve işleyişleri ile ilgili esasları düzenlemekte ve gündüzlü, pansiyonlu, yatılı, resmi ve özel ilköğretim kurumlarının yönetim, personel, eğitim-öğretim, güvenlik işleri ile bu okullardaki sınıf geçme, sınavlar, devam-devamsızlık konularına ilişkin esasları kapsamaktadır.

6. İlköğretim Kurumlarının Amaçları

İlköğretim kurumlarının amaç ve görevleri 1739 Sayılı Temel Eğitim Kanunu'nun 23. Maddesinde aşağıdaki şekilde belirtilmiştir:

Millî Eğitimin amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olarak;

⁵² MEB., İlköğretim Kurumları Yönetmeliği, M.E. Basımevi, İstanbul, 1997, s.1.

1. Her Türk çocuğuna iyi bir vatandaş olmak için gerekli temel bilgi, beceri ve alışkanlıkları kazandırmak, onu milli ahlak anlayışına uygun olarak yetiştirmek;

2. Her Türk çocuğunu ilgi, istidat ve kabiliyetleri yönünden geliştirerek, hayata ve üst öğrenime hazırlamaktır.

İlköğretim Kurumlarının amaçları, İlköğretim Kurumları Yönetmeliği'nin beşinci maddesinde daha ayrıntılı olarak aşağıdaki şekilde sıralanmıştır.⁵³

İlköğretim kurumlarının amaçları, Türk Millî Eğitiminin genel amaç ve temel ilkeleri doğrultusunda;

a. Öğrencileri ilgi, istidat ve kabiliyetleri istikametinde yetiştirerek hayata ve üst öğrenime hazırlamak,

b. Öğrenciye, Atatürk ilkelerine ve inkılâplarına, T.C. Anayasasına ve demokrasinin ilkelerine uygun olarak haklarını kullanabilme, görevlerini yapabilme ve sorumluluklarını yüklenbilme bilincini kazandırmak,

c. Öğrencinin millî kültür değerlerini tanımasını, taktir etmesini, çevrede benimsemesini. ve kazanmasını sağlamak,

d. Öğrenciyi toplum içindeki rollerini yapan, başkaları ile iyi ilişkiler kuran, iş birliği içinde çalışabilen çevresine uyum sağlayabilen iyi ve mutlu bir vatandaş olarak yetiştirmek,

e. Bulundukları çevrede yapacakları eğitim, kültür ve sosyal etkinliklerle, milli kültürün benimsenmesine ve yayılmasına yardımcı olmak,

f. Öğrenciye fert ve toplum meselelerini tanıma, çözüm arama alışkanlığı kazandırma,

g. Öğrenciye sağlıklı yaşamak, ailesinin ve toplumun sağlığı ile çevreyi korumak için gereken bilgi ve alışkanlıkları kazandırmak,

h. Öğrencinin el becerisi ile zihni çalışmasını birleştirerek çok yönlü gelişmesini sağlamak,

i. Öğrencinin araç ve gereç kullanma yoluyla sistemli düşünmesini, çalışma alışkanlığı kazanmasını, estetik duygularının gelişmesini, hayal ve yaratıcılık gücünün artmasını sağlamak,

⁵³ İlköğretim Kurumları Yönetmeliği, s. 2-3.

j. Öğrencinin meslekî ilgi ve yeteneklerinin ortaya çıkmasını sağlayarak gelecekteki mesleğini seçmesini kolaylaştırmak,

k. Öğrenciye üretici olarak geçimini sağlaması ve ekonomik kalkınmaya katkıda bulunması için bir mesleğin ön hazırlığını yaptıracak, mesleğe girişini kolaylaştıracak ve uyumunu sağlayacak davranışları kazandırmak,

l. Öğrencilerin serbest zamanlarını değerlendirmelerini, öncelikle enerjiden ve artık malzemeden savurganlığa kaçmadan yararlanmalarını sağlamak.

7. İlköğretim Okullarının Eğitim ve Öğretim İlkeleri

Türk Millî Eğitimi'nin amaçları ve ilköğretim okullarının amaçlarını gerçekleştirmede göz önünde bulundurulacak belli başlı ilkeler şunlardır⁵⁴:

1. İlköğretim millî bir eğitim kurumudur.
 - a) İlköğretim, çocuklara millî kültürü aşlamak mecburiyetindedir.
 - b) Okulda her derse, millî hedeflere ulaştıracak birer vasıta olarak bakılmalıdır.
 - c) İlköğretimde, her dersle millî hayat arasında ilgi sağlanmasına ve millî hayata bağlanmasına geniş ölçüde dikkat edilmelidir.
2. İlköğretim gerçek bir topluluktur.
3. Okul, kültürel gelişme ve eğitim merkezidir.
4. İlköğretim, öğrencilerinin temel ihtiyaçlarına cevap veren bir kurumdur.
5. Her çocuk birbirinden farklıdır.
6. Çocuğun büyüme ve gelişmesi süreklidir.
7. Çocuk bir bütün olarak gelişir.
8. İlköğretim, öğrenciye bilimsel metotlara göre çalışma yolları öğretiren bir kurumdur.
9. Derslerle amaçlar ve ilkeler arasında bağlantı kurulmalıdır.
10. Eğitimde ahlakî ve manevî değerlerin kazandırılması hem program, hem de yönetimin önemli bir unsurudur.
11. Öğrenme karşılıklı bir etkileşmedir.
12. Her yaşantı her çocuk için ayrı bir anlam taşır.

⁵⁴ İlköğretim Okulu Programı, M.E.B. Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995, s.23-30.

13. Eğitim ve öğretimde hayatîlik esastır.
14. Konuların seçilmesinde, işlenmesinde bulunan yerden ve zamandan başlanmalıdır.
15. Çocuklar başkalarının istediklerini değil ilgi duydukları konuları öğrenirler.
16. Çocuklar görmek ve işitmekten çok yaparak öğrenirler.
17. Eğitim ve öğretimde tutumlu olma alışkanlığını kazandırmak esastır.
18. Eğitim ve öğretim planlı ve programlı bir çalışmadır.
19. Eğitim ve öğretimde rehberlik esastır.
20. Değerlendirme eğitim ve öğretimin ayrılmaz bir parçasıdır.
21. Eğitim ve öğretim okul ile ailenin iş birliği ile gerçekleşir.
22. Bedenî ve zihnî kusuru görülen öğrencilerle özel şekilde meşgul olunmalıdır.
23. İlköğretimin bütün sınıflarında toplu öğretim esastır.

B. BİTLİS İSMİNİN KAYNAĞI

Bitlis'in günümüzde kullanılan isminin nereden kaynaklandığı kesinlikle bilinmemektedir. Bitlis tarih boyunca değişik isimlerle anılmıştır. Asurlular Bit-Liz, Persler ve Yunanlılar Bad-Lis veya Bad-Lais, Bizanslılar Bal-Lais-on, Babaleison veya Baleş, Araplar Bad-Lis, Ermeniler Pageş veya Pagişi olarak kullanmışlardır. Asur dilinde Bit kelimesi yurt, Bet kelimesi kale manasında kullanılmış, Bit-Liz demek Liz'in Yurdu, Bet-Lis demek ise Liz'in Kalesi manasına gelmektedir.⁵⁵

Gerek Şerefname'nin Yazan Şeref Han, gerek Kâmus-ul Alem'in yazarı Şemsettin Sami ve gerekse Zinnat-ül Kulub'un yazarı Kavzinli Hamdullah Meftuni, Rum ve Acem tarihçilerinden Maksidi şehrin isminin Bitlis kalesini yapan, İskender'in komutanlarından Bedlis'ten geldiğini ileri sürmektedirler. Şemsettin Sami Bedlis kelimesi manasının "havası ve suyu güzel olan yerin adı" olduğunu belirtmektedir.⁵⁶

Bitlis ismiyle ilgili olarak tarihçilerin ittifakla üzerinde durdukları olay şöyledir:

M.Ö. 336 yılında Makedonya kralı II. Filibe ölmüş, yerine Büyük İskender kral olarak geçmiştir. (Şerefname'de Makedonyalı Büyük İskender'in, peygamber

⁵⁵ Türk Ansiklopedisi, Bitlis Maddesi, s. 1388.

⁵⁶ Şeref Han, Şerefname, Mehmet Bozaslan Tercümesi, Hasat Yayınları, İstanbul 1990, s. 383, 384.

olarak bilinen İskender Zülkarneyn olduğunu iddia etmektedir. Zülkarneyn “iki boynuz” manasına geldiğinden, Zülkarneyn’in sürekli doğuya hareket ettiği ve 31 yaşında öldüğünden dolayı büyük İskender olduğunu savunmaktadır. Büyük İskender’in de anında boynuz halinde iki et yumrusu çıktığı, doğuya seferler yaptığı ve 30 yaşlarında öldüğünden dolayı aynı kişiler olduğunu tezi ileri sürülmüştür. Ancak bu fikirler bugüne kadar ispat edilememiştir.) Babil’i işgal eden İskender, ordularıyla beraber Hindistan seferine çıkmayı kararlaştırmıştır⁵⁷.

Bu arada İskender’in anında boynuzla benzeyen iki et parçası çıkmış, maiyetinden gizlemek için sürekli boynuzlu miğfer kullanmak zorunda kalmıştır. Derdine çare için görüştüğü bütün hekimler, şifasının sulara olduğunu ve her gittiği yerdeki suları kullanmasını tavsiye etmişlerdir. Bu nedenle Büyük İskender, uğradığı her yerdeki sulara yüzünü yıkayarak derdine çare aramıştır.

Şattülarap’a vardığı zaman Dicle nehrine akan bütün suların araştırılmasını istemiş, bilginleri bu işle görevlendirmiştir. Bütün suları araştıran İskender ve mahiyeti, uzun bir yürüyüşten sonra Bitlis önlerine gelmiştir. Bitlis çayının hastalığına şifa verdiğini görünce Kösür ve Rabat sularının birleştiği yerde karargahını kurmuştur⁵⁸.

Muzaffer Uyanık imzasıyla Erciyes Üniversitesi’nin yayınladığı 71 sayılı Erciyes Dergisinin “Bitlis” başlıklı yazısında İskender’in hiç Bitlis’e gitmediği, bu iddiaların efsaneden ileri gitmediğini belirtmiştir. Aynı tez, Alman araştırmacı Wilhelm Köhler tarafından da dile getirilmektedir. Bu fikirler bu kişiler tarafından ortaya atılmış yanlış bir iddiadır. İskender’in Bitlis’e geldiği bu konuyla ilgili olan bütün kaynaklarda mevcuttur.

Emrindeki hekimler İskender’e; suyun kaynağına gitmesini istemişlerdir. Bu tavsiye üzerine Bitlis’in doğusundan akan Rabat suyu takip edilerek suyun kaynağına gidilmiştir. Ancak günlerce bu suyu kullanmasına rağmen şifa olmadığını görmüş, bu defa şehrin batısından gelen Kösür çayına yönelmiş, sonunda bu suyun kaynağı olan pınara varılmıştır.

Bu pınarın bulunduğu, suların fişkırdığı o dağlık, ağaçlık yeşil tepeler İskender’in gözüne çok güzel görünmüştür. Her taraf zümrüt yeşilliğinde, reyhan ve değişik

⁵⁷ 1973 Bitlis İl Yıllığı, s. 2.

⁵⁸ Şeref Han, a.g.e., s. 384.

çiçeklerle bezenmişti. Bu yerin iklimi İskender'i hayran bırakmıştır. Bu güzel tabiat parçasının havasından ve suyundan faydalanmak için birkaç gün (bir hafta) burada konaklamaya karar vermiştir.

Bu suyun kenarında konakladıktan bir hafta sonra, Kösür suyunun derdine şifa olduğu ve boynuzlarının kaybolduğu görülmüştür.⁵⁹ Günümüzde hala bu suya İskender Çeşmesi denilmektedir. Bu çeşme Bitlis'e 10 km. uzaklıkta, Duav yaylasındadır.

Anlatılan bir rivayete göre büyük İskender Bitlis'te konakladığı bir sırada saçlarını kestirmek için berbere uğramıştır. İskender'i tıraş eden berber, boynuzları olduğunu görünce İskender tarafından ölümle tehdit edilmiştir. İskender berbere: "dinle berber, bugüne kadar benim boynuzlarımı gören hiçbir berber yaşamamıştır. Kimsele-re dememek şartıyla seni affediyorum. Her kime söylersen seni öldürürüm" demiştir. Berber bu korkuyla sırrı içinde saklamaya başlamıştır. İnsan için zor olan şeylerden birisi de sır saklamaktır. İçinde bu sim saklayan berber, günden güne şişmeye başlamıştır. Hangi hekime gittiyse hekimler ona; "senin içinde büyük bir sır var, kimseye söyleyemiyorsun. Ancak söylemezsen bu hastalıktan kurtulamazsın. En iyisi sımm kimsenin görmediği bir yerde sulara söyle" demişlerdir. Bu teklifler üzerine sımm sulara söylemeye karar veren berber, şehirden uzaklaşarak bir su pınarının başına gelmiştir. Duav yaylasında bulunan bugün ki İskender çeşmesinin başına gelen berber, suya doğru eğilerek üç defo "İskender'in boynuzu var, İskender'in boynuzu var, İskender'in boynuzu var" demeye başlamıştır. Sırrı söyledikten sonra rahatlayan ve kar-nındaki şişliği geçen berber şehre dönmüştür.

Dağda hayvanlarını güden bir çoban, sürüsünü sulamak için bu çeşmeye geldiğinde çeşmede bulunan bütün balık, kurbağa ve diğer hayvanlar hep bir ağızdan "İskender'in boynuzu var, İskender'in boynuzu var, İskender'in boynuzu var" demeye başlamıştır (Bu rivayetten olacak ki ilimizde halen "sırrım sulara dahi söyleme" diye bir atasözü bulunmaktadır) . Kulaktan kulağa dolaşan bu söz sonunda İskender'in kulağına gelmiş, İskender de daha önce affettiği berberin kafasını vurdurtmuştur.

Derdine şifa bulan İskender bu yerin ve suyun ebedileştirilmesi için Bedlis (Badlis) veya Leis ismindeki komutanını yanına çağırarak bu çeşmeden 4 saatlik veya

⁵⁹ Betav, Bitlis Eğitim ve Tanıtma Vakfı, Sayı: 4, Bitlis, s. 127.

12.000 adımlık uzaklıkta, Rabat ve Kösür sularının birleştiği yerde müstahkem bir kale yapmasını istemiştir. Komutanına (Şerefname’de kölesi olarak geçmektedir) dönerek; “Ben İran (bazı Kaynaklarda Hindistan) seferinden dönünceye kadar buraya öyle bir kale yap ki, benim gibi bir kral veya kumandan dahi onu ele geçiremesin. Böylece bu kalenin ve yerin ismi kuşaktan kuşağa, yüzyıldan yüzyıla ebedileşsin” demiştir.

Bu emri alan Bedlis veya Leis ismindeki komutan hemen işe başlamış, bir yıl gibi kısa bir sürede M.Ö. 331 tarihinde bugün ki kaleyi yapmayı başarmıştır.

Hindistan ve İran seferinden dönen İskender şehre geldiği zaman karşısında muazzam bir kale görmüştür. Bedlis’e haber göndererek kaleyi teslim etmesini istemiştir. Kaleyi teslim etmeyeceğini, savaşa hazır olduğu bildirerek İskender’in teklifini reddetmiş ve kale kapılarını kapatmıştır. Bunun üzerine İskender bütün güçleriyle kaleyi kuşatmaya başlamıştır, günlerce uğraşmış, kaleyi alamayacağını anlayınca kuşatmayı kaldırarak Rahva ovasına doğru geri çekilmiştir.

İskender’in çekildiği gören Bedlis, Rahva ovasında İskender’in atının ayağına kapanıp bir zarf içinde kalenin anahtarını sunmuş, çıkışı bu yerde olan tünelden kendilerini kaleye davet etmiştir. Kalenin anahtarlarını alan Büyük İskender; “Bre mel’un, madem ki anahtarı verecektin, niye asi olup bu kadar adamımı kırdırdın” demesi üzerine Bedlis, İskender’den Affını dileyerek; “Ey büyük fetih! Benim sana karşı başkaldırmam ve direnmem, senin daha önce vermiş olduğun emrin gereği idi. Sen; benim gibi bir kralın alamayacağı bir kale yapmamı emretmiştin. Senin emrin üzerine yaptığım bu kalenin ne kadar sağlam, fethedilmesinin ne kadar imkansız olduğunu ispat etmek amacıyla bu cüreti gösterdim. Şimdi ben ve kuvvetlerim hareketimizden dolayı müstahak göreceğiniz cezaya razı olarak emrinizdeyiz” demiştir.⁶⁰

Komutanın bu sözlerini çok beğenen İskender, komutanını ödüllendirmek için şehrin yönetimini bu komutanına devrederek ve şehre Bedleis adını vermiştir. O günden sonra şehrin ismi Bedlis kalmıştır. Zamanla bazı harf değişikliklerine uğrayan bu isim, günümüzde BİTLİS adını almıştır.

⁶⁰ Şeref Han, a.g.e., s. 386, 387; 1973 Bitlis İl Yıllığı, s. 2.

C. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE BITLİS

1. Neolitik Çağ

Tarihçilerin ifadesiyle belgeli tarih M.Ö. 2000 yıllarında Kilitlerin yazıyı bulmasıyla başlamıştır. Oysa insanlık tarihi bundan çok öncelerine dayanır. Bu dönemlere Yazılı Olmayan Tarih denir.

Tarihçiler Bitlis tarihini değişik zamanlardan başlatmaktadırlar. 5000 yıllık, 7000 yıllık tarih gibi. Gerçekte Bitlis tarihi Neolitik Çağ dediğimiz Yenitaş dönemine kadar uzanmaktadır. Neolitik Çağ, Yenitaş veya Cilalı Taş Devri denilen bu dönem, Ortataş Devri ile Tunç Devri arasındaki arkeolojik dönemdir. Bu dönem M.Ö. 3000 yıllarıyla 9000 yılları arasını kapsamaktadır.

Bitlis ve yöresinin yazılı tarih öncesi oldukça karanlıktır. En önemli nedenleri yüzeydeki buluntuların az olması ve bugüne kadar gerçekçi bir arkeolojik çalışma yapılmamasıdır.

Bitlis ili sınırları içerisinde bulunan Süphan ve Nemrut dağlarındaki obsidyen (doğal cam yatakları), doğrudan olmasa bile dolaylı olarak bu yöre tarihinin Neolitik dönemine kadar çıktığını göstermektedir. Obsidyen yataklarından elde edilen doğal camın yontucu, kesici, kazıyıcı olarak çevredeki yerleşim yerlerinde kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Yine yapılan çalışmalar sonucunda o döneme ait ticaret yolu Van Gölünün doğusundan güneye (bugün ki Van ili sınırları içerisinde bulunan Kalkolitik - Maden Dönemi - yerleşme alanı olan Tilkitepe), batıda ise Diyarbakır il sınırlarına (Ergani yakınındaki çanak-çömleksiz bir Neolitik yerleşme yeri olan Çayönü) dek uzanmaktadır.⁶¹ Bitlis ilinin Van ve Diyarbakır arasında yerleşmiş olması, Van'dan Diyarbakır'a yapılacak ticaretin o dönemlerde ancak Bitlis üzerinden yapılacağı dikkate alındığında, Bitlis'in Neolitik dönemden beri yerleşme yeri olduğu bir gerçektir.

Neolitik Çağ, M.Ö. 3000 yıllarında sona ermiştir. Bu tarihi baz aldığımızda Bitlis'in 5000 yıllık bir tarihe ve geçmişe sahip olduğunu görmekteyiz. Büyük bir ihtimalle Bitlis'in tarihi bundan daha da eskidir. Güneybatı Asya ülkelerindeki Neolitik Çağ M.Ö. 9000-5000, Avrupa ülkelerindeki Neolitik Çağ M.Ö. 6500, Tuna kıyılarında

⁶¹ Türk Ansiklopedisi, Bitlis Maddesi, s. 1389.

M.Ö. 5500 olduğuna göre Bitlis'in tarihinin 5000 yıldan fazla olması, 5000 - 7000 yıllık olması çok kuvvetle muhtemeldir.

2. Hititler Dönemi

Bitlis ve yöresi M.Ö. 2000 yıllarında Hititlerin egemenliği altına girmiştir. Hitit yazılı kaynaklarına göre Hatti Kralı I. Murşil, Suriye'den geçerek topraklarını Mezopotamya'ya kadar genişletmiştir. M.Ö. 1806 yılında Babil'i alarak Hammurabi Hanedanlığına son vermiştir.

İran'da kalan Aryalar sonraları küçük Asya'ya yayıldılar. Ali Reşat, "Umumi Tarihinde"; "bunlar Dicle'nin arkasına yerleşen Medyahlar, Elam'ın arkasına yerleşen Farşlılardır. Bu bölgede on yüzyıl kadar kaldılar" demektedir. Kasitkiler (Kas) Arya değildirler. Arya olmadıkları için Mezopotamya'ya kadar sürüldüler. Küçük Asya'ya yayılan Aryalar'ın baskısıyla rahatı kaçan Hititler, Anadolu'ya doğru gelerek bu toprakları ele geçirmiştir. Sonraları Oront (Asi Nehri) ve Fırat boylarına kadar inmişlerdir⁶².

M.Ö. 2000 yılı başlarında, Hititlerin Anadolu'ya girerken Erzurum-Van veya yukarı Suriye taraflarında yazıyı öğrenmiş olabilecekleri sanılmaktadır.

3. Hurriler Dönemi

M.Ö. 1700 yıllarında Bitlis'te Hurri-Mitanni hakimiyeti görülmektedir. Hitit krallarından Subbiluliyuma, Anadolu'yu tümüyle egemenliği altına aldıktan sonra Amurri ve Kizvatna prensiyle anlaşmış ve Huni ve Mitanni geçimsizliğinden faydalanarak Artatana'yla birleşmiştir. Mitannilere karşı savaşımlara girişmiş, ikinci seferinde Fırat'ı geçerek İşuva'ya (Harput bölgesinde) hücum ederek güneydoğudaki Mitannilerin kuzeyindeki Alşe prensliğiyle antlaşma yaparak Mitanni kralı Tuşra'ya savaş açmıştır.⁶³

"Yakın Şark II" isimli eserde Hurri kelimesinin mağara anlamına geldiğini, Urfa bölgesindeki birçok mağara bu isimle bilinmektedir.

Hurri kültürü Fırat ve Van'dan, Kızılırmak ve Akdeniz'e kadar uzanan bir alana yayılmıştır⁶⁴.

⁶² Salih M. Sam, a.g.e., s. 93.

⁶³ Salih M. Sam, a.g.e., s. 95.

⁶⁴ Salih M. Sam, a.g.e., s. 93.

4. Asurlar Dönemi

Asurlar M.Ö. 2000 yılları ortalarında yukarı Mezopotamya'da egemenlik kurmuş savaşçı ve vahşi bir millettir. Geçtiği her yeri yakıp yıkmaya ve yağma etmekle meşhurdur.

M.Ö. 1260 yılında I. Salmanassar'ın yerine Tukulti-Ninutta geçti. Asurlularla Hattiler (Hititler) arasındaki ilişkiler öteden beri iyi durumda değildi. Bunu ileri süren Asurlular, Hunilerin ülkesi Subarü'ye saldırarak burayı tamamen yakıp yıkmıştır. Hititler kendi ırkdaşları olan Hunilerin yardımına koşarlarsa da bir sonuç elde edemediler. Onlar da Asur orduları tarafından bozguna uğradılar. 200 yıl önce Zağros'tan Ugarit'e, Akdeniz'e kadar olan yerleri etkileri altında bırakan Hunilerin egemenliği böylece son bulmuş, Hattiler'de Mitanni üzerindeki etkisini kaybetmişti. Huni ve Mitanni ülkelerini ele geçiren Asurlular, Babil'in zararına olarak genişliyorlardı⁶⁵.

Doğudan medya, güney ve batıdan Mezopotamya ve kuzeyden Van Gölüyle sınırlanan Asurlular'ın esas yurtları Dicle vadisidir.

M.Ö. 1115 tarihlerinde Asurlular, Kızılırmak'tan Bitlis ve Van'a kadar uzanan Nairi (Nayri) ülkesine saldırdılar. Maden işlemekte ünlü ve çok cesur olan bu yöre insanları Asurlular'a karşı koyamadılar. Savaşta prenslerinin oğulları Asurlular tarafından esir alınmış, 1.100 at ve 1.000 öküz karşılığında serbest bırakılmıştır.

Asur Kralı II. Asurnasirpal'ın parlak zaferleri her tarafa yayılmış, herkes memleketini bu saldırılardan korumak için bulduktan bütün hediyeleri Asur Kralına göndermiştir. Bitlis çevresinde oturan Kizanlılar, Şatak ve Hakkari'deki Kobuşlar, Batman civarındaki Abulular, altın ve gümüşten yapılmış bilezikleri hediye göndermek zorunda kalmışlardır.

M.Ö.876 yılının Nisan ayında Asur Kralı II. Asurnasirpal, Kala kentinden çıkarak Cezire'ye uğramış, Karkamış'a gitmek için Habur ve Balık sularını geçmiştir. Aynı günlerde Nayri şehrinin kralı Kertetris, Doğudan Bitlis çayı ile Murat (Arzanya) suyu, soldan Fırat ırmağı ve batıdan Kilikya Toros dağlarıyla sınırlanmış olan Nayri'nin tapusunu Asur Kralına vermek zorunda kalmıştı. Bu olaylar üzerine Asur idaresinde bulunan Komuk Türkleri ile komşuları Rurhiler birleşerek Asurlular'a karşı

⁶⁵ Salih M. Sam, a.g.e., s. 96.

ayaklandılar. Bunların üzerine yürüyün II. Asurnasırpal, Kurhi'yi baştan başa çiğneyerek yol üstündeki bütün yerleri yakmıştır. Batman suyu ile Bitlis çayı arasında yaşayan Kızanlı (Kiyani) ve İzalla halkını imha etmiştir.

III. Salmanassar'm ölümünden sonra Asurlular eski güçlerini kaybetmişlerdir. Urartular karşısında fazla tutunamayan Asurlar, M.Ö 788 yılında yıkılmıştır⁶⁶.

5. Urartular Dönemi

M.Ö. 1280 yılında Asur krallarından I. Salmanassar devrinden sonra Van Gölü çevresindeki dağlık alanlara Urartular yerleşti. Kendilerine merkez olarak Van Gölünün kuzeyindeki Arzankun şehrini seçmişlerdi.

Van ve Bitlis yörelerine yerleşen Urartular, Asurlular'ın bölgedeki egemenliğine son verdiği gibi, onların yayılmacı politikalarını engellediler⁶⁷. Asurlular diğer kavimlere göre oldukça acımasız ve vahşi bir kavimdi. Urartular bunun tam aksine uygar, özellikle mühendislik (kanal ve inşaa mühendisliği) alanında çağının en gelişmiş toplumdurdu. Sonraları kendilerine başkent seçtikleri ve Tuşba adını verdikleri eski Van şehrinde yaptıkları kanal inşası günümüze kadar gelmiştir. M.Ö. 1000 yıllarında komşu ülkelere yayılma politikası güden Asurluların kuzeyde Urartular, doğuda Zağros dağları, batıda Anti-Toroslar ve güneybatıda Sina Çölü engellemiştir⁶⁸.

Bitlis ve ilçelerinde Urartular dönemine ait kalıntılar, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi öğretim üyelerinin 1964 yılında yaptığı kazılar sonucunda ortaya çıkmıştır. Özellikle Adilcevaz da ortaya çıkarılan Kef kalesi, Urartulardan günümüze kalan en önemli yapıdır.

Urartular'ın güney komşusu Asurlar yıkıldıktan sonra Ön Asya'da yeni bir güç olarak İskitler (İskit Türkleri) ortaya çıkmıştır. Urartular'ın varlığına son veren İskitler, güneye doğru uzanmaya başlamışlardır. Bu tarihten sonra Doğu Anadolu ve Bitlis, Medler ile Lidyalılar arasında mücadele alanı olmuştur. Medlerin hakim gelmesiyle Bitlis, Medlerin hükümrânlığı altına girmiştir.⁶⁹ Bir süre sonra da İran devleti Medler'den Persler'e geçmiştir. Artık bu tarihten sonra Bitlis'te Pers hakimiyeti başlamıştır⁷⁰.

⁶⁶ Salih M. Sam a.g.e., s. 100-103.

⁶⁷ Afif Erzen, *Doğu Anadolu ve Urartular*, Ankara 1986, s. 14-40; Bilge Umar, *Türkiye'nin İlk Çağ Tarihi*, İzmir 1982, s. 127-129; Muş Tarihi, s. 96.

⁶⁸ *Türk Ansiklopedisi*, a.g.m., s. 1388.

⁶⁹ Şemsettin Günaltan, *İran Tarihi*, Ankara 1987, s. 118

⁷⁰ Şemsettin Günaltan, *Yakın Şark Anadolu*, s. 363, 364.

6. Persler Dönemi

M.Ö. 560 yıllarından sonra İran'ın genişleme devri başlamıştır. Persler'in Ahamenid Hanedanının 5. Kralı II. Kiros (559-529), Medler'i egemenliği altına almak için harekete geçmiş ve M.Ö. 550 yılında Med Krallığını ortadan kaldırmıştır. Bu tarihten itibaren Persler için önemli bir dönem başlamıştır. M.Ö. 521-486 yılları arasında yaşayan Pers Kralı I. Darius zamanında İran Yaylasından başlayarak Anadolu ve Kızılırmak'a kadar olan yerlerde Pers egemenliği kurulmuştur. Satraplık adı verilen 23 ülkeden oluşan Pers İmparatorluğu, işgal ettikleri ülkeleri vergiye bağlayarak gelişmesini hızlandırdı⁷¹.

Satraplıklardan üçüncü büyüklükte olanı Doğu Anadolu ve Bitlis'in bağlı olduğu satraplıktır. Bu satraplık eski Urartu ya da Kaldi devletinin topraklarını kapsamaktaydı. Asur kaynaklarında Nairi (Nayri) diye anılan bu topraklar, Bitlis-Van havzası ile Doğu Fırat'ın yukarı vadisini, Ağrı'dan batıda Fırat kıyılarına kadar olan topraklar olarak gösterilmektedir. Tarihçi Herodot'a göre bu satraplık Persler'in on üçüncü satraplığı idi.

Bu satraplığı, çeşitli baskılar sonunda Fırat ve Dicle ırmaklarının kaynaklarına çekilmiş olan Urartular, Kimmer akınları yüzünden Kapadokya'yı bırakıp doğuya, Ağrı yönlerine gelen Ermeniler, ayrıca Fırat'ın yukarı vadilerinde yaşayan Haliçlerle Mossinikler oluşturmuyordu. Bugün ki Siirt, Bitlis ve Muş illeri ile Ağrı ve Van yörelerini içine alan bu satraplık, Pers hazinesine yılda 400 gümüş talen (ölçü birimi bulunamadı) vergi ödüyordu. Her yıl "Mitra Bayramı" denilen bayramda Pers Kralına 20.000 at göndermekle yükümlülerdi. Aslında Fırat-Dicle ve Kızılırmak kaynaklarında yaşayan topluluklardan sadece Ermeniler Pers Kralının egemenliğini tanıyordu⁷².

M.Ö. 401 yılında Doğu Anadolu'ya akınlar yapan Yunanlılar, Pers kuvvetleriyle savaşmışlardır. Yapılan savaş sonunda Yunan ordularının komutanı Kuraş öldürüldü. Tamamen bozguna uğrayan Yunanlılar, komutan Ksenefon'un komutasında geri çekilmek zorunda kaldı. Ksenefon, Dicle Bitlis çayını izleyerek Fırat'ın kaynaklarına vardı. Fırat'ı geçerek beklemeden Trabzon'a çekilmiştir. Tarihte "Onbinlerin Rikati" diye anılan bu olaydan sonra Pers İmparatorluğunun gücü oldukça azalmıştır⁷³.

⁷¹ Türk Ansiklopedisi, a.g.m., s. 1388.

⁷² Türk Ansiklopedisi, a.g.m., s. 1388-1389.

⁷³ Salih M. Sam; a.g.e., s. 107.

7. Makedonya Krallığı (İskender) Dönemi

M.Ö. 334 İlkbaharında Makedonya Kralı İskender, babası Filibe'nin hazırladığı 30.000 piyade ve 5.000 süvariden oluşan ordusuyla Pella şehrinden doğuya hareket ederek Küçük Asya'ya gelmiştir. Çanakkale yöresindeki Graniskos çayı kıyılarında Pers satraplıklarına saldırmış, Pers kuvvetlerini bozguna uğrattıktan sonra Anadolu içlerine yürümüştür. Suriye ve Mısır'ı ele geçirdikten sonra Dicle-Fırat boylarına gelen İskender, eski ismi Gavgamela olan Erbil yöresinde Pers ordusuyla karşılaşmıştır.

Yapılan savaşta Pers Ahamenid İmparatorluğu kesin bir yenilgiye uğramış ve 331 tarihinde Pers İmparatorluğu ortadan kaldırılmıştır. İskender'in Pers hakimiyetine son vermesiyle Bitlis, Büyük İskender'in ordularının denetimine geçmiştir⁷⁴.

İran veya Hindistan seferinden dönen İskender, Bitlis'in yönetimi komutanı Bedlis'e verdikten sonra Bitlis'ten ayrılmıştır.

M.Ö. 323 yılında İskender ölünce yerine geçecek bir erkek çocuğu yoktu. Kimseyi varis olarak da bırakmadığından, komutanları arasında taht kavgası başladı. Bu kavgalar sonucunda İskender'in komutanlarından, Babil Satrapı Selevkos, Selökid devletini kurmuştur.

8. Partlar Dönemi

M.Ö. 200 de Part hükümdarı Arsağ'la erkek kardeşi Yağarsak, Bitlis ve Muş dolaylarını kendi egemenlikleri altına aldılar.

M.Ö. 146 yılında Bitlis ve Muş dolayları Romalılar'ın eline geçmişse de, kısa bir süre sonra tekrar Partlar'ın eline geçmiştir⁷⁵.

M.S. 41 yıllarında Doğu Anadolu'ya saldıran Türk birlikleri, birçok yeri işgal etmiştir. M.S. 89 yıllarına kadar Bitlis'le birlikte Doğu Anadolu Roma ve Sasaniler'in akınlarına hedef olmuştur. Aynı tarihlerde Urartu toprakları üzerinde kurulan küçük Ermeni prensliği Romalılar tarafından ortadan kaldırılmıştır.

226 yıllarına kadar Bitlis'in de içinde bulunduğu Doğu Anadolu kısa aralıklarla Partların eline geçmiş, bu durum 355 yılında Sasaniler tarafından Partlar'ın ortadan kaldırılmasına kadar devam etmiştir. M.S. 355 yılına kadar Bitlis; Romalılar, Partlar ve Sasaniler arasında sık sık el değiştirmiştir.

⁷⁴ Salih M. Sam; a.g.e., s. 107; Türk Ansiklopedisi, a.g.m., s. 1389; Recep Yaşa, a.g.e., s. XIII.

⁷⁵ Salih M. Sam; a.g.e., s. 108.

9. Roma ve Bizans Dönemi

Roma hakimiyeti M.Ö. 600 yıllarından beri devam etmekteydi. Ama sürekli Bitlis el değıştirdiğinden, bu hakimiyet sürekli olmamıştır. M.Ö. 600 yıllarında Bitlis Romalılar tarafından istila edilmiştir. Bu istila, Urartu döneminin zayıf olduğu zamanlara rastlamaktadır⁷⁶.

Partlar, Romalılar ve Sasaniler arasında çıkan savaşlar sonucunda sık sık el değıştiren Bitlis, 387 yılında Sasanilerle Romalılar arasında yapılan anlaşmayla Roma hakimiyetine geçmiştir.

Asya Bunlarının devamı ve torunları olan Batı Hunları (Avrupa Hunları), hareket kabiliyetleri fazla olan ve çevik atlı birliklerinden oluşan kalabalık ordularla Karadeniz'in kuzeyine saldırarak Alan, Ostrogot ve Vizigotları bozguna uğrattılar. 378 yılında Tuna Nehri'ni geçerek Roma İmparatorluğunun topraklarını istila etiler. Yayılmalarına devam eden Hunlar, Roma imparatoru I. Theodosios'un ölmesinden sonra, bir yandan Balkanlar üzerinden Trakya'ya yürürken, diğer yandan da Kafkas dağlarını aşarak Anadolu'yu istila ettiler. Kursik ve Basık isimindeki iki başbuğun komutasındaki Hım atlı kuvvetleri, Erzurum üzerinden hareketle Karasu ve Fırat havzalarını işgal ederek Malatya'ya uzandılar. Bu Türk akınları 396, 398 yıllarında da devam etmiştir⁷⁷.

395 yılında ikiye ayrılmış, Bitlis Doğu Roma İmparatorluğu olan Bizans'ın etkisine geçmiştir. Bizans İmparatoru Teodosyos, Doğu Anadolu'yu iki bölgeye ayırdı. Muş ve Erzurum'un bulunduğu bölgeyi kendi idaresine alırken, aralarında Bitlis'in de bulunduğu diğer bölgeyi Sasaniler'e verdi. Böylece 501 yılına kadar devam etmiştir.

508 yılında Bitlis ve Doğu Anadolu kısa bir süre için Sabar (Sabir - Sibir) Türklerinin egemenliği altına girmiştir. Tanrı Dağları'nın batı bölgeleri ile İli ırmağı dolaylarında yaşayan ve Hunlar'a tabi olan Sabar Türkleri, hakimiyet alanlarını Doğu Avrupa yönüne doğru genişlettiler. 515/16 yıllarında İtil, Don ve Kuban ırmakları arasındaki topraklara yerleşerek bağımsız bir devlet kurdular. Bizans ve Sasanilerle komşu olmaları nedeniyle bunlarla ilişkilerde bulundular. Daha sonra Sasanilerle anla-

⁷⁶ 1973 Bitlis İl Yıllığı, s. 2.

⁷⁷ Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi, Selçuklular Dönemi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XXIV, Sayı: 2, Ankara 1988, s. 13-14.

şarak Bizans'la mücadeleye başladılar. Bu mücadele sonunda Sabarlar, Bitlis ve çevresine kadar olan bütün Doğu Anadolu topraklarını istila edip, Kayseri, Konya ve Ankara yönüne doğru ilerleyerek geçici olarak buraları istila etmiş, bir süre sonra da Kafkaslara geri dönmüşlerdir⁷⁸.

591 yılında Bizans İmparatoru, sarsılmış olan durumunu kurtarmak için Sasanilerle savaşmış, yapılan savaş kazanınca Bitlis'i tekrar hakimiyetleri altına almıştır⁷⁹. Bizans hakimiyeti 640 yıllarına kadar devam etmiştir⁸⁰.

10. İslâm Hakimiyeti Dönemi

639-640 Halife Hazreti Ömer (R.A) zamanında, İran Fatihi Saad bin Ebu Vakkas'ın emri üzerine El-Cezire fatihi İyâz bin Ganem, Anadolu'nun fethi ile görevlendirildi.

Arap ordularının sol kanadına kumanda eden Hz. Halit bin Velit, Diyarbakır, Maden, Palu ve Kığı bölgelerini ele geçirmiş, İyâz bin Ganem ise Erzen (Garzan), Bitlis, Ahlat ve Muş dolaylarını fethetmekle görevlendirilmişti. İyâz bin Ganem 300 kişilik bir ordu ile Ahlat'ı aldıktan sonra 641 (Hicri 20) yılında Bitlis üzerine yürütmüştür⁸¹. Her yıl Bitlis patrikliğinden haraç almak kaydıyla (Ahlat patrikliğinde olduğu gibi) bir sulh antlaşması yapılmıştır. Bu anlaşmaya göre Bitlis, İslâm devletlerinin himayesinde olacak, patriklik Bitlis'te bulunan Gayri Müslimlerin mal ve can emniyetini korumak için bir miktar vergi ödeyecektir⁸².

Fetihle beraber bazı Arap kabileleri Bitlis ve çevresine yerleştirilmiştir. Bu kabileler arasında daha sonraları bazı ayaklanmalar çıkmışsa da, Muaviye kumandasındaki ordular tarafından önlenmiştir⁸³.

646 yılında Halife Hazreti Osman zamanında Suriye valisi Muaviye, Habib bin Mesleme'yi Doğu Anadolu'nun tamamıyla ele geçirilmesi için görevlendirildi. Erzurum'u ele geçiren İslâm orduları, dönüşte Bizans ordusunu bozguna uğratarak Ahlat ve Erciş'i de alarak bölgeyi tamamen İslâm hakimiyetine sokmuştur.

⁷⁸ Ali Sevim, a.g.e., s. 14-15.

⁷⁹ Recep Yaşa, Bitlis'teki Türk İskânı, s. 13.

⁸⁰ Salih M. Sam, a.g.e., s. 112.

⁸¹ Nazmi Sevgen, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1982, s. 13. "Bu eserde 640 olarak tarih bildirilmiştir".

⁸² 1973 Bitlis İl Yıllığı, s. 3; Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Bitlis Maddesi, Cilt: 6, s. 226; Nazmi Sevgen, a.g.e., s. 13; el-Belazuri, Fütuhu'l-Buldan, s. 286; İbnü'l-Esir, el-Kamil Fi't-Tarih, s. 489.

⁸³ 1973 Bitlis İl Yıllığı, s. 3.

657 yılında Hazreti Âli (R.A.) ile Muaviye arasında çıkan savaş nedeniyle, Muaviye, Anadolu'daki askerlerini geri çekmiş, dolayısıyla Bitlis ve Doğu Anadolu tekrar Bizanslıların egemenliği altına girmiştir⁸⁴.

696 yılında Muaviye'nin vefatından sonra başlayan iç karışıklıklar esnasında Bitlis ve Van Gölü çevresindeki halk isyan ederek Bizans'a tabi olmuşlarsa da, Abdulmelik'in kardeşi El-Cezire valisi Muhammed bin Mervan tarafından şiddetli bir şekilde cezalandırılarak doğrudan doğruya El-Cezire valiliğine bağlanmış, ve gönderilen memurlar tarafından idare edilmeye başlanmıştır⁸⁵.

Bitlis, yöredeki birçok şehir ve kasaba gibi El-Cezire valiliğine bağlı olan Diyarbakır memurluğuna tabi bir kale olarak kalmış ve bu idari teşkilat, Abbasiler döneminde de devam etmiştir⁸⁶. Bitlis, Abbasiler döneminde Diyarbakır'a hakim olan Hamdaniler ve Mervanilere bağlı olarak idare edilmiştir⁸⁷.

Bu tarihlerde bölgede büyüklü ve küçüklü olarak 18.000 belde bulunmaktaydı. Bunlardan 1.000 adedi Araş nehri üzerindeydi. Önemli olan şehirler şunlardır:

Dabil, Arzan Al-Rum (Erzurum), Arzincan (Erzincan), Malazcird (Malazgirt), Badlis (Bitlis), Hilat (Ahlat), Arciş (Erciş), Naşavva (Nahcivan), Ani ve Kars⁸⁸.

9. yüzyılın sonlarına doğru Bitlis, Diyarbakır'da bulunan Mervanoğulları'nın eline geçmiş, Mervanoğullarıyla Bizanslılar arasında bir sınır kenti olmuştur⁸⁹.

Selçukluların Anadolu'ya gelmesiyle Mervanoğullarının hakimiyeti sona ermiş, Bitlis ebedi bir Türk yurdu olarak Selçukluların egemenliği altına girmiştir.

11. Selçuklu Dönemi

Selçuklular, 23 Mayıs 1040 yılında Gazneliler'le yaptığı Dandanakan Meydan savaşından zaferle çıkmış, başkenti Nişabur olmak üzere Horasan'da bağımsız bir devlet kurmuşlardır⁹⁰.

Gerek Dandanakan Meydan Savaşını Selçukluların kazanması ve gerekse Selçukluların bağımsız bir Türk devleti kurması, Türk ve dünya tarihi açısından yeni bir

⁸⁴ Salih M. Sam; a.g.e., s. 113.

⁸⁵ El-Belazuri, a.g.e., s. 293-294.

⁸⁶ M. Halil Yinanç; *Bitlis*, İ.A., Cilt: 4, İstanbul 1988, s. 662.

⁸⁷ *İslam Ansiklopedisi*, a.g.m., s. 226.

⁸⁸ Salih M. Sam, a.g.e., s. 114.

⁸⁹ M. Halil Yinanç; a.g.e., s. 160.

⁹⁰ Ali Sevim, a.g.e., s. 1.

dönemin başlangıcı olmuştur. Bu önemli olaylar Anadolu'nun ve Ortadoğu'nun yeniden şekillenmesine sebep olacaktır.

Anadolu'ya Türk akınları başlamadan önce Bizans İmparatoru II. Basilius, 1021 yılında Bitlis'i kendi sınırları içine katmıştır⁹¹.

Bitlis 1047 tarihinde ilk defa olarak Selçuklu hakimiyetine geçmişse de bu durum uzun sürmemiş, kısa bir süre sonra tekrar Mervaniler'in eline geçmiştir⁹².

Emrindeki birliklerle beraber Van Gölü havzasının fethine çıkan Tuğrul Bey, 1054 tarihinde Malazgirt kalesini kuşatmaya başlamıştır. Vasil ismindeki komutan tarafından yönetilen Malazgirt kalesi, oldukça sağlam bir yapıya sahipti. Kuşatma günlerce sürmüş, kale bir türlü düşmemiştir. Kalenin altından açılan lağımın da sonuçsuz kalması üzerine Tuğrul Bey, Bitlis'ten getirdiği büyük mancınla kale surlarını dövmeye başlamıştır, fakat ücretli bir Frenk fedaisinin, kalenin fethini kolaylaştıracak olan bu mancınığı yağ ile yakmıştır. Bunun üzerine Tuğrul Bey kuşatmayı kaldırmak zorunda kalmıştır⁹³.

1060 yılında Çağrı Bey vefat ettiğinde oğlu Alparslan Horasan da vali olarak bulunuyordu. 1063 yılında ilk Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in vefat etmesi üzerine Selçuklu tahtına Alparslan oturdu.

1064 yılında Aras nehrini geçen Alparslan Anadolu topraklarına girmeye başladı. Gürcistan ve Nahçıvan'ı alarak Ani şehrinde Bizans ve Ermeni birliklerini bozguna uğrattı. Van Gölü havzasına inen Sultan Alparslan, Van, Bitlis ve Muş çevresinde bulunan Türkmen beylerini de zorlamaya başlayınca bunlar, Selçukluya tabi oldular. Bu bağlılığa rağmen şehrin yönetimi Mervanoğulların da bırakılmıştır⁹⁴.

1070 yılında tekrar Doğu Anadolu topraklarına giren Alparslan Erciş ve Malazgirt kalelerini fethetmiştir.

Aynı tarihte Selçuklu tâbiyetini kabul eden Bitlis ve çevresi Türk boy, oymak ve beylerinin uğrak yeri olmuştur.

Anadolu'ya büyük bir sefer yapıp Selçuklular tarafından alınan Ahlat, Malazgirt ve Erciş'i geri alarak Türkleri bu topraklardan çıkarmak isteyen Bizans kralı

⁹¹ M. Halil Yinanç; *Ermeniye, İ.A.*, Cilt: 4, İstanbul 1988, s. 320.

⁹² *İslam Ansiklopedisi, a.g.m.*, s. 226.

⁹³ Ali Sevim, *a.g.e.*, s. 33.

⁹⁴ Salih M. Sam, *a.g.e.*, s. 119; *İslam Ansiklopedisi, a.g.m.*, s. 662.

Diogenes, Tarkhaniotes ve Ursel isimindeki kumandanlarının emrindeki Bizans öncü kuvvetlerini Bitlis ve Ahlat üzerine göndermiştir. Anadolu savaşlarında şöhret kazanmış olan ve o tarihlerde Ahlat'ta bulunan Emir Sanduk komutasındaki Selçuklu öncüleri Bizans kuvvetlerini bozguna uğratmış, Malatya taraflarına kaçmaya mecbur etmiştir⁹⁵.

1071 tarihinde Mısır seferine çıkan Sultan Alparslan, Romanos Diogenes komutasındaki Bizans kuvvetlerinin Anadolu'ya geldiğini duyunca Mısır seferinden vazgeçerek Halep'ten geri dönmüştür. Ağustos ayında Bitlis boğazından geçen Sultan Alparslan komutasındaki Selçuklu birlikleri Ahlat'a intikal etmiştir.

Sultan Alparslan, öncü birliklerinden bir süre sonra Ahlat'tan hareket ederek Ahlat-Malazgirt arasında bulunan Rahve (Rahva) ovasına gelerek burada ordusunun su ihtiyacını karşılamıştır (Rahve veya Rahva ovası günümüzde sadece Bitlis-Tatvan-Ahlat arasındadır. Ahlat-Malazgirt arasında bu isimde bir ova bulunmamaktadır. Ahlat ve Malazgirt arasında Ahlat ve Malazgirt ovaları bulunmaktadır. Rahva ovasının Bitlis'te olması, muhtemelen öncü birliklerin ilk çatışmasının burada olduğu, Alparslan'ın su ihtiyacını karşıladığı yerin bu ova olması büyük bir ihtimaldir)⁹⁶.

Malazgirt Meydan Savaşı Selçukluların mutlak zaferiyle sona ermiştir. Bu zafer aynı zamanda şimdiki vatan topraklarının ebedi Türk yurdu olmasını sağlamıştır. Müslüman Türk'ün Anadolu'ya giriş kapısı, Malazgirt Meydan Savaşıdır.

Bitlis, 1070 yılında Mervaniler'in idaresine bırakılmıştı. Sultan Alparslan'ın vefatından sonra yerine geçen oğlu Sultan Melikşah, kısa bir süre sonra komutanlarından Diyarbakır Emiri Fahr Al Davla Muhammed B. Cehir'i (Cuhay) Bitlis yöresini fethederek buradaki arazileri Türk emir ve beylerine dağıtmıştır. Bu arazileri alanlardan birisi de Dilmaç oğlu Mehmet Bey'dir. Bu kişi Bitlis'in yerli halkı olduğundan Bitlis'in idaresi yerli halka geçmiştir. Böylece 1084 tarihinde Bitlis tamamen Selçuklu İmparatorluğu'na katılmıştır⁹⁷.

1092 yılında Sultan Melikşah'ın vefatıyla Selçuklu İmparatorluğu içersinde karışıklık ve saltanat kavgası başlamıştır, bundan faydalanan Suriye Emiri Tacüddevele Tutuş, Doğu Anadolu ve Diyarbakır bölgesini kontrolü altına almıştır. Gerek bu kişi-

⁹⁵ 1971 Bitlis İl Yıllığı, s. 58-60.

⁹⁶ Ali Sevim, Yaşar Yücel, a.g.e., s. 66.

⁹⁷ 1971 Bitlis İl Yıllığı, s. 60; İslam Ansiklopedisi, a.g.m., s. 226.

nin hakimiyet zamanında ve gerekse ondan sonra Anadolu'da Beylikler devri başlamış, Bitlis'in yönetimi Dilmaçoğulları (Demleçoğulları) Beyliğine geçmiştir⁹⁸.

12. Dilmaçoğulları (Demleçoğulları) Dönemi

Bitlis Ata-Beyleri olarak geçen Dilmaçoğulları Beyliği 1084 yılında kurulmuş, 1192 yılında sona ermiştir. Yukarıda da değinildiği gibi 1084 yılında Bitlis Selçuklu İmparatorluğu'na bağlanmış, yönetimi Selçuklu komutanlarından Dilmaç (Dilmaç, Dimlaç, Demleç) oğlu Mehmet Bey'in emrine geçmiştir.

Dilmaçoğulları Türkmen Beyliği, Anadolu'da en eski ve en uzun ömürlü beyliklerinden birisidir. Bu beylik Bitlis ve Erzen (Garzan) de hüküm sürmüştür. Beyliğin kurucusu Dilmaçoğlu Mehmet Bey, Sultan Alparslan devrinde Bekçioğlu Afşin ve Ahmet Şah gibi Türkmen beyleriyle Bizans idaresindeki Anadolu'ya akınlarda bulunmuş, 1071 Malazgirt Savaşına katılmıştır. Anadolu'nun fethi için görevlendirilen Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın komutasına verilmiş, ancak kendisi buna karşı çıkmıştır. Daha sonra Sultan Melikşah'ın emriyle Suriye'nin fethi için görevlendirilen beyler arasına katılmıştır. 1079 yılında Melikşah'ın kardeşi Tutuş, Suriye hakimi Türkmen beylerinden Atsız'ı öldürünce, Mehmet Bey de diğer enirler gibi Fahr Al Davla (Fahruddevle)'nin emime girmiştir. Fahr Al Davla 1084 yılında (bazı kaynaklarda 1085 olarak geçmektedir) Melikşah'ın emri ile daha önceleri Mervanoğulları'nın elinde bulunan Diyarbakır, yine aynı yıl içerisinde emrinde bulunan Emir Sanduk ve Dilmaçoğlu Mehmet Bey'le Bitlis ve Ahlat bölgesini ele geçirdi. Bitlis'in arazi ve yönetiminin Mehmet Bey'e ikta (dirlik) edilmesiyle Dilmaçoğlu Beyliğinin temeli atılmış oldu⁹⁹.

Büyük Selçuklu İmparatorluğu'na bağlı olarak kurulan bu beyliğin merkezi Bitlis'ti. Kurucusu olan Mehmet Bey 1104 yılında ölünce yerine oğlu Hassanı Al Davla Yel-Tigin (Tekin) geçmiştir. Bu kişi Erzen şehri ve çevresini Emir Saruh'tan alarak yönetim alanını genişletmiştir. Mardin'de bulunan Artuk Oğullarının isteği üzerine Doğu Anadolu'yu sıkıştıran Haçlılara (1119) ve Gürcülere (1121) karşı savaşmış ve büyük kahramanlıklar göstermiştir¹⁰⁰.

⁹⁸ Recep Yaşa, a.g.e., s. 22.

⁹⁹ Recep Yaşa, a.g.e., s. 22-23.

¹⁰⁰ 1971 İl Yıllığı, s. 60; 1973 Bitlis İl Yıllığı, s. 3; Osman Turan, Doğu Anadolu'da Türk Devletleri Tarihi, İstanbul 1980, s. 111-112.

Yel-Tigin'n vefatı üzerine yerine oğlu Şems Al Davla Togan Aslan geçmiştir. Bu kişi zamanında beylik, en parlak dönemini yaşamıştır (? - 1137). Bu dönemde Doğu Anadolu'daki Türk Beylikleri Türkiye Selçukluları Sultanı I. Kılıç Aslan'a bağlı oldukları halde Dilmaçoğulları Beyliği Büyük Selçuklu İmparatorluğu'na tabi idi. Togan Aslan hem Gürcülere karşı savaşa devam etmiş, hem de Araş nehri civarında bulunan Dövin şehrini alarak topraklarını oralara kadar genişletmiştir.

Togan Aslan döneminde bu beylik bir süre Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıç Aslan'a bağlanmış, daha sonra ise Ahlatşahlar'ın kurucusu Sökmen El-Kutbi'ye bağlanmıştır. 1115 yılında Silvan'a bağlı birçok köyü ele geçirdikten bir süre sonra bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu bağımsızlık uzun sürmemiş, kısa bir süre sonra Mardin'deki Artuk Emiri Necmettin İlgazi'nin hakimiyeti altına girmiştir. Bu tarihte Bitlis, Artuklular'ın denetimindedir. Togan Aslan'ın Artuklular'a tabi olmasına rıza göstermeyen Ahlatşahlardan Emir İbrahim, 1124 tarihinde Bitlis'i kuşatmış, ancak bu kuşatmadan bir sonuç alamamıştır. Daha sonraları Hısnıkeyfa (Hısnıkeyf - Hasankeyf) Artuklu Emiri Rüküddevele Davut, Bitlis üzerine yürüdüyse de oda bir sonuç elde edememiştir¹⁰¹.

1133 tarihinde Togan Aslan, Humus emiri Hayır Han'la birlikte Haçlılara karşı bir sefere çıkmıştır¹⁰².

1137 yılında vefat eden Togan Aslan'ın yerine I. oğlu Hussam Al Davla Kurti geçmiştir. Kurti'de gerek dedesi ve gerekse babası gibi Saltuklu hükümdarı İzzettin Saltuk ile beraber gürcülerle savaşmaya devam etmiştir.

Aynı tarihte Musul ve Halep Emiri olan atabek İmâdeddin Zendi Bitlis'e Selahaddin Muhammed komutasında bir ordu göndermiştir. Hussam Al Davla Kurti Bey, bunlara 10.000 altın teklif ederek Bitlis'i işgalden kurtarmıştır¹⁰³.

Kurti zamanında Irak Selçuklu Sultanı Mesud, kardeşi Selçuk Şah'a Ahlat, Malazgirt ve Erzen bölgesini vermiş, Tebriz hakimi Es-Selahi'yi de ona Atabeg yapmıştır. Selçuk Şah bu bölgeyi tahrip ettiği gibi, halka da kötü muamelelerde bulunmuştur.

Bir süre sonra Hısnıkeyf Artukluları tekrar Bitlis'e saldırınca Bitlis atabegî Kurti Mardin'e giderek ikinci defa Mardin Artukluları'ndan Timurtaş'ın himayesi altına girmiştir.

¹⁰¹ İslam Ansiklopedisi, a.g.m., s. 226; Ali Sevim, Yaşar Yücel, a.g.e., s. 203.

¹⁰² Ali Sevim, Yaşar Yücel, a.g.e., s. 204.

¹⁰³ İslam Ansiklopedisi, a.g.m., s. 226; 1971 İl Yıllığı, s. 60.

1143 yılında Kurti vefat etmiştir. İslam müellifleri Kurti'nin düşmanlarına karşı acımasız davrandığını yazmaktadırlar.

Yerine kardeşi Şams'al-Din Yakut-Aslan geçmiştir. Bu da fazla yaşamamış, 1145 yılında vefat edince yerine atabeg İmadettin Zengi'nin karargahında bulunan kardeşi Fahr ed-Din (Fahrettin) Devlet Şah emir ilan edilmiştir.

Devlet Şah zamanında Gürcüler Ani şehrini işgal ettiler. Bunun üzerine Fahrettin Devlet Şah, Ahlat emin II. Sökmen ve Erzurum emiri Saltuk İzzettin gibi Anadolu'daki diğer Türk emirleriyle birleşerek 1161 yılında Artuklu hükümdarı Necmettin Alp'i beklemeden Ani'yi kuşattılar. Ani önlerinde Gürcü kralı III. Gregoriye ile yapılan savaşta büyük bir yenilgiye uğradılar. Bu yenilgi üzerine Gürcü kralı Dovin'i geri almış, şehri yağmalayarak tahrip etmiştir.

Gürcülerin Dovin şehrinde yaptığı zulüm üzerine Irak Selçuklu Sultanı (Bazı kaynaklarda İran Selçuklu Sultanı diye geçmektedir) Arslan Şah, Azerbaycan Atabeği İldeniz ve aralarında Bitlis Atabeği Devlet Şah'ın da bulunduğu diğer emirler birleşerek 1163 yılında Gürcülere karşı bir sefere çıktılar. Bu müttefik Türk ordusu Gürcülerle yapılan savaşı kazanmış ve Gürcüleri ağır yenilgiye uğratmıştır¹⁰⁴.

Bu tarihten sonra Dilmaçoğulları Atabeg-liği, Musul Atabegleri ve Eyyubiler'e karşı yapılan bütün savaşlarda Artukluların yanında yer almıştır. Ancak 1192 yılında Devlet Şah'ın ölmesi üzerine Ahlat emiri Bekimur (Bektemûr) Bitlis'i ele geçirmiş, Dilmaçoğulları Beyliğine son vermiştir. Bitlis'te hakimiyetini kaybeden Dilmaçoğulları Beyliği sadece Erzen (Garzan) ve çevresinde hüküm sürmüşlerdir¹⁰⁵.

13. Eyyubi - Harzemşah ve Moğollar Dönemi

Bitlis, Ahlat şahlığında hüküm süren Melik Ahvat Nacm Aidim Eyyub ve ondan sonra da yerine geçen kardeşi Melik Aşraf Muzaffer Aidin Musa'nın zamanında, Bitlis ve Ahlat 1207 (İslam Ansiklopedisinde bu tarih 1209 olarak görülmektedir) yılında Eyyubiler'in istilasına uğradı.

Sonraki yıllarda Anadolu'yu istilaya başlayan Harzemşahlar, Eyyubiler'in elinde bulunan şehir ve kasabalara saldırmaya başladı. Bu durum karşısında Eyyubi

¹⁰⁴ Recep Yaşa, a.g.e., s. 24; 1971 İl Yıllığı, s. 60; 1973 İl Yıllığı, s. 4; M. Halil Yinanç, Bitlis, a.g.e., s. 662.

¹⁰⁵ M. Halil Yinanç, Bitlis, a.g.e., s. 663.

devleti Anadolu Selçuklu Devleti hükümdarı I. Alaeddin Keykubat'tan yardım istemek zorunda kalmıştı. Bu durum, Eyyubiler'le Anadolu Selçuklularının yakınlaşmasına vesile olmuştur.

Bitlis ve Ahlat, Selçuklular tarafından Harzemşahlar'dan geri alınmış ise de, 1226 yılında tekrar Harzemşahlar'ın istilasına uğramıştır.

Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubat, Harzemşahlar'ın Anadolu içlerinde ilerlemesini durdurmak için Harzemşahlar'la savaşıma karar verdi. 10 Ağustos 1230 tarihinde Erzincan yakınlarında Yassıçimen'de yapılan meydan savaşını Anadolu Selçukluları kazanınca Bitlis'in yönetimi Eyyubiler'den Anadolu Selçukluları'na geçti.

Selçuklular'ın bu hakimiyeti fazla sürmemiş, 1231 yılında Bitlis tekrar Eyyubilerin hakimiyetine geçmiştir. Aynı yıl içerisinde Celalettin Harzemşah'ı takip eden Moğol orduları Bitlis'i işgal ederek Eyyubi hakimiyetine son vermiştir¹⁰⁶.

14. Anadolu Selçukluları Dönemi

Bitlis ve yöresinin 1231 yılında Moğollar'ın eline geçmesi üzerine Anadolu Selçuklu Devleti Sultanı I. Alaeddin Keykubat, Kemalettin Kamyar komutasındaki Selçuklu ordusunu Bitlis'in fethine gönderdi.

Kemalettin Kamyar, 1232 tarihinde Ahlat, Adilcevaz ve Bitlis bölgesini ele geçirerek Selçuklu topraklarına bağladı.

İlk iş olarak Moğollar'ın tahrip ettiği Bitlis kalesini onardı. Moğol istilas sırasında Bitlis'ten göç etmiş halkı tekrar toplamayı başardı. Selçuklu devletinin geleneği ve iktisadi politikası gereği tekrar Bitlis'e yerleştirilen halka hayvan, tohum ve mal dağıtmış ve bir müddet vergiden muaf tutmuştur.

Bölgenin yeniden imarına girişilmiş, şehre eski canlılık getirilmiştir. Bu tarihte Bitlis, bölgenin ilim ve kültür merkezi olmuştur. Ne yazık ki bu durum fazla sürmemiş, Moğollar tekrar Bitlis'i işgal ederek Anadolu Selçuklu hakimiyetine son vermiştir¹⁰⁷.

15. İlhanlılar Dönemi

1243 tarihindeki Köseadağ savaşında Anadolu Selçuklu Devleti ile İlhanlılar (İran Moğolları) karşı karşıya gelmiş, savaşı İlhanlılar kazanmıştı. Bu savaştan sonra

¹⁰⁶ İslam Ansiklopedisi, a.g.m., s. 226; 1971 İl Yıllığı, s. 60; 1973 İl Yıllığı, s. 4.

¹⁰⁷ İslam Ansiklopedisi, a.g.m., s. 226; Recep Yaşa, a.g.e., s. 32-33.

Anadolu illerini işgale başlayan İlhanlılar, 1244 tarihinde Bitlis'i hakimiyetleri altına almıştır. Bitlis ve Ahlat'ın içinde bulunduğu bir saha eyalet haline getirilerek İlhanlı valileri tarafından yönetilmiştir. Bu arada İlhanlılar, yöredeki hakimiyetlerini sürekli kılmak için çeşitli Moğol boy ve oymaklarını Bitlis ve çevresine yerleştirmiştir¹⁰⁸.

İlhanlı hakimiyeti sırasında ilki 1246, sonuncusu 1275 yılında olmak üzere Bitlis iki büyük deprem geçirmiştir. Bu deprem sonucunda Ahlatşahlar, Dilmaçoğulları, Selçuklular ve Eyyubiler dönemlerinde yapılan birçok yapı tamamen yıkılmıştır. İkinci depremde halkın çoğu deprem altında kalarak ölmüştür¹⁰⁹.

1335 yılında İlhanlı hakanı Ebu Said Bahadır Han'ın vefatından sonra Bitlis'te Moğol akınları görülmektedir. Bu akınlar sonucunda şehir büyük ölçüde zarar görmüştür.

1350 yılında İlhanlı Hakanı Hacı Tugay'ın oğlu Pir Muhammed'in vefatından sonra Bitlis'teki İlhanlı hakimiyeti sona ermiş, yerini Türkmen hakimiyeti almıştır¹¹⁰.

16. Karakoyunlular Dönemi

Karakoyunlular, 1365 tarihinden 1469 yılına kadar 104 yıl hüküm sürmüşlerdir. Karakoyunlu Türkmenleri Baranlı oymağı beyleri olan üç kardeş ile tarih sahnesine çıkmışlardır¹¹¹.

Karakoyunlular, Türkistan'daki Gazkird bölgesinden Azerbaycan ve Bitlis'e gelmişlerdir. Devletşah'ta bahsedilen Gazkird/Gazkurd, Oğuzların en eski yurdu olup Karakuş dağlarının bir bölümüne denilmektedir¹¹².

En önemli hükümdarları Kara Yusuf Bey Bahadır'dır. Bu kişi Timur öldükten sonra 1405 yıllarında Bitlis'e gelerek Emir I. Şemsettin'e misafir olmuş ve onu kızıyla evlendirmiştir¹¹³.

Karakoyunlu Devletinde Kara Yusuf gibi önemli olan şahıslardan birisi de Kara Yusuf Bey'in 4. Oğlu Ebü'n-Nasır Pir-Budak Bey Yusuf Bahadır. 1418 yılına kadar

¹⁰⁸ M. Halil Yinanç, *Ermeniye, a.g.e.*, s. 322.

¹⁰⁹ Faruk Sümer, "Ahlat Şehri ve Ahlatşahlar", *Belleten*, Cilt: 2, Sayı: 197, Türk Tarih Kurumu, Ağustos, Ankara 1986, s. 459.

¹¹⁰ Faruk Sümer, "Karakoyunlular", *Belleten*, Cilt: 1, Ankara, 1984, s. 34-37.

¹¹¹ Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, Cilt: 2, s. 181.

¹¹² *Türk Milli Bütünlüğü İçerisinde Doğu Anadolu*, T.K.A.E., Ayyıldız Matbaası, Ankara 1985, s. 28.

¹¹³ Nazmi Sevgen, *a.g.e.*, s. 23.

14 yıl Mardin melikliğinde bulunmuş, 1411 tarihinde Bitlis'te adına para bastırmıştır. Kız alıp vermeden dolayı Şeref Han sülalesiyle akraba olmuştur.

1467 yılında Karakoyunlu hükümdarı ve Yusuf Bey'in 5. oğlu olan Cihan Şah öldürülünce, Karakoyunlu hakimiyeti Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın eline geçmiştir¹¹⁴.

17. Akkoyunlular Dönemi

1467 yılında İran İmparatorluk tacı diğer bir Türkmen beyliği olan Karakoyunlulardan Akkoyunlular'a geçmiştir. Prenslik ve krallık olarak Karakoyunlular'dan daha eski ve uzun olmalarına rağmen, imparatorluk süresi 35 yıldır (1467 - 1502) .

Karakoyunlular Osmanlı devletiyle dost iken, Akkoyunlular aksine Timur ile dostluk kurmuşlardır. En önemli hükümdarları Uzun Hasan'dır¹¹⁵.

1393 ve 1400 yıllarında Timur, Anadolu'ya iki sefer düzenlemiştir. Sivas, Malatya, Suriye, Diyarbakır ve Bağdat'ı aldıktan sonra Bitlis'e yönelmiştir. Bitlis'te Şeref Han'lardan Melik Hacı Şerefli (1393-1421) ile görüşmüştür¹¹⁶.

Bitlis'i egemenliği altına alan Uzun Hasan, Budak bin Ömer Bey'i Bitlis beyliğine getirmiştir¹¹⁷.

Gerek Karakoyunlular'ın ve gerekse Akkoyunlular'ın Bitlis ve çevresinde bulunan en önemli eserleri koç-koyun heykelleridir. Kara ve Akkoyunlu mezar taşları koyun şeklindeki heykelciklerden ibaretti. Yine bayraklarında koyun resmi bulunmaları nedeniyle bu isimlerle anılmışlardır¹¹⁸.

Koç ve koyun mezar taşı anlayışı Orta Asya Türk kültürünün en önemli özelliklerindendir. Bütün Türk boylarında görülen bu kültür yapısı, geçmiş her dönemde karşımıza çıkmaktadır. İlk olarak M.Ö. 1000 yıllarında Altaylar'daki Hım yiğitlerinin mezarlarının baş taraflarında görülen bu heykeller, Göktürk kağanlarından Bilge Kağan'ın mezar kompleksinde de görülmektedir. Kompleksin girişinin her iki yanında da iki adet mermerden yontulmuş koç heykeli bulunmaktadır¹¹⁹.

¹¹⁴ Yılmaz Öztuna, a.g.e., s. 181.

¹¹⁵ Yılmaz Öztuna, a.g.e., s. 184.

¹¹⁶ Nazmi Sevgen, a.g.e., s. 23.

¹¹⁷ Şükrü Kaya Seferoğlu, Kemal Halil Türközü, 101 Soruda Kürtlerin Türklüğü, T.K.A.E. Ayyıldız Matbaası, Ankara 1982, s. 42.

¹¹⁸ Salih M. Sam, a.g.e., s. 143.

¹¹⁹ Nejat Diyarbakırlı, Hun Sanatı, İstanbul 1972, s. 92.

Günümüzde hala Türkmenistan ve Kazakistan mezarlarında kullanılmakta olan koç-koyun heykellerine Doğu Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi ilimizde de rastlanılmaktadır. Adilcevaz'ın eski mezarlığından çıkanları iki adet koç ve koyun heykeli Ahlat Müzesine kaldırılmıştır. Kara ve Akkoyunlular'a ait iki adet koç heykeli, ilimizde Adliye sarayının girişinde bulunmaktadır.

18. Şerefhanlar Dönemi

Doğu Anadolu'daki beyliklerin içerisinde 1220 - 1670 yılları arasında 450 sene yaşamış olan en uzun ömürlü beyliktir (Şeref Han, eseri olan Şeremame de bu süreyi 760 yıl olarak göstermişse de, doğrusu 450 yıldır) . Şeref Han sülalesi İran hükümdarlarından Kisra'ya bağlanmaktadır. Şeref Han, Şeremame isimli eserinde kendi sülalesi hakkında şunları söylemektedir: “Bil ki, dillerde yaygın şekilde dolaşan ve bazı tarihlerde zikredilen bilgilere göre Bitlis hükümdarlarının (Şeref Han'ların) soyu Kisra krallarına (İran'daki Sasani kralları) ulaşır. Çünkü halk arasında bunların Nuşirevan'ın soyundan ve torunlarından oldukları yaygındır.”¹²⁰

Nuşirevan zamanında İran hükümdarlarının beşincisi olan Firuz oğlu Camasb, Şirvan ve doğu bölgesinin hükümdarı idi. Öldüğü zaman Behvat, Serhab (Surhab) ve Nares (Nersi) isimindeki üç oğlundan sonuncusu olan Nares babasının yerini almıştır. Nuşirevan tarafından özel olarak talim ve terbiye ettirilen Nares, Gelan (Geylan) ülkesini istila etmiş ve hükümdarın kızıyla evlenmiştir. Rüstemdar (Zal oğlu Rüstem) sülalesi Nares'in oğlu Ceylan Şah'tan türemiştir¹²¹. Bu bilgiler ışığında Şeref Han'ların, İran'dan Bitlis'e gelen İran (Acem) asıllı bir sülale olduğu ortaya çıkmaktadır.

Oğullardan Serhab, Şirvan hakimliğinde kalarak Şirvan beyleri sülalesini tesis etmiştir. Behvat ise eline geçen az bir gelire kanaat getirerek Ahlat'a yerleşmiştir. Bitlis'e uzun bir süre hükmeden Şeref Han sülalesi bu kişiye dayanmaktadır. Böylece İran Rüstemdar ile Şirvan beyleri bu kişiyle amca oğlu olmaktadır¹²².

450 yıllık Şeref Han sülalesi yönetimi içerisinde Bitlis; İlhanlıların, Celayirlerin, Timurluların, Karakoyunlular'ın, Akkoyunlular'ın, Safaviler'in ve Osmanlıların egemenliği altına girmiştir¹²³.

¹²⁰ Şeref Han, Şerefname, s. 418.

¹²¹ Nazmi Sevgen, a.g.e., 198; Şeref Han, a.g.e., s. 418, 419.

¹²² Şeref Han, a.g.e., s. 419.

¹²³ Türk Ansiklopedisi, a.g.m., s. 1391.

Emir IV. Şeref, Çaldıran savaşında Yavuz Sultan Selim'in yanında yer almıştır. Emir Şeref savaşa çıkmadan evvel Bitlis'te Osmanlı bayrağı açmış, Şah İsmail tarafından daha önce kendi yerine atanan kardeşi Halid Beyi Bitlis'ten kovmuştur.⁵ Bu hizmeti karşılığında Bitlis'in yönetimi Yavuz tarafından tekrar Emir Şerefe verilmiştir. Bu konuyu Hoca Saadettin şöyle dile getirmektedir: "Bitlis Meliki Emir Şerafeddin Tebriz seferinde Padişahın (Yavuz Sultan Selim'in) değerli eşğini öperek başı yükselmiş ve armağanlarla üstünlük bulmuştu. Atadan kalma yurdu olan Bitlis ve çevresi yönetiminde bırakılmış, kılıç kuşatılarak ve altın topuzlu bayrak verilerek hükümetini temelden sağlamlaştırdı."¹²⁴

Osmanlı İmparatorluğu ile Safevi Devleti arasında mekik dokuyan IV. Şeref, 30 yıl hükümdarlıkta kalmış, 1534 yılında 50 yaşındayken Van Beyi Ulama Paşa ile yapılan savaşta ölmüştür. Ölümünden sonra yerine oğlu Emir III. Şemseddin geçmiştir. Emir Şemseddin o tarihlerde Akdamar adasında sürgünde bulunuyordu. Rojki aşireti Emir Şemseddin'i Akdamar adasından Bitlis'e getirmiş, beylik makamına oturtmuştur.

1597 yılında Bitlis Beyliğini kendi isteğiyle oğlu IV. Şemseddin Bey'e bırakmıştır. Mezarları Bitlis'tedir. IV. Şemseddin (1597-1638) 41 yıl beyliği idare etmiştir. Öldüğünde yerine Abdal Han (1638 -1657) geçmiştir.

Abdal Han Bitlis'in 20. beyidir. 18 yıl beylik yapmıştır. Beyliği IV. Murat, İbrahim ve IV. Mehmet zamanlarına rastlamaktadır. Şair, fasih, yazar olan Abdal Han, aynı zamanda çok güzel Türkçe ile şiirler yazmıştır.

1655 yılında Van Beylerbeyliğine tayini çıkan Melek Ahmet Paşa, Van'a giderken Bitlis'te Abdal Han'ın misafiri olmuştur. Bu misafirlik ile ilgili olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesinde şunları yazmaktadır:

"Abdal Han, evvela felsefe, kimya ve simya bilimlerini çok iyi bilir. Zayıf ve güçsüz kimselerin tabiatına göre nabızdan anlar, cerrah ve mütehassıs bir kan alıcı idi. Cerrahlıkta üstüne yoktur. Attan tekerlenen, dam ve ağaçtan düşen, uçan kimseleri sarıp sarmalayıp yedi günde iyi ederek ayağa kaldırır. Öyle silahşordur ki, atına binip cirit ve cevgan oyununda sanki zamanın Rüstem'i yahut İran'ın şefaati zan olunur. Aynı zamanda hayvan hastalıklarından anlayan baytardır. Çok iyi bir avcıdır. Musiki ve mimarlık ustasıdır..."¹²⁵

¹²⁴ Şükrü Kaya Seferoğlu, Kemal Halil Türközü, a.g.e., s. 52-53.

¹²⁵ Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, Cilt: 1, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, Kültür Yayınları, M.E. Basımevi, İstanbul 1974, s. 248.

Abdal Han 1657 yılında İstanbul'da 90 yaşında iken öldürülmüştür. Kendileri bir ara Osmanlı aleyhine İran'la münasebetlerde bulunmuştur. Ölümünden sonra kardeşi Ahmet Mirza Bey geçmiştir. Ondan sonra sırasıyla Ahmet Mirza Beyin oğlu ve Şeremame'yi 1669 da Farsça'dan Türkçe'ye tercüme eden Mehmet Bey, Abdal Han'ın oğulları Ziyaeddin Han'la Celalettin VI. Şeref Han'dır. 1670 yılında Osmanlılar Bitlis'i Şeref Hanlar'a vermekten vazgeçerek bir Osmanlı sancağı (vilayet) merkezi haline getirmiştir¹²⁶.

Şerefhanlar'dan sonraki beyler Bitlis'te rahat bir hayat yaşamış, son bey olan Şerif Bey 1894 yılında Osmanlı komutanı Reşit Paşa tarafından ortadan kaldırılarak Bitlis'te beylik düzeni sona ermiştir.

Gerek Şeref Han'lar ve gerekse onlardan sonra Bitlis Bey'i olanlar, Osmanlı Devleti'nin padişah ve komutanlarıyla bazı anlaşmazlıklar yüzünden didişmişlerdir. Bu durum hep Bitlis'in zararına işlemiş, sonuçta Bitlis'in geri kalmasına az da olsa neden olmuşlardır¹²⁷.

19. Osmanlı Dönemi

Osmanlı İmparatorluğunun Bitlis üzerindeki hakimiyeti 1481 yıllarından itibaren sıklaşmıştır. Özellikle İdris-i Bitlisi'nin Gerek II. Bayezid'e ve gerekse Yavuz Sultan Selim'e yaptığı iyiliklerin karşılığı olarak Bitlis'e fazla dokunulmamış, hatta diğer vilayetlerden fazla tolerans tanınmıştır. İdris'i Bitlisi'î Şah İsmail'e karşı Mardin'den Erzurum'a kadar olan ve içlerinde Bitlis Şeref Han beyliğinin de bulunduğu 25 aşireti Osmanlı Devleti'ne bağlamış, karşılığında Yavuz tarafından bu beyliklere ayrıcalık tanınmıştır. Her ne kadar Bitlis Osmanlı topraklarına bağlanmışsa da, bağımsız bir birim (yurtluk-ocaklık) olarak yönetilmiştir. Böylece 1514 yılında Bitlis, Osmanlı Devleti'ne bağlanmış oldu¹²⁸.

Teke (Antalya) doğumlu olan ve II. Bayezid döneminde (1481-1512) Şahkulu Baba Tekeli ayaklanmasına katılan, daha sonra İran'a kaçmış ve Azerbaycan valiliğine yükseltilmiş olan Ulama Paşa, İran kralı I. Tahmasb ile arası açıldığından Osmanlı Devletine sığınmıştır.

¹²⁶ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, Cilt: 3-4, Üçdal Neşriyat, s. 1169.

¹²⁷ Yılmaz Öztuna, *a.g.e.*, s. 61.

¹²⁸ *Türk Ansiklopedisi, a.g.m.*, s. 1391; *İslam Ansiklopedisi, .a.g.m.*, s. 227.

Payı Tahttan Emir IV. Şerefe bir mektup gönderilerek Ulama Paşa'yı karşılaması ve İstanbul'a göndermesi istenmiştir. Bu karşılama ve uğurlama sırasında Ulama Paşa ile Emir Şeref arasında bazı sürtüşmeler çıkmıştır. İstanbul'a gelen Ulama Paşa, Bitlis Emiri Şerefi padişaha şikayet etmiş, Emir Şerefin Safeviler'e eğilimli olduğunu ve ayaklanma hazırlığı içerisinde bulunduğunu bildirmiştir.

Sonunda Ulama Paşa Emir Şerefi Bitlis Beyliğinden uzaklaştırmış, onun yerine kendisi Bitlis Beylerbeyi olarak atanmıştır. Her ne kadar Emir Şeref, İstanbul'a hediyeler göndererek bağlılığını bildirmişse de yararlı olamamıştır. Bunun üzerine Bitlis'i terk eden Emir-Şeref İran'a gitmiş, I. Tahmasb'a bağlılığını bildirmiştir.

Bitlis'i İranlılar ve Şeref Hanlar sülalesinden geri almaya karar veren Diyarbakır Beylerbeyi Fil Yakup Paşa ile Ulama Paşa 1531 yılında Bitlis'i kuşatmışlardır. Kalenin tam düşeceği sırada I. Tahmasb'ın ordusuyla Bitlis'e yaklaştığı haberi üzerine Osmanlı birlikleri kuşatmayı kaldırarak geri çekilmişlerdir¹²⁹.

Osmanlının Bitlis'teki bu başarısızlığı, Kanuni'nin I. Tahmasb'a olan kaygılarını artırmıştır. Sonunda İran üzerine bir sefer düzenlenerek Bitlis'in geri alınmasına karar verildi.

Bu karar üzerine Ulama Paşa daha güçlü bir ordu 1533 yılında Bitlis üzerine yürümüştür. Tarık kalesi önünde yapılan savaşta Emir IV. Şeref ölmüş, Osmanlı ordusu galip gelmiştir. Bu galibiyet üzerine Ulama Paşa durumu bir mektupla Konya'da bulunan Kanuni'nin veziri İbrahim Paşa'ya bildirmiştir.

Emir IV. Şerefin ölmesi üzerine Rojki aşireti Akdamar adasında bulunan Emir Şerefin oğlu III. Şemseddin'i Bitlis'e getirerek beyliğe oturtmuşlardır.

Bu gelişmeler üzerine Bitlis üzerine yürüyüşünü sürdüren İbrahim Paşa, Bitlis Emiri III. Şemseddin Bey'e bir haber göndererek; "Bitlis'i savunacak durumda değilsiniz. Boşuna direnmeyin" demesi üzerine, şehri savunamayacağını anlayan Emir Şemseddin, Diyarbakır valisi Uzun Süleyman Paşa aracılığıyla İbrahim Paşa'ya haber göndermiştir. Haberinde; bağışlanmasını, Bitlis Beyliği'nin kendisinde bırakılmasını istemiştir. Bu isteği kabul eden İbrahim Paşa, 1534 yılında Bitlis'i Osmanlı topraklarına bağlamış, emirliği de söz verdiği gibi Ulama Paşa'dan geri alarak III. Şemseddin'e vermiştir.

¹²⁹ Türk Ansiklopedisi, a.g.m., s. 1392.

İbrahim Paşa ile Tebriz seferine katılan Emir Şemseddin, Kanuni'nin izniyle Bitlis'e geri dönmüştür. Ulama Paşa ile İbrahim Paşa aynı yıl içerisinde Ahlat, Adilcevaz, Erciş ve Van'ı kan dökmeden barış yolu ile aldılar¹³⁰.

Tebriz seferinden dönen Kanuni, Ahlat'a konaklamıştır. Kanuni'nin konaklaması sırasında Bitlis yeniden Ulama Paşa'ya verilmiştir. Bunun sebebi ise; Türk ordusu Tebriz seferiyle meşgulken durumdan faydalanan I. Tahnasb, Doğu Anadolu'ya girmiş, buralarda bulunan bazı beyler Tahmasb tarafına meyletmiştir. I. Tahmasb tarafına geçen ilk bey ise yine Emir Şemseddin'dir (Şeref Han sülalesinin her halükarda İran tarafını desteklemesinin bence nedeni, asıllarının İran soyundan olmasıdır).

Emir Şemseddin bu hatası üzerine annesi, 18 Eylül 1534 günü (bu tarih Nazmi Sevgen'in Türk Beylikleri kitabıyla Wilhelm Köhler'in Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Bitlis ve Halkı isimli kitaplarda bu tarih 1535 olarak geçmektedir) Ahlat'ta konaklayan Kanuni'nin yanına gelerek Bitlis kalesinin anahtarlarını sultana sunarak ona sığınmış ve III. Şemseddin'i affetmesini istemiştir. Bundan dolayı Kanuni Bitlis Beyliğine Ulama Paşa'yı ikinci defa atamıştır.

III. Şemseddin'in Osmanlı'ya bu ihanetine rağmen Kanuni onu Malatya (Maraş'ta dahil) beyliğine atamıştır. Ama Emir Şemseddin Malatya'ya gitmeyerek I. Tahmasb'a sığınmıştır (bu konulara Şeref Hanlar döneminde değinilmiştir)¹³¹. Böylece Bitlis bu tarihten itibaren tamamen Osmanlı yönetimine ocaklık-yurtluk sistemi içerisinde girmiş, Osmanlının önde gelen vilayet merkezlerinden birisi olmuştur.

Bu tarihten I. Dünya savaşına kadar Bitlis'in Osmanlı hakimiyeti döneminde kayda değer fazlaca bir olay olmamıştır.

D. BİTLİS'İN İŞGALİ VE KURTULUŞU

Osmanlı Devleti 1912 yılında başlayan Balkan Harbi'nden yenik çıkmıştı. Birçok toprak kaybının yanında çok sayıda asker ve malzeme kaybına uğramıştı. Balkan Harbi'nin yaralan sarılmadan Almanların oyunuyla I. Dünya Harbi'nin içine girilmiştir. Birçok cephede birden savaşmak zorunda kalan Türk milleti, çok canlara mal olmuş, çok acılar çekmiş olduğu bir Kafkas Cephesi yaşamıştır.

¹³⁰ Nazmi Sevgen, a.g.e., s. 41; Türk Ansiklopedisi, a.g.m., s. 1392; İslam Ansiklopedisi, a.g.m., s. 227; İbrahim Efendi, Peçevi Tarihi, Kültür Bakanlığı Yayınları, no. 467, Cilt: 1, Mersin, 1992, s. 130.

¹³¹ Nazmi Sevgen, a.g.e., s. 41-43; Türk Ansiklopedisi, a.g.e., s. 1392; Wilhelm Köhler, Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Bitlis ve Halkı, München 1928, Alan Yayıncılık, s. 30-31.

Savaşın ilanıyla beraber seferberlik emri Bitlis şehrinde halkın görebileceği yerlere sabah erkenden asılmıştır. Seferberlik yazısını okuyan halk, Bitlis askerlik şubesine giderek askere yazılmıştır. Seferberliğin üçüncü günü davul - zurnanın hazin sesleri ve halkın:

Gökmeydan baş aşağı,

Belinde şal kuşağı,

Alay kalkmış gidiyor,

Hepsi Bitlis uşağı.

Türküstüyle ilk kabile uğurlanmıştır. Bu kabileyi takiben Bitlis şehrinden birçok kabile Kafkas Cephesi'ne yollandı. 40.000 kişilik 10 uncu Kolordunun bir kısmını teşkil eden Bitlis uşaklarının ekseriyeti şehitlik mertebesine yükselmiştir. Bu şehitler, Sarıkamış Harekâtı sırasında Allah-u Ekber Dağlarında donarak, hayatlarının baharında göçmüşlerdir¹³².

Rus Çarı Deli Petro'nun vasiyeti gereği yıllardan beri sıcak denizlere ulaşma hayalleri içinde yaşayan Çarlık Rusya orduları harekete geçmiş, Ermeni asıllı General Yudenich'in Başkomutan Ilgın'daki Kafkas Ordusuna Anadolu'nun doğusunun işgali emri verilmiştir. Bu emir üzerine Kafkas Ordusuna bağlı 4 üncü Kafkas Kolordusu Doğu Anadolu'ya girmiştir. Kısa bir süre içerisinde Doğu Anadolu'nun birçok şehrini işgal eden Rus birlikleriyle ona öncülük eden gözü dönmüş Ermeni çapulcuları Bitlis sınırlarına dayanmıştır¹³³.

1915 yılının Temmuz ayının bir Ramazan gecesinde, Ruslar'ın Bitlis'i işgal etmek için Başhan mevkiine geldiği haberi alınmıştır. Bu haberi alan bütün Bitlis halkı, çocuklarının ellerinden tutarak göç için yollara düşmüştür. Ancak Bitlis'teki Türk askerinin ve milis kuvvetlerin dirayetli savunması sonucunda Ruslar Bitlis'e giremeyecek geri çekilmiştir. Ancak bu sevinç fazla sürmemiş, Şubat 1916 sonlarında Rus askeri ve Ermeni İntikam Tugayları tekrar Bitlis kapılarına dayanmıştır¹³⁴.

¹³² Törehan M. Serdar, *Bitlis'in İşgali ve Kurtuluşu*, Y.Y.Ü. Basımevi, Bitlis 1995, s. 30-31.

¹³³ Allen W.E.D. ve Paul Muratoff, *Kafkas Harekâtı*, Genel Kurmay Başkanlığı, Askeri Tarih Yayınları, s. 278.

¹³⁴ Allen W.E.D. ve Paul Muratoff, *a.g.e.*, s. 341.

Bitlis'i savunan kuvvetlerin toplamı 1400-2000 kişi arasındaydı. Bu birliğin 600 kişilik kısmı milis kuvvetlerden teşekkül etmişti. Piyade Yarbay Ali Çetinkaya komutasındaki Türk birliği, silah, cephane ve asker bakımından kendisinden çok fazla olan Rus ve Ermeni birlikleriyle savaşmak zorunda kalmıştır. Bütün direnmelere rağmen, 3 mart 1916 günü saat 05 de Bitlis işgal edilmiştir¹³⁵.

İşgalden sonra özellikle Rus birliklerinin içerisinde bulunan ve Ermenileri felakete sürükleyenlerden birisi olan Antranik'in kurmuş olduğu **"Ermeni İntikam Tugayları"** şehir merkezine dağılarak, zamanında göç edememiş kimsesiz, yaşlı ve hastalan katletmeye başlamışlardır. Bu durumu Rus Generali Maslofski şöyle anlatmaktadır:

*"Bitlis'in zaptından sonra 3 Mart öğle zamanı Antranik'in komutasındaki 1. Ermeni Taburu (intikam Taburu) gece hücumundan evvel arkada bırakılmış olduğundan, boğaza girerken müsaade almadan şehre girmiş ve birçok Türk ailelerin toplanmış oldukları Amerikan Hastanesine koşmuşlar ve intikam kastiyle öldürmeye teşebbüs etmişlerdir."*¹³⁶

Bu işgalle beraber Bitlis, ikinci büyük göç olayını yaşamıştır. Göç edemeyip şehirde kalanlar Ermeni kurbanı olurken, göç edenler ise çetin kış şartları altında açlık, sefalet ve çapulcuların kurbanı olmuştur. Göç eden halk, götüremediği 1000'den fazla çocuğunu köprü altlarında, kar kümelerinin yanında ölüme terk etmiştir.

Bitlis Geçitleri'nin Rusların eline geçmesi Türk Genel Kurmayı'ni düşündürmeye yönelmiştir, bu geçitlerin düşman eline geçmesi; Diyarbakır, Adana, Halep, Bağdat yolunun düşmana açılması manasına geliyordu. Bitlis'in acil olarak geri alınmasına karar veren Türk Genel Kurmayı, Çanakkale savaşlarında büyük kahramanlıklar göstermiş ve o tarihlerde Edirne'de istirahatte bulunan 2. inci Ordunun, öncelikle 2. inci Orduya bağlı 16. inci Kolordunun acilen Bitlis cephesine gönderilmesine karar vermiştir. Bu Kolordunun komutanlığına Anafartalar kahramanı Mustafa Kemal'i atamıştır. Albaylıktan Generalliğe yükseltilen Mustafa Kemal, 27 Mart tarihinde ilimizi ziyaret etmiş, gerekli talimatları verdikten sonra karargahını kurmuş olduğu Silvan'a geri dönmüştür. Temmuz ayı sonlarında taarruz için tekrar Bitlis'e gelmiştir.

¹³⁵ Allen W.E.D. ve Paul Muratoff, a.g.e., s. 340.

¹³⁶ Törehan M. Serdar, a.g.e., s. 130-137.

Bitlis'te 16 ncı Kolordunun 5 inci Piyade Tümeni bulunuyordu. Bu Tümen 13, 14 ve 15 inci Piyade Alaylarından oluşmaktaydı. Yine bu Tümenin yanında sayılarının 2000 - 3000 arasında olduğu tahmin edilen Şeyh Muhammed Diyaüddin (Hazret), Mutki Aşiret Reisi Hacı Musa Bey ve diğer milis birlikler bulunmaktaydı.

1 Ağustos 1916 tarihinde Mustafa Kemal tarafından taarruz emri verilmiş, 8 Ağustos 1916 tarihinde

Bitlis sabah 05'de istiklaline kavuşmuştur¹³⁷.

5 ay 5 gün düşman işgalinde kalan Bitlis, savaş sonrası harabeye dönmüştür. Savaşın ağır faturası halen günümüzde çekilmektedir. Savaşla beraber başlayan göç hareketleri, bütün hızıyla günümüzde de sürmektedir.

Bitlis'in kurtuluşu, Türk'ün makus talihinin yenildiği gündür. Bitlis, birinci dünya savaşıyla beraber Anadolu'da işgal edilen vilayetler içinde istiklaline kavuşan ilk şehirdir. Bu kurtuluş, milli mücadelenin ilk kıvılcımıdır.

Gazi Mustafa Kemal, 7 Kasım 1916 tarihinde İlimizi üçüncü defa ziyaret etmiştir. Bu son gelişlerindeki gaye, 5 inci Tümen komutanlığındaki görev değişikliğinde bulunmak, 5 inci Tümenin arazi üzerindeki tertibatını, ihtiyaçlarını ve genel durumunu görmek, Van Harekat Müfrezesinin hareketini temin etmektir. 10 Kasım 1916 tarihinde Bitlis'e gelen Mustafa Kemal, 21 Kasım 1916 tarihinde Bitlis'ten ayrılmıştır. Bu süre içerisinde Milis Komutanlarla görüşmüş, Hastane, Askeri Birlikler, bazı türbe ve camileri gezmiştir.

E. BİTLİS'İN EĞİTİM TARİHİ

Bitlis 5000 yıllık tarihi içinde eğitim ve kültür faaliyetleri yönünden en aktif olduğu dönem, Cumhuriyet öncesi dönemdir. Özellikle Yavuz döneminden 18. yüzyıla kadar olan dönem, altın dönem olarak isimlendirilebilir.

Özellikle bu dönemlerde ilimizde bulunan medreselerde verilen eğitim, bu eğitimi veren müderrisler ve yetişen ilim adamları yönünden çağının zirvesinde bir olarak görülmektedir.

Yetiştirdiği şahsiyetlere bakıldığında bu daha iyi anlaşılmaktadır. İdris-i Bitlis, Şükri Bitlisi, Muştakbaba gibi nice ilim, devlet, tasavvuf ve siyaset adamları bunlar-

¹³⁷ General Maslofski, *Umumi Harpte Kafkas Cephesi Eserinin Tenkidi*, Genel Kurmay Başkanlığı, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 1935, s. 382.

dan sadece birkaçıdır. Yavuz Sultan Selim Han'ın temsilciliğini, lalağını yapmış Arap illeri Defterdarlığı'na yükselmiş olan İdris-i Bitlisi, kendi ismiyle anılan İdrisiye Medresesi'nde babası Hüsameddini Ali-ul Bitlisi tarafından yetiştirilmiştir.

Bu önemli şahsiyet, fen bilimlerinden, felsefeye, tasavvuftan siyaset ve ahlaka, dini eserlerden tarih alanında 28 adet eser yazmıştır. Genel Osmanlı, tarihinin yanı sıra, hayvan ansiklopedisi, veba hastalığı ve korunma yolları ile nice sayısız eserlerin sahibidir. Bu kişilerin yetiştikleri feyiz aldıkları yer Bitlis topraklarıdır.

Bitlis'te dini ve müspet ilimlerin yapıldığı ilk medrese İhlasiye Medresesi'dir. Bu medrese 1216 yılında yapılmıştır. Gökmeysan Medresesi olarak da bilinen bu medrese 1528 yılında Bitlis Amiri Şeref Han tarafından tamir edilmiştir.

Bu medresede ana dil Avrupa olup öncelikle Kuran, Hadis, Fıkıh, Tefsir, Astronomi, Tıp, Felsefe ve Mantık dersleri verilirdi.

1540 yıllarında Bitlis'te 5 Bilim Medresesi bulunmaktaydı. Bunlar Hatibiye, Hacıbegiye, Şükriye ve İlhaniye'dir. (Sonraki asırlarda bu medreselere Yusufiye, Nuhiye, Nuriye ve Şerefiye gibi medreselerde eklenmiş). Bu medreselerdeki müderrisler, (öğretim üyeleri) büyük bilginlerdir. Mesela İhlasiye Medresesinde hocalık yapan Şeyh Şemseddin Mevlana Muhammed Şerani Hazretleri Tefsir, Mantık, Astronomi ve Kelam bilimlerinde tam bir yeteneğe sahipti. Bu hocaların yetiştirdiği öğrenciler, Fazilet, Zanaat, Edebiyet ve Meslek adamları olup, 80 kadar dükkan ve mağazaya yayılmışlardır.

Bu konularla ilgili olarak 1649 yılında ilimizi ziyarete gelen büyük Seyyah Evliya Çelebi, büyük eseri olan seyahatnamede Bitlis'teki eğitimle ilgili olarak şunları yazmaktadır: "Başta Şerefiye, Hüseyinpaşa, Hacıbegiye Medreseleri olmak üzere birçok medrese cami bulunmaktadır. Bu medreselerdeki müderrisler başta kural, hadise, tefsir ilimleri olmak üzere birçok ilimlerle meşgul olmakla birlikte ücretsiz ders okutmaktadırlar.

Bu medreselerin yanında İl Merkezinde Şerefhan, Hüseyinpaşa, Hatuniye, Çarşı ve Beşaret Ağa mektepleri bulunmaktadır.

Bitlis'teki okullarda kullanılan dil; Arapça, Farsça, Osmanlıca ve Azeri Türkçesidir. İdris-i Bitlisi ve Şerefhan eserleri Farsça, Şükri Bitlisi ile Türkçe yazmıştır.

Osmanlılar'ın son dönemlerinde ilimize gelen alman Wilhem Köhler; Bitlis'te 70 okul ve 4 medrese bulunduğunu, bu okullarda ilk ders olarak Kuran Tefsiri verildiğini yazmaktadır.

Tanzimat'ın ilanından sonra okulların açılmasına hız verilmiş, 1890 yılında devlet eliyle yönetilen okullar açılmıştır. Yine 1890 yılında Bitlis'teki Mülkiye Rüştiyesi, 1894 yılında da Askeri Rüştiyesi açılmıştır.

1903 yılında Askeri İdadiye açılmış, 1908 yılında tamamen ile yayılmıştır. Neyazık ki bu iki okulun faaliyeti Rus işgaliyle beraber sona ermiştir.

1914 yılında ilimizde ilk defa lise açılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Bitlis'in bünyesinde Rüştiye, İdadi olmak üzere tam teşkilatlı 12 sınıf üzerine öğretim yapan bir mektebi lise, bir askeri idari, bir ilköğretmen okulu ve her mahallede ilkokullar bulunmaktaydı.

Kültür Kurumları:

1. Kütüphaneler: İlimiz Merkezi'nde 1 çocuk kütüphanesi olmak üzere, toplam 8 kütüphane mevcuttur. Bu kütüphanelerde 63.572 toplam kitap bulunmaktadır. 1999 yılı istatistiklerine göre kütüphanelerde 122.681 kişi faydalanmıştır.

2. Müze: İlimizde halihazırda Ahlat Müzesi faaliyettedir. Halen de Etnoğrafya ve Arkeoloji müzesi olmak üzere iki adet müzenin de yapımı devam etmektedir.

3. Sinemalar: İlimizde iki adet sinema salonu bulunmaktadır. Biri İl Merkezinde Kütüphane Müdürlüğü bünyesi altında, diğeri ise Adilcevaz ilçesinde bulunmaktadır.

4. Halk Eğitim Merkezleri: İlimizde 7 halk eğitim merkezi faaliyet göstermektedir. Halk eğitim merkezleri bünyesinde çeşitli dallarda kurslar açılmaktadır.

5. Kültür Müdürlüğü: Bitlis merkezinde kültür müdürlüğünce konferanslar, paneller, sempozyumlar, resim ve grafik sergileri, belirli gün ve haftalarla ilgili kutlamalar yapılmaktadır. Ayrıca Kültür Müdürlüğünce yok olmaya yüz tutmuş yöresel el sanatları kursları açılmakta ve çeşitli yarışmalar düzenlenmektedir.

6. Gezici Kütüphane: İlimizde bir gezici kütüphane aracı bulunmaktadır. Gezici kütüphane ile il merkezi ve merkeze bağlı köylere hizmet götürülmektedir.

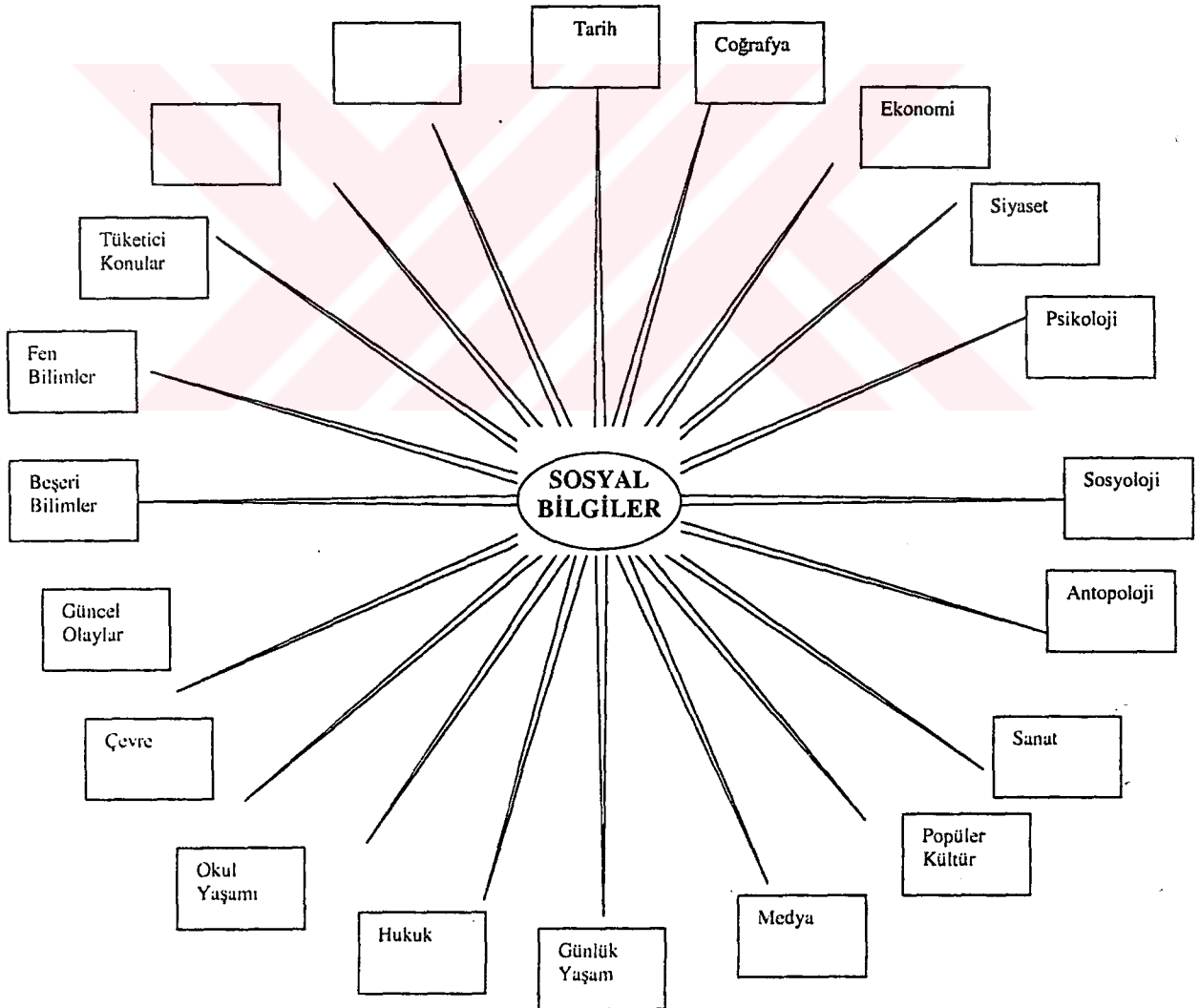
7. Kitap Satış Mağazası: Kültür Müdürlüğü'ne bağlı olarak faaliyetini sürdüren kitap satış mağazasında Kültür Bakanlığı'na basılan kitaplar satılmaktadır.

II. BÖLÜM

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİNE GENEL BİR BAKIŞ VE SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİNDE YAŞANAN GÜÇLÜKLER

A. SOSYAL BİLİMLER VE SOSYAL BİLGİLER KAVRAMLARI

Sosyal Bilgiler kavramını en anlaşılır şekilde tanımlı ABD Millî Eğitim Derneğinin komisyonu tarafından yapılmıştır. Komisyona göre “insana dair bilgiler” sosyal bilgilerdir. Sosyal Bilimler ise bilimsel bir tutumla “toplumların incelediği disiplinler” dir.¹³⁸

Şekil 1: Sosyal Bilgilerin Yararlandığı Bilgi Kaynakları

¹³⁸ Nuri Köstüklü, *Sosyal Bilimler ve Tarih Öğretimi*, Konya 1999, s. 9.

1. Sosyal Bilimler ve Sosyal Bilgiler Arasındaki Fark

Sosyal Bilimler ve Sosyal Bilgiler arasındaki farkı anlayabilmemizi için önce bu kavramların tanımlarını bilmemiz gerekmektedir.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Sosyal Bilimler ; bilimsel bir tutumla toplumların incelendiği disiplinlerdir . Başka bir deyişle insan tarafından üretilen gerçekle kanıtlamaya dayalı bağ kurma süreci ve bu sürecin sonunda elde edilen dirik bilgiler olarak tanımlanabilir.¹³⁹ Sosyal Bilimler, insan tarafından oluşturulan gerçekle uğraşmaktır.

Ülkemizde Sosyal Bilgiler kavramının içine giren Alanlar: Tarih, Coğrafya, Hukuk, Psikoloji, Sosyoloji, Ekonomi, Eğitim, Siyasal Bilimler, Antropoloji, Kent Planlaması vb. dallardır.

Ülkemizde Sosyal Bilimler öğretimi orta öğretimde tarih ve coğrafya ağırlıklı; liselerin bazı bölüm ve sınıflarında psikoloji, sosyoloji, mantık dersleri üzerinde gösterilmektedir.¹⁴⁰

Sosyal Bilgiler kavramına gelince; bu kavram ilk kez 1916 yılında ABD’de Millî Eğitim Derneği’nin Orta Dereceli Okulu Teşkilatlandırma Komisyonu Sosyal Bilgiler Komitesi tarafından kabul edilmiştir .Komite bu kavramı “mevzu doğrudan insan cemiyetinin teşkilatına ve tekamülüne ve içtimai birliklerin bir uzvu olması dolayısıyla insana dair bilgiler-Sosyal Bilgilerdir” diye tanımlamıştır.¹⁴¹

Bu kavram daha sonra bütün ülkelerde yayınlanmıştır.

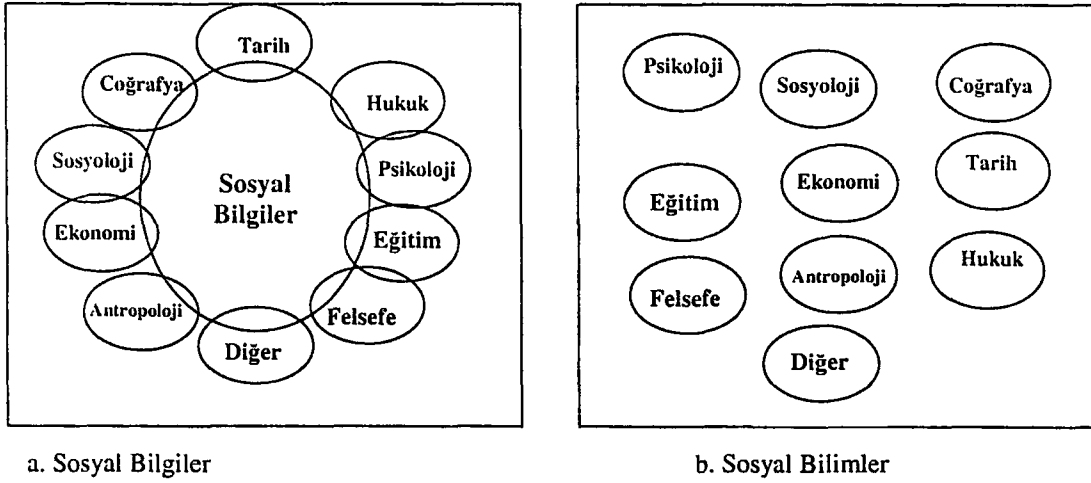
Sosyal Bilgiler toplumsal gerçekle kanıtlanmaya dayalı bağ kurma süreci ve bunun sonunda elde edilen dirik bilgiler olarak tanımlanabilir.

Sosyal Bilimler bir bakıma tüm Sosyal Bilimlerin kesiştiği bir alan olarak düşünülebilir. Bu yargıyı aşağıdaki şekilde daha iyi anlatabiliriz.

¹³⁹ Veysel Sönmez, Sosyal Bilgiler Öğretmeni ve Öğretmen Kılavuzu, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1999.

¹⁴⁰ Nuri Köstüklü, a.g.e., s.9

¹⁴¹ Nevzat Köken, İlkokullarda Sosyal Bilgiler Öğretmeni (Yayınlanmamış YLT), Selçuk Üniversitesi, 1995-Konya, s.2.

Şekil 2: Sosyal Bilgiler ile Sosyal Bilimler Arasındaki Fark

Sosyal Bilimler ve Sosyal Bilgiler arasında kesin bir çizgi çizmek mümkün değilse de eğitim ve öğretim açısından her iki kavramın da farklı olarak ele alınması gerekmektedir. Genel çerçevede farkı belirtecek olursak Sosyal Bilimler “bilim” adı altında dal haline gelmiş her bir kolu temsil eder. Sosyal bilgiler ise bu dalların hepsinden biraz yararlanılarak oluşturulmuş ilköğretim 4. ve 5. Sınıfların müfredatında bulunan ders olarak da okutulan olgudur.

B. İLKÖĞRETİMDE SOSYAL BİLGİLER

Eğitim, fiziksel uyarımlar sonucu beyinde istendik biyo-kimyasal değişiklikler oluşturma süreci olarak tanımlanabilir¹⁴²

Sosyal Bilgiler eğitiminin ne zaman ve nerede başladığı kesin olarak bilinmiyor. Fakat insanoğlunun var olduğu andan itibaren hem Fen Bilimleri hem de Sosyal Bilimler eğitimi başlamıştır denilebilir.

Tarihte ilk kez İsrail Devleti çocuklarına ulusal tarih ve yurttaşlık bilgisi dersleri okutturulmuş, Antik Roma’da ise Trivial okuma-yazma, hesap, hukuk, coğrafya, tarih v.b. dersler verilmiştir.¹⁴³

Bizim eğitim tarihimizde ise, İslamiyet’ten önce toplumsal yaşamla ilgili kurallar;gelenek ve göreneğin, inanç sisteminin içinde verilmiştir. İslamiyet’ten sonra ise

¹⁴² Veysel Sönmez, Sosyal Bilgiler Öğretmeni ve Öğretmen Klavuzu, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1989, s.117.

¹⁴³ Veysel Sönmez, a.g.e., s. 118.

İslam dininin esaslarına göre kişi yetiştirilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde medreselerde tarih, coğrafya, kelam (İslam felsefi teolojisi), fıkıh (İslam hukuku), hadis (Hz.Muhammed'in söz ve davranışlarını inceleyen alan), tefsir (Kur'an'ın anlamını açıklayan alan), ilim-i hal (din dersi) v.b. dersler okutulmuştur.¹⁴⁴ Bu durum aşağı yukarı Cumhuriyet dönemine kadar aynen devam etmiştir.

Cumhuriyet döneminde (1926 programında ilkokullarla ilgili “ilk mektebin başlıca maksadı genç nesli muhitine faal bir halde intibak ettirmek suretiyle iyi vatandaşlar olarak yetiştirmektir” temel alınmış;tarih, coğrafya ve yurt bilgisi dersleri 2’şer saatten haftada 6 saat olarak 4.ve 5. sınıflarda müfredatında yer almıştır. (MEB 1926)

Ortaöğretimin birinci kademesinde (ortaokul) 1924, 1927, 1930, 1931, 1938, 1939, 1947 programlarında tarih, coğrafya dersleri aynı anda yer almış; tarih birinci ve ikinci sınıflarda iki saat olarak belirlenmiştir. Coğrafya ise 1.ve 2.sınıflarda 2’şer saat, üçüncü sınıflara 1’ er saat 1938 programında ise tüm sınıflara 2’şer saat şeklinde düzenlenmiştir.

1967 programında tarih, coğrafya, yurttaşlık bilgisi dersleri, Sosyal Bilgiler adı altında toplanmış ve 1 .ve 2.sınıflarda haftada 5, 3.sınıflarda ise haftada 4 saat okutulmuştur.¹⁴⁵

Bazı eğitimcilerin geçmişte ayrı ayrı okutulan (tarih, coğrafya, yurttaşlık bilgisi) derslerinin “Sosyal Bilgiler” adı altında birleştirilmesi hakkında bazı görüşler öne sürmüştür.

Hüseyin Hüsnü Tekişik, tarih, coğrafya ve yurttaşlık bilgisi derslerinin birleştirilmesini, bu üç alan dersinin konuları arasında sıkı ve tabii bir ilişki olmasına; Veysel Sönmez, Sosyal Bilgiler dersinin Sosyal Bilimlerin ortak bir bileşkesi olarak ele alınmasına ve çocuğun olguları parçalar halinde öğrenmektense bir bütün halinde öğrenmesinin daha kolay ve doğru olmasına-A.Galip Karagözoğlu.çocuğun psikolojik gelişimi açısından faydalı olmasına ve son olarak Cavit Binbaşı ise Sosyal Bilgiler dersi yerine eskiden ayrı okutulan tarih, coğrafya ve yurttaşlık bilgisi derslerinin birer bilim dersi olduğunu işaret ederek bu derslerin eğitim ve öğretimlerinde özel bir dikkat gerektiğine bağlamaktadırlar.

¹⁴⁴ Yahya Akyüz, a.g.e., s. 127, 243.

¹⁴⁵ Veysel Sönmez, a.g.e., s. 118.

Sonuç olarak, bütün bu görüşleri dikkate aldığımızda daha önce okutulan tarih, coğrafya ve yurttaşlık bilgisi derslerinin Sosyal Bilgiler adı altında birleştirilmesi “Çocuğun zihni gelişimi, çocuk psikolojisi, tarih, coğrafya ve yurttaşlık bilgisi konuları arasındaki yakın ilişki, sosyal hayatın bütünlüğü, ders programının yükünün azalması, zamandan tasarruf edilmesi, birbiriyle yakın ilişkisi olan bilgileri uygun bir tarzda düzenlenirse öğrenimin kolaylaşacağı ve lüzumsuz ayrıntılara ve tekrarlara meydan verilmeyeceği”¹⁴⁶ şeklinde kısaca özetlenebilir.

C. SOSYAL BİLGİLER DERSİNDE İÇERİK

Sosyal Bilgiler dersindeki içeriğe geçmeden önce içeriğin tanımını yapalım.

İçeriğin sözlük anlamı bir şeyin içinde bulunan öğelerin bütünü, muhteva¹⁴⁷ Olarak açıklanmıştır. Sosyal Bilgiler dersi için içerik, hedef davranışları kazandıracak biçimde ünite ve konuların düzenlenmesi biçiminde ele alınabilir¹⁴⁸.

İçerik hedef davranışların belirlenmesi için kullanılan bir araçtır. Çünkü önce hedef davranışlar belirlenir, sonra bu hedef davranışların kazandırılmasına yönelik içerik belirlenir.

D. SOSYAL BİLGİLER DERSİNDE İÇERİĞİN DÜZENLENMESİNDEKİ GELİŞMELER

Genellikle müfredat programları betimsel, kavramsal, ve dinamik olarak üçe; ya da helezonik ve dikey olmak üzere ikiye ayrılabilir¹⁴⁹. Bu müfredat programlarını kısaca açıklayalım:

1. Betimsel Müfredat

Daimici ve esasici müfredat grubudur. Temelinde realizm ve idealizm yatar. Ünite konuları belirlenen soyut bilgilerden çok, öğrencinin onlardan hoşlanıp hoşlanmadığına bakılır. Olaylarda birbirini takip eden olgulardan çok; birbirinden kopuk anlamlı bütünler olmasına dikkat edilir. Betimsel müfredatta asıl amaç, bilginin kazandırılmasıdır. Öğrencinin zihinsel ve sosyal yeteneklerini geliştirmesi dikkate alınmıştır.

¹⁴⁶ Nevzat Köken, “*Sosyal Bilgiler Öğretim*”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 8, Konya, 2002, s. 28.

¹⁴⁷ *Türkçe Sözlük*, Milliyet Yayınları, Türk Dil Kurumu.

¹⁴⁸ Veysel Sönmez, a.g.e., s.117.

¹⁴⁹ Veysel Sönmez, a.g.e., s.117.

2. Kavramsal Müfredat

Sosyal Bilimlerin bilgi yapısına göre düzenlenir. Sosyal Bilgiler için Sosyal Bilimlerdeki kavramlardan yararlanılmalıdır. Zira Sosyal Bilgiler dersinin müfredat programı bu kavram ve genellemeleri içermektedir. Kavramlar öğretilmeden genellemelere geçilemez¹⁵⁰. Konular öğretmen merkezli olduğu için daha çok orta ve lise öğrencilerine uygulanır.

3. Dinamik Müfredat

Dinamik müfredat öğrenci merkezlidir. Çünkü “insan ilişkilerinde öğrenci etkin ve yeterli olmalıdır” ilkesini benimser. Önemli olan sadece bilgi değil, daha çok kişinin gerçek hayatına, karar vermesine, sorunları çözmesine ne kadar ve ne şekilde yardımcı olduğuyla ilgilenir. Öğrenciye çok değişik imkanlar verilerek kendi değerlerini kendilerinin oluşturmaları sağlanır. Üniteler .konular.hedef ve davranışlar her an değişebilir.

a. Helozonik Müfredat

Her ünite ve konunun basitten karmaşığa, kolaydan zora, özelden genele, somuttan soyuta birbirinin ön şartı olacak biçimde her sınıfta giderek açılarak ve derinleştirilerek ele alınması ilkelerine göre düzenlenir.

b. Dikey Müfredat

Her ünite ve konunun bir sınıfta işlenip daha sonra yer verilmemesini öngören müfredat programıdır. Her türlü felsefi görüş ve eğitim akımı için dikey müfredatlar düzenlenebilir.

E. SOSYAL BİLGİLER DERSİNDE AMAÇLAR

1. Sosyal Bilimlerin Genel Amaçları

Sosyal Bilimlerin genel amaçlarını anlayabilmek için öncelikle Türk Millî Eğitiminin genel amaçlarını bilmek lazımdır. 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu’nun genel amaçları şunlardır.

a) Atatürk inkılapları ve ilkelerine ve anayasada ifadesi bulunan Atatürk milliyetçiliğine bağlı; Türk Milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerim

¹⁵⁰ Veysel Sönmez, a.g.e., s.117.

benimseyen, koruyan ve geliştiren, ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan; insan haklarına ve anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik, sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış halin getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek.

b) Beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek.

c) İlgi, istidat, ve kabiliyetlerini geliştirerek gerekli bilgi, beceri, davranış ve birlikte iş görme alışkanlığı kazandırmak suretiyle hayata hazırlamak ve onların kendilerini mutlu kılacak ve toplumun mutluluğuna katkıda bulunacak bir meslek sahibi olmalarını sağlamak

Yukarıda saydığımız Türk Millî Eğitimi'nin genel amaçları doğrultusunda Sosyal Bilimler öğretiminin genel amaçlarını sıralayacak olursak:

- 1) Kişilik Gelişimi
- 2) İnsan İlişkileri
- 3) Ekonomik Verimlilik
- 4) Yurttaşlık Sorumluluğu
- 5) Değişme ve Hayatla Mücadele
- 6) Dünyayı ve Yurdu Tanımak İçin Bilgi Birikiminden Yararlanma vb. alanlarda kişinin yeteneklerini geliştirmesi amaçlanmaktadır,

Ayrıca Mehmet Ali Kısakürek ve Fersun Paykoç tarafından Sosyal Bilgilerin genel amaçları dört temel noktada toplanmıştır. Bunlar aşağıda gösterilmektedir.¹⁵¹

a. Düşünme Yeteneğini Geliştirme: Şüphesiz ki, etkili düşünme insanların hayatta başarılı olmanın temelini oluşturur. Sosyal Bilgiler öğrencilere problem çözme, tenkitçi, üretici düşünme becerisi kazanmalarını sağlayarak, onların düşünme yeteneğinin geliştirmesinde pek çok katkılarda bulunur. Dersler işlenirken çocuğa, problemi ve olayı tanımlama, sorular tespit etme, bilgi toplama, çözümleme ve değerlendirme

¹⁵¹ Fersun Paykoç, **Tarih Öğretimi**, Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 1991, Eskişehir, s. 7.

dirme, sonuçları tespit etme, kontrol etme, bilgilerle temel sorular arasında bağlantı kurma, bazı anahtar kavramlar ve düşünceler

Kazandırma, temel kavramları geliştirme, genellemeler yapma, olayların incelenmesinde tarafsız olma, farklı görüşleri değerlendirme v.b yollardan düşünme kabiliyetinin gelişmesinde etkili olur. Bununla birlikte çocuklarda iyi düşünme ve iyi işler yapma alışkanlığı kazandırmada bir takım bilgilerin öğrencilere aktarılması yanında öğretilenlerin özetlenmesi, not tutma,ödev hazırlama, küme çalışmalarına katılma, kütüphanelerden ve çeşitli kaynaklardan faydalanma, düşünce ve duyguları etkili bir biçimde anlatma alışkanlıkları kazandırmakla yapılır.

b) Ekonomik Yeterlilik: Çocuklara ekonomik bir bakış açısı kazandırmak Sosyal Bilgiler öğretiminin temel amaçlarından bir diğeridir. Öğrencilere sınırlı kaynakların akıllıca kullanılmasına dair kavram, beceri ve tutumları geliştirecek yaşantılara imkan vererek.akıllıca harcama yapma ve “israftan kaçınma” alışkanlıkları kazandırılması amaçlanır. Bunun yanında toplumun ekonomik işleyişi ile ülke kaynaklarını, bunların önemini ve korunmasını temel seviyede bilme, çevreyi koruma, iş ve meslek tanıma ve bu konuda tercihler yapma, ihtiyaçlarını iyi sıralama gibi özellikler kazandırma yoluna gidilmelidir.

c) Vatandaşlık Sorumluluğu: Sosyal Bilgiler dersinde çocuklara okulda, ailede ve toplumda sorumluluk alması ve bunları terine getirmesi istenir. Ayrıca devlet kurumlarının işleyişi, hükümetin görevi, anayasa ve kanunların ehemmiyeti.toplumun önem verdiği değerler ölçüsünde davranış biçimleri.hak ve hürriyetlerinin koruma şuuruna varması gibi konular üzerinde durularak vatandaşlıkla ilgili etkinliklere katılma imkanı sağlanır. Böylece çocuklara, temel vatandaşlık hak ve sorumlulukları kavratılmaya çalışılır.

d) İnsan İlişkilerinin Geliştirilmesi: Sosyal Bilgiler dersinde insan ilişkilerinin geliştirilmesi, ders içi ve ders dışı çalışmalarla desteklenerek arkadaşlık ilişkileri, komşuluk ilişkileri, aile ilişkileri toplum ilişkileri ve diğer ülkelerin insanları ile olan ilişkileri içine alan geniş bir yelpaze içinde verilmelidir. Kendi milli kültür unsurlarını tanımadan yanında, başka milletlerin ihtiyaç, problem ve yaşayış tarzını göz önünde tutmak için başka kültürleri de tanımak gerekir.

2. Özel Amaçlar

4. SINIF

ÜNİTE 1

AİLE, OKUL VE TOPLUM HAYATI

- 1) “Aile, Okul ve Toplum Hayatı” ünitesinde geçen kavramların anlam bilgisi
- 2) Ailenin yapısını tanıyabilme
- 3) Ailenin önemini kavrayabilme
- 4) Akraba evliliklerinin sakıncaları bilgisi
- 5) Aile bütçesinin önemini kavrayabilme
- 6) Aile hayatında sosyal güvenceler bilgisi
- 7) Ailede demokratik hayatın oluşturulmasının önemini kavrayabilme
- 8) Ailede demokratik hayatın gereklerine uymaya istekli oluş
- 9) İnsan sağlığı ve çevre temizliği için suyu yeterince kullanmanın önemini kavrayabilme
- 10) Sağlığı ve temizliği için suyu kullanmaya istekli oluş
- 11) Okulu tanıyabilme
- 12) Okulda uyulması gereken kurallar bilgisi
- 13) Okulda uyulması gereken kuralların önemini açıklayabilme
- 14) Okul kurallarına uyabilme
- 15) Okuldaki görev ve sorumlulukların yerine getirmede istekli oluş
- 16) Okulun ve okul eşyalarının korunmasının önemini kavrayabilme
- 17) Okulu ve okul eşyasını korumayı alışkanlık hâline getiriş
- 18) Okulun çevresinin güzelleştirilmesi ve korunmasının önemini kavrayabilme
- 19) Okulun korunması ve çevresinin güzelleştirilmesi için yapılan etkinliklere katılmaktan zevk alış
- 20) Okul koruma derneğini tanıyabilme
- 21) Okul aile işbirliğinin önemini kavrayabilme

- 22) Okuldaki demokratik hayatın oluşturulmasının önemini kavrayabilme
- 23) Okulda demokratik hayatın gereklerine uymaya istekli oluş
- 24) Toplum içinde yařamanın önemini kavrayabilme
- 25) Komşuluk ilişkilerinin toplum için taşıdığı önemi kavrayabilme
- 26) Toplumda demokratik hayatın önemini kavrayabilme
- 27) Toplumda demokratik hayatın gereklerine uymaya istekli oluş
- 28) Farklı düşüncede olan kişileri dinlemeye duyarlılık
- 29) Dayanışmanın toplum hayatındaki önemini kavrayabilme
- 30) Toplum hayatını düzenleyen kurallar bilgisi
- 31) Toplum hayatını düzenleyen kurallara uyabilme
- 32) Toplum hayatında bize düşen görevlerin farkında oluş

ÜNİTE 2

YAKIN ÇEVREMİZ

- 1) “Yakın çevremiz” ünitesinde geçen kavramların anlam bilgisi
- 2) Yakın çevreyi tanıyabilme
- 3) Yakın çevreyi tanımanın önemini kavrayabilme
- 4) Adres bilgisi
- 5) Adres ile ilgili bilgileri kullanabilme
- 6) Yn bilgisi
- 7) Yön bulma yöntemleri bilgisi
- 8) Yn bulabilme
- 9) Kroki bilgisi
- 10) Krokinin yararlarını kavrayabilme
- 11) Kroki izibilme
- 12) lek eřitleri bilgisi
- 13) Plân bilgisi

- 14) Plânın kullanım alanlarını tanıyabilme
- 15) Sınıf plânını yapabilme
- 16) Ölçek ve plânın önemini kavrayabilme

ÜNİTE 3

İLİMİZ VE BÖLGEMİZİ TANIYALIM

- 1) “İlimiz ve Bölgemizi Tanıyalım” ünitesinde geçen kavramların anlam bilgisi
- 2) Harita çeşitleri bilgisi
- 3) Harita okumayla ilgili temel işaretler bilgisi
- 4) Haritalardan yararlanmanın önemini kavrayabilme
- 5) Haritada yön bilgisi
- 6) Atlas kullanım bilgisi
- 7) Atlasta yararlanmanın önemini kavrayabilme
- 8) Atlas kullanabilme
- 9) Atlas kullanmaya istekli oluş
- 10) Yurdumuzun coğrafi bölgelerini tanıyabilme
- 11) İlimizin yeryüzü şekillerini tanıyabilme
- 12) Bölgemizin yeryüzü şekillerini tanıyabilme
- 13) İlimizin bulunduğu bölgenin iklimini tanıyabilme
- 14) İlimizin bulunduğu bölgenin bitki örtüsünü tanıyabilme
- 15) İlimizin akarsularını tanıyabilme
- 16) Bölgemizin akarsularını tanıyabilme
- 17) İlimizin göllerini tanıyabilme
- 18) Bölgemizin göllerini tanıyabilme
- 19) İlimizin nüfus ve yerleşim birimlerini tanıyabilme
- 20) Bölgemizin nüfus ve yerleşim birimlerini tanıyabilme
- 21) İlimizde ekonomik hayatı oluşturan alanları tanıyabilme

- 22) Bölgemizde ekonomik hayatı oluşturan alanları tanıyabilme
- 23) İlimizde yaşanmış önemli tarihî olaylar bilgisi
- 24) İlimiz ve bölgemizi gösteren haritayı okuyabilme
- 25) İlimizin bulunduğu çevrenin korunması ve güzelleştirilmesinin önemini kavrayabilme,
- 26) İlimizin bulunduğu çevrenin korunması ve güzelleştirilmesi için yapılan faaliyetlere katılmaktan zevk alış,
- 27) Bölgemizin bulunduğu çevrenin korunması ve güzelleştirilmesinin önemini kavrayabilme,
- 28) Bölgemizin bulunduğu çevrenin korunması ve güzelleştirilmesi için yapılan etkinliklere katılmaya istekli oluş
- 29) Ormanları korumanın önemini kavrayabilme,
- 30) Ağaç dikme çalışmalarına katılmaya gönüllü oluş,
- 31) Doğal parklarımızın önemini kavrayabilme,
- 32) Tarihî eserlerimizin önemini kavrayabilme,

ÜNİTE 4

TARİH, İLK YURDUMUZ VE TARİHTE ANADOLU

- 1) “Tarih, İlk Yurdumuz ve Tarihte Anadolu” ünitesinde geçen kavramların anlam bilgisi
- 2) Tarihin konusu bilgisi
- 3) Tarih ve öğrenmenin gerekliliğini kavrayabilme
- 4) Tarihte zaman ile ilgili kısaltmalar bilgisi
- 5) Takvim ile ilgili sınıflamalar bilgisi
- 6) Tarihin başlangıcı bilgisi
- 7) Tarihin çağları ile ilgili sınıflamalar bilgisi
- 8) Türklerin ilk yurdu ve göçlerle ilgili olgular bilgisi
- 9) Türklerin ilk yurdu ve göçlerle ilgili olguları açıklayabilme

- 10) İlk yurttta kurulan Türk devletlerini tanıyabilme
- 11) İlk yurttta kurulan Türk devletlerindeki uygarlığın özellikleri bilgisi
- 12) İlk Çağ Anadolu uygarlıklarını tanıyabilme
- 13) Anadolu'daki kültür ve uygarlığın Özellikleri bilgisi
- 14) Çevre uygarlıkların Anadolu'ya etkilerini kavrayabilme
- 15) Tarihî eserleri korumanın Önemi kavrayabilme
- 16) "Tarih, İlk Yurdumuz ve Tarihte Anadolu" ünitesiyle ilgili haritaları okuyabilme

Tablo 1: Sosyal Bilgiler Dersi Dördüncü Sınıf Ünitelerinin Dağılımı

ÜNİTELER	AMAÇ SAYISI	ÖN GÖRÜLEN DERS SAATİ SAYISI	ORAN %
1. AİLE, OKUL ve TOPLUM HAYATI	32	27	25
2. YAKIN ÇEVREMİZ	16	15	14
3. İLİMİZ VE BÖLGEMİZİ TANIYALIM	32	39	36
4. TARİH, İLK YURDUMUZ VE TARİHTE ANADOLU	16	27	25
TOPLAM	96	108	100

4. SINIF

KONULAR

ÜNİTE 1

AİLE, OKUL VE TOPLUM HAYATI

A- Ailemiz

Toplumun temel unsuru aile

Ailenin yapısı ve önemi (Akraba evliliklerinin aile bireyleri üzerindeki olumsuz etkileri üzerinde de durulacaktır)

Aile bireyleri arasındaki sevgi, saygı ve hoşgörünün önemi

Aile bireyleri arasındaki dayanışma ve Önemi

Aile bütçesi (Tutumlu olma ve savurganlığı önlemenin aile bütçesindeki önemi üzerinde durulacaktır.)

B- Okulumuz

Okulumuzu tanıyalım

Okulun önemi (Eğitim, öğretim, çevreye katkıları ve okul arkadaşlığı açılarından ele alınacaktır.)

Okulda uyulması gereken kurallar

Okulun ve okul eşyalarının korunması

Okulun çevresinin güzelleştirilmesi ve korunması

Okul, aile işbirliği (Okul koruma derneği ve okul aile birliğinin yararları üzerinde durulup öğretmen-veli işbirliği vurgulanacaktır.)

Okulda demokratik hayat

Eğitim ve öğretimde öğretmenin rolü ve önemi

C- Toplum Hayatımız

1) Toplum içinde yaşamamanın gereği ve önemi (Komşuluk ilişkileri ve apartman hayatı üzerinde durulacaktır.)

2) Toplumda demokratik hayat

3) Toplum hayatında sevgi, saygı, işbirliği ve dayanışmanın önemi (Engellilerin de sorunları ve çalışma hayatına kazandırılmaları üzerinde durulacaktır.)

4) Toplum hayatını düzenleyen kurallar ve bize düşen görevler (Sosyal hayatımızda yer alan yasalar, görgü kuralları, ahlâk kuralları vb. üzerinde durularak örnekler verilecektir.)

5) Toplumda ve çalışma hayatında Türk kadınının yeri

ÜNİTE 2

YAKIN ÇEVREMİZ

A- Yakın Çevremizi Tanıyalım

1) Yakın çevremizi tanımanın önemi

2) Sokağımız, caddemiz, mahallemiz, semtimiz, köyümüz (adresimiz)

3) Yönler

4) Pusula ve diğer yöntemlerle yönlerin belirlenmesi

5) Kroki, çizimi ve yararları (Yakın çevremizin krokisini çizelim.)

6) Ölçek ve ölçek çeşitleri

B- Plân

- 1) Plân ve kullanım alanları
- 2) Sınıfımızın plânını yapalım

ÜNİTE 3

İLİMİZ VE BÖLGEMİZİ TANIYALIM

A- Harita

- 1) Harita ve çeşitlen (genel haritalar, özel haritalar)
- 2) Haritanın yönleri
- 3) Harita özel işaretleri
- 4) Haritadan yararlanma
- 5) Atlas kullanımı ve atlastan yararlanma

B- Yurdumuzun Hangi İl ve Bölgesinde Yaşıyoruz? (Türkiye'nin idarî bölünüşüyle ilgili genel bir açıklamadan sonra yurdumuzun, coğrafi bölgeleri isim olarak belirtilecek, konu harita ile pekiştirilecektir.)

C- İlimiz ve Bölgemizin Doğal Özellikleri

- 1) İlimiz ve bölgemizin yeryüzü şekilleri
- 2) İlimiz ve bölgemizde iklim ve doğal bitki örtüsü (Akdeniz iklimi, Karadeniz iklimi ve karasal iklim ile bu iklimlerin karakteristik bitki Örtüsü üzerinde durulacaktır.)
- 3) İlimiz ve bölgemizin akarsu ve gölleri

Ç-İlimiz ve Bölgemizde Nüfus ve Yerleşme

D-ilimiz ve Bölgemizde Ekonomik Hayat

- 1) Tarım (tarla ve bahçe kültürleri)
- 2) Hayvancılık
- 3) Su ürünleri
- 4) Orman ve orman ürünleri
- 5) Madenler ve enerji kaynakları
- 6) Sanayi

- 7) Ulaşım, iletişim
- 8) Ticaret
- 9) Turizm ve el sanatları

E-İlimizde Yaşanmış Önemli Tarihî Olaylar

F-İlimiz ve Bölgemizin Bulunduğu Çevrenin Korunması ve Güzelleştirilmesi

- 1) En az bir ağaç dikelim ve ormanlarımızı koruyalım
- 2) Doğal güzelliklerimizi, millî parklarımızı ve güzel varlıklarımızı koruyalım

(Öğrencilerin ayrı il ve bölgede yaşadığı dikkate alarak yukarıda belirtilen her coğrafi konu ile ilgili genel bir açıklama yapıldıktan ve kavramlar verildikten sonra sorulan sorularla, konulara açıklık getirilecektir. Ayrıca çevreye yapılacak gezi, gözlem ve incelemelerle Öğrencinin yaşadığı il ve bölge özellikleri pekiştirilecektir.)

ÜNİTE 4

TARİH, İLK YURDUMUZ VE TARİHTE ANADOLU

A-Tarihin Konusu

B-Tarih Öğrenmenin Gerekliliği

C-Tarihte Zaman (yıl, yüzyıl, çağ)

Ç-Takvim ve Çeşitleri (Milâdî ve Hicrî takvim)

D-Tarihin Başlangıcı ve Çağlar (Örnekler Anadolu'dan verilecektir.)

E-Türklerin İlk Yurdu ve İlk Türk Devletleri (başlangıçtan 10. yüzyıla kadar)

- 1) Türklerin ilk yurdu
 - a. Orta Asya'nın yeri
 - b. Türklerin buradaki yaşayışları
 - c. Türklerin yerleştikleri bölgeler
- 2) İlk Türk Devletleri
 - a. Büyük Hun Devleti (Asya Hun Devleti)
 - b. Kavimler Göçü ve Avrupa Hun Devleti
 - c. Göktürk Devleti

ç. Uygur Devleti

F-İlk Türk Devletlerinde Kültür ve Uygarlık

- 1) Devlet yönetimi
- 2) Din ve inanış
- 3) Sosyal ve ekonomik yaşam
- 4) Yazı, dil ve edebiyat
- 5) Bilim ve sanat

G-Türk Milletinin Tarihteki Yeri

H-İlk Çağda Anadolu Uygarlıkları

- 1) Hititler
- 2) Frigyalılar
- 3) Lidyalılar
- 4) Urartular
- 5) İyonyalılar

(Bu devletlerin isimleri, kuruldukları yerler, başkentlerinden bahsedilecektir, öğrencilerin yakın çevresinde olan uygarlıklar, diğerlerine göre gezi, gözlem ve incelemelerle daha geniş öğretilecek ve kültür varlıklarımızı koruma bilinci verilecektir.)

I- İlk Çağda Anadolu'da Kurulan Devletlerde Kültür ve Uygarlık

- 1) Devlet yönetimi
- 2) Din ve inanış
- 3) Sosyal ve ekonomik yaşam
- 4) Yazı, dil ve edebiyat
- 5) Bilim ve sanat

İ-Çevre Uygarlıkların Anadolu'ya Etkisi

(Mezopotamya, Mısır, Pers, Makedonya, Roma ve Bizans uygarlıklarının Anadolu'ya etkileri)

5. SINIF
ÖZEL AMAÇLAR
ÜNİTE 1
VATAN VE MİLLET

- 1) “Vatan ve Millet” ünitesinde geçen kavramların anlam bilgisi.
- 2) Vatan sevgisinin önemini kavrayabilme
- 3) Milleti oluşturan öğeler bilgisi
- 4) Millet sevgisinin önemini kavrayabilme
- 5) Türk milletinin özellikleri bilgisi
- 6) Vatanını ve Milletini seven bir kişiliğe sahip oluş
- 7) Vatanın bütünlüğü ve birliği için özveride bulunma biçimine sahip oluş

ÜNİTE 2
CUMHURİYETE NASIL KAVUŞTUK?

- 1) “Cumhuriyete Nasıl Kavuştuk?” ünitesinde geçen kavramların anlam bilgisi
- 2) Mondros Ateşkes Antlaşması ile ilgili temel olgular bilgisi
- 3) Mondros Ateşkes Antlaşması ile ilgili temel olgular açıklayabilme
- 4) Kurtuluş Savaşı döneminde geçen temel olgular bilgisi
- 5) Kurtuluş Savaşı döneminde geçen temel olgular açıklayabilme
- 6) Barış döneminde geçen temel olgular bilgisi
- 7) Barış döneminde geçen temel olguları açıklayabilme
- 8) “Cumhuriyete Nasıl Kavuştuk?” ünitesiyle ilgili haritaları okuyabilme
- 9) Türk inkılâbı ile ilgili sınıflamalar bilgisi
- 10) Türk inkılâbı ile ilgili olgular bilgisi
- 11) Türk inkılâbının önemini kavrayabilme
- 12) İnkılâpların korunmasındaki sorumluluğumuzun farkında oluş.

ÜNİTE 3

GÜZEL YURDUMUZ TÜRKİYE

- 1) “Güzel Yurdumuz Türkiye” ünitesinde geçen kavramların anlam
- 2) Türkiye’nin dünya üzerindeki yerini tanıyabilme
- 3) Yurdumuzun yeryüzü şekilleri bilgisi
- 4) Yeryüzü şekillerinin yaşantımız üzerindeki etkilerini açıklayabilme
- 5) Yurdumuzdaki iklim çeşitleri ile ilgili sınıflamalar bilgisi
- 6) Yurdumuzdaki iklim çeşitlerinin etki alanları bilgisi
- 7) Yurdumuzun doğal bitki örtüsü bilgisi
- 8) Yurdumuzdaki doğal bitki örtüsünün önemini kavrayabilme
- 9) Yurdumuzun akarsularını tanıyabilme
- 10) Yurdumuzun akarsularının özellikleri bilgisi
- 11) Yurdumuzun akarsularından sağlanan yararları açıklayabilme
- 12) Yurdumuzun göllerini tanıyabilme
- 13) Yurdumuzun göllerinin özellikleri bilgisi
- 14) Yurdumuz göllerinden sağlanan yararları açıklayabilme
- 15) Türkiye’den doğup sınır aşan akarsuların bilgisi
- 16) Türkiye’den doğup sınır aşan akarsuların önemini kavrayabilme
- 17) Yurdumuzu çevreleyen denizleri tanıyabilme
- 18) Yurdumuzu çevreleyen denizlerin özellikleri bilgisi
- 19) Yurdumuzun boğazlarını tanıyabilme
- 20) Yurdumuzun boğazlarının Özellikleri bilgisi
- 21) Yurdumuzun kara sınırlarını tanıyabilme
- 22) Yurdumuzun kara sınırlarının özellikleri bilgisi
- 23) Doğal çevrenin önemini kavrayabilme
- 24) Çevre sorunları ile ilgili sınıflamalar bilgisi

- 25) Çevre sorunlarının doğurduğu sonuçları açıklayabilme
- 26) Çevre sorunlarının çözümünde alınacak önlemleri açıklayabilme
- 27) Çevre sorunlarının çözümünde üzerine düşen görevleri yapmaya istekli oluş
- 28) Çevre sorunlarının çözümünde devlete düşen görevlerin farkında oluş
- 29) Doğal afetlerden korunma yolları bilgisi
- 30) Orman yangınlarının ülkemize verdiği zararın farkında oluş
- 31) Ormanların yurdumuz için önemini kavrayabilme

ÜNİTE 4

İSLÂMİYETİN DOĞUŞU, YAYILIŞI VE TÜRKLER

- 1) “İslâmiyet’in Doğuşu, Yayılışı ve Türkler” ünitesinde geçen kavramların anlam bilgisi
- 2) İslâmiyet ten önce Arapların yaşayış özellikleri bilgisi
- 3) Hz. Muhammed’in hayatı bilgisi
- 4) İslâmiyet ten önce Türklerin yaşayış Özellikleri bilgisi
- 5) İslâmiyet’in doğuşu ile ilgili temel olgular bilgisi
- 6) İslâmiyet’in doğuşu ile ilgili temel olguları açıklayabilme
- 7) İslâmiyet’in yayılışı ile ilgili temel olgular bilgisi
- 8) İslâmiyet’in yayılışı ile ilgili temel olguları açıklayabilme
- 9) Türklerin İslâmiyet’i kabulünü açıklayabilme
- 10) Türklerin İslâmiyet’e hizmetlerinin farkında oluş
- 11) Orta Asya ve Yakın Doğu’da kurulan Türk Devletlerini tanıyabilme
- 12) Orta Asya ve Yakın Doğu’da kurulan Türk Devletlerindeki kültür ve uygarlığın özellikleri bilgisi.

Tablo 2: Sosyal Bilgiler Dersi 5. Sınıf Ünitelerinin Dağılımı

ÜNİTELER	AMAÇ SAYISI	ÖNGÖRÜLEN DERS SAATİ SAYISI	ORAN %
1. Vatan Ve Millet	7	12	11
2. Cumhuriyete Nasıl Kavuştuk?	12	39	36
3. Güzel Yurdumuz Türkiye	31	36	33
4. İslamiyet'in Doğuşu, Yayılışı ve Türkler	12	21	20
TOPLAM	62	108	100

5. SINIF**KONULAR****ÜNİTE 1****VATAN VE MİLLET****A- Vatan ve Vatan Sevgisi B- Millet ve Millet Sevgisi**

1) Milleti oluşturan Ögeler

a. Dil birliği

b. Tarih birliği

c. Yurt birliği ç. Kültür birliği

d. Ülkü birliği

2) Türk milletinin özelliklen (Mutlu ve başarılı olmanın temel ilkelerinden olan çalışkanlık, doğruluk, hoşgörülü olmak, konukseverlik, yardımseverlik, cesaret, büyüklere saygı, küçüklere sevgi özellikle vurgulanacaktır.)

CUMHURİYETE NASIL KAVUŞTUK?

A- Mondros Ateşkes Anlaşması (Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar kısa bir açıklama yapılacaktır.)

1) Mondros Ateşkes Anlaşmasından sonra Osmanlı Devletinin durumu

2) Mondros Ateşkes Anlaşmasından sonra yurdumuzun durumu

B- Kurtuluş Savaşı

1) Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışı

2) Millî bilincin güçlendirilmesi

a. Genelgeler (Amasya Genelgesi)

b.Kongreler (Erzurum ve Sivas Kongreleri)

c.Misâk-ı Millî (Ulusal Ant) ve Önemi

ç.Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılışı

C- Savaş Dönemi

1) Doğu cephesi

2) Güney cephesi

3) Batı cephesi

Ç- Barış Dönemi

1) Mudanya Ateşkes Anlaşması

2) Lozan Barış Antlaşması

D- Türk İnkılâbı ve Önemi

1) Çağdaşlaşma

2) Siyasal alanda inkılâp (saltanatın kaldırılması, Cumhuriyetin ilânı, halifeliğin kaldırılması)

3) Hukuk alanında inkılâp (Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu (Anayasa), Türk Medenî Kanunu ve Türk Ceza Kanunu)

4) Eğitim ve kültür alanında inkılâp

a. Millî Eğitim (öğretim birliğinin sağlanması, öğretimin yaygınlaştırılması, Millî Eğitim sisteminin gözeteyeceği esaslar ve yeni Türk harflerinin kabulü)

b. Millî kültür (medeniyet-kültür ilişkileri, taklitçilikten kaçınma)

5) Toplumsal alanda inkılâp (kıyafette değişiklik, takvim, saat ve ölçülerde değişiklik, soyadı kanunu, Türk kadın hakları)

6) Ekonomik alanda inkılâp (millî ekonominin kurulması, tarım, ticaret, sanayi ve bayındırlık alanında gelişmeler)

7) Türk inkılâbının önemi, bize kazandırdıkları ve bu konudaki sorumluluklarımız.

E- Atatürkçü Düşünce Sistemi

- 1) Atatürk'ün kendi düşünce sistemini oluşturmaya neden olan etkenler
- 2) Atatürkçülüğün tanımı ve önemi
- 3) Atatürkçülüğün nitelikleri
- 4) Atatürkçü düşüncede millî güç unsurları
- 5) Atatürk ilke ve inkılâplarının dayandığı esaslar
- 6) Atatürk ilkeleri
 - a. Cumhuriyetçilik ilkesi
 - b. Milliyetçilik ilkesi
 - c. Halkçılık ilkesi
 - ç. Devletçilik ilkesi
 - d. Lâiklik ilkesi
 - e. İnkılâpçılık ilkesi
- 7) Atatürk ilkelerine sahip çıkmak ve devamlılığını sağlamak

F-Cumhuriyetimizin Kurucusu: Atatürk

- 1) Atatürk'ün hayatı
- 2) Atatürk'ün kişiliği ve özellikleri
- 3) Atatürk'ün son günleri ve ölümü
- 4) Atatürk'le ilgili anılar

ÜNİTE 3

GÜZEL YURDUMUZ TÜRKİYE

A- Yurdumuza Genel Bakış

- 1) Türkiye'nin dünya üzerindeki yeri
- 2) Türkiye'nin dünya üzerindeki yerinin önemi

B- Yurdumuzun Doğal Durumu

- 1) Yeryüzü şekilleri (Genel özellikleri verildikten sonra bunların hayatımız üzerindeki etkileri kısaca açıklanacaktır.)

2) İklimi ve etki alanları (Akdeniz iklimi, Karadeniz iklimi ve karasal ikliminin Özellikleri ile bu iklimlerin yurdumuzdaki etki alanları haritadan da yararlanarak belirtilecektir.)

3) Doğal bitki örtüsü (Doğal bitki örtüsünün genel özellikleri açıklandıktan sonra ormanlarımızın yararları üzerinde durulacaktır.)

4) Akarsuları ve gölleri (Başlıca akarsular ve göller harita üzerinde de gösterilerek belirtilecek ve bunlardan sağlanan yararlar ile bu suların kirlenmemelerinin önemi üzerinde durulacaktır. Sınır aşan akarsularımızın ekonomik ve politik önemi de kısaca vurgulanacaktır.)

5) Yurdumuzu çevreleyen denizler ve genel özellikleri ile bunlardan sağlanan yararlar

6) Türkiye'nin kara sınırları ve genel özellikler

C- Doğal Çevremizin Önemi ve Sorunları

1) Doğal çevremiz ve önemi

2) Çevre sorunları ve sonuçları

a.Hava kirliliği ve sonuçları

b.Toprak kirliliği ve sonuçları

c.Su (deniz, göl, akarsu) kirliliği ve sonuçları

(Katı atıkların ve geri dönüşümü olmayan maddelerin hava, toprak ve su kirliliğine etkileri belirtilecek, bunların değerlendirilmesi üzerinde özellikle durulacaktır.)

ç.Gürültü ve sonuçları

Ç- Çevre Sorunlarının Çözümü

1) Çevre sorunlarının çözümünde bize düşen görevler

2) Çevre sorunlarının çözümünde devlete düşen görevler D- Doğal Afetler ve Korunma Yolları

1) Depremler ve korunma yolları

2) Erozyon ve önleme çalışmaları (TEMA Vakfı ve bu kuruluşun bu alandaki çalışmaları üzerinde de durulacaktır.)

- 3) Sel baskınları ve önleme çalışmaları
- 4) Toprak kayması ve önleme çalışmaları
- 5) Çığ ve buna karşı alınabilecek Önlemler
- 6) Yangınlar (Özellikle ülkemizdeki orman yangınlarının sonuçları üzerinde durulacaktır.)

ÜNİTE 4

İSLÂMİYET'İN DOĞUŞU, YAYILIŞI VE TÜRKLER

A- İslâmiyet ten önce Araplar (1, Arapların din ve inanışları, 2. Arapların sosyal yaşamı)

B- İslâmiyet'in Doğuşu

- 1) Hz. Muhammed'in hayatı ve peygamberliği
- 2) Hicret ve Hz. Muhammed'in seferleri (Hicret ve seferlerin neden ve sonuçları üzerinde durulacaktır.)

C-İslâmiyet'in Yayılışı (Hz. Muhammed, Dört Halife, Emevîler ve Abbasîler dönemlerinde İslâmiyet'in yayılışı haritaya dayalı olarak işlenecektir.)

Ç- İslâm Kültür ve Uygarlığı

- 1) Devlet yönetimi
- 2) Din ve inanış
- 3) Sosyal ve ekonomik yaşam
- 4) Yazı, dil ve edebiyat
- 5) Bilim ve sanat

D-Türkler ve İslâmiyet

- 1) İslâmiyet ten önce Türklerin din ve inanışları
- 2) İslâmiyet ten önce Türklerin sosyal hayatı
- 3) Türklerin İslâmiyet'i kabulü (Türk-Arap ilişkileri de ele alınacaktır.)
- 4) Türklerin İslâmiyet'e hizmetleri

E- Orta Asya ve Yakın Doğu'da Kurulan Türk Devletleri

- 1) Karahanlılar

- 2) Gazneliler
- 3) Büyük Selçuklu Devleti
- 4) Eyyûbîler
- 5) Memlûkler

(Bu devletlerin kurulduğu yer, kurucuları, Önemli siyasal olayları ve yıkılışları üzerinde durulacaktır.)

F- Orta Asya ve Yakın Doğu'da Kurulan Türk Devletlerinde Kültür ve Uygarlık

- 1) Devlet yönetimi
- 2) Din ve inanış
- 3) Sosyal ve ekonomik yaşam
- 4) Yazı, dil ve edebiyat
- 5) Bilim ve sanat

Sosyal bilgilerin işlenişi ile ilgili açıklamalara geçelim.

F. SOSYAL BİLGİLER DERSİNİN İŞLENİŞİ İLE İLGİLİ GENEL AÇIKLAMALAR

MEB'nın öğretmen için yayınladığı kılavuzuna göre sosyal bilgiler dersinin işlenişi ile ilgili açıklamalar şunlardır.

1. İlköğretim okulunun 4. ve 5. sınıfının ders konuları tarih, coğrafya ve vatandaşlık bilgisi olmak üzere çok yönlü bir bütün olarak işlenmelidir.

2. Sosyal Bilgiler dersine ait bilgiler programda birleştirilerek üniteler halinde verilmiştir. Ünitenin işlenişinde programdaki sıraya uyulması zorunluluğu yoktur. Öğretmen, bunlar arasında gerekli gördüğü değişiklikleri yapabilir.

3. Sosyal Bilgiler dersinde öğretmen, çevre özelliklerini de dikkate alarak programda verilmiş olan konuları daha değişik şekilde birleştirip sınıfına ve bulunduğu yere uygun üniteler yapabilir. Veya verilmiş olan üniteleri, çevresine ve sınıfına uygun daha fazla parçalara ayırabilir.

4. Ünitenin işlenmesinde “yakından uzağa” ilkesine uyulmalıdır. Öğretmen çocuğa bulunduğu çevreyi incelemekle işe başlamalı ve yakından uzağa, görülenden

görülmeyene geçerek onun görüş ve düşünüş ufkunu derece derece genişletmelidir. Bunun için önce çocuğun içinde yaşadığı il, bölge sonra yurt ve dünya ya geçilmelidir.

5. Sosyal bilgiler dersinin vatandaşlıkla ilgili konuları işlenirken sadece ilgi uyandırmak ve bilgi vermekle yetinilmemeli, öğrenciler. verilen bilgileri uygulayabilme ve duyguca gelişme, güçlenme olanağına kavuşturulmalıdır. Örneğin öğretmen kanuna ve kurallara, milli gelenek ve göreneklere uymanın önemini kavratmakla beraber bu hükümlerin uygulanmasına da çocukları sevk etmeli; bir yandan sokağı temiz tutmanın vatandaş için bir ödev olduğunu telkin ederken, öbür yandan da çocuklara sokağın temizliğini bozacak hareketlerden sakınmayı öğretmelidir.

Öğretmen, çocukları daha okulda iken milli ödevlerini bir yandan öğrenmeye bir yandan da yapmaya alıştırmalıdır. Bir okul hayatında iken çocukları ülkemizin sorumluluklarına karşı ne kadar ilgilendirir, kendilerine düşen görevleri ne kadar yapmaya alıştırırsak, hayata atıldıkları zaman milli işlere karşı ilgilenmelerini, milli ödevlerine karşı canla başla sarılmalarını da o kadar sağlamış oluruz.

6. Sosyal Bilgiler dersinde ele alınacak üniteler, öğrencilerin ilgileri bu günkü ve yarın ki ihtiyaçları dikkate alınarak ortakla hazırlanmalıdır.

7. Bu derste öğrencilerin gereksiz bilgi vermekten, özellikle ezberden kaçınılmalı, onlara günlük yaşayışlarında veya ileriki hayatlarında yararı olacak bilgiler verilmelidir. Sosyal bilgilerde öğrencilerin, milletimize karşı takdir ve güven duygularını kuvvetlendirmek için gerekli gayret harcanılmalı ve Atatürk'ün "Türk, öğren, çalış, güven" ve "Ne mutlu Türk'üm diyene" sözleri bu çalışmanın temeli olmalıdır.

9. Bu derslerin öğretiminde yalnızca soru-cevap ve anlatma değil, çeşitli metotlara yer verilmelidir. Özellikle öğrenciyi kendi kendine aktif yapan ve onu araştırmaya ve incelemeye sevk eden metotlara öncelik verilmelidir.

10. Bu dersin öğretiminde yalnız ders kitapları ile yetinilmemeli, öğrencinin seviyesine uygun çeşitli kaynaklardan yararlanılması, böylece öğrencinin araştırma yapması ve bunu alışkanlık haline getirmesi sağlanmalıdır.

11. Öğretmen üniteleri işlerken çalışmalara ve hazırlıklara bizzat katılmalı, öğrencilerin çalışmalarını kolaylaştırmamalı ve onlara rehber olmalıdır.

12. Sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin, öğrenme ve çalışma yerleri, yalnız dersane değil çeşitli alanlardır. (Aile, okul, çeşitli topluluklar, kitaplıklar, müzeler, sergiler, kazılar vb.)

13. Ders konular işlenirken mümkün olduğu kadar ifade dersleri ile ilgi kurulmalıdır.

14. Ünitelerin değerlendirilmesinde, çeşitli değerlendirme yollarına baş vurulmalıdır. (Ünite çalışmaları sırasında çocukların davranışlarındaki gelişmelerindeki ve edindikleri alışkanlıkların gözlenmesi, öğrencilerin kazandıkları bilgilerin çeşitli testlerle ölçülmesi gibi)

15. Ünitelerin işlenmesinde çocukların yalnız hafızalarına baş vurulmamalı, onları iyi görmeye, gördükleri üzerinde iyi düşünmeye ve değerlendirmeye alıştırmalı, onlar da çevrelerine ve çevredeki olaylara karşı merak ve ilgi uyandırmalıdır.

16. Ünitelerin işlenmesinde, gezilerden, ziyaretlerde, canlı ve cansız kaynaklardan hazır olarak elde edilecek veya öğrenciler tarafından yapılabilecek araçlardan faydalanılmalı, uygun olan konular öğrencilere dramatize ettirilmelidir.

17. Millî ve dini bayramlarda, mahalli özellik gösteren kurtuluş ve kutlama günleri, önemli olaylar ve belirli günler zamanında ele alınmalı, anlam ve özelliklerine, çevrenin sınıfça veya okulca üzerinde durulmalıdır. Öğretmen bu konulara karşı öğrencilerin ilgisini çekerek gazete ve dergilerdeki bu olaylarla ilgili yazılardan, resimlerden, istatistiklerden ve grafiklerden yararlanmalıdır.

18. Bu derste, öğrencilerin yapacakları işleri arkadaşlarıyla planlamalı ve bu plan çerçevesinde bazı sorumluluklar almaları üzerinde önemle durmalıdır.

19. Bu derste, çocuğun kişisel görüşlerine ön planda yer verilmelidir ve bunlar değerlendirilmelidir.

20. Sosyal bilgiler dersi, her şeyden önce topluluk halinde yaşayan insanların saygı, sevgi ve anlayış duyguları içinde işbirliği yapmaları ve birbirlerinin düşüncelerine saygı göstermelerini, birbirlerinin başarılarını takdir etmelerini benimsetmelidir.

21. Öğretmen, fertlerin yeteneklerine uygun işe ve mesleğe sahip olmalarının önemini belirtmeli. insanın hangi meslekte olursa olsun işini en verimli şekilde yapmasının bir ödev olduğunu öğrencilere telkin etmelidir.

22. Öğretmen, her işte hürriyet havası içinde disiplinin ve karakterinin önemli rolünü belirtmeli. ve çocukları disiplinli çalıştırmayı ve onları sarsılmaz bir karakterle yetiştirmeyi iş edinmelidir.

23. Öğretmen, vatandaşlık bilgisi konularını öğrencilere kavratmak için okulun içinde ve dışında geçen olaylardan yararlanmalı, yararlandıklarını öğrencilere de aktarabilmek için onları sık sık hayatla karşı karşıya getirmelidir. Örneğin; öğretmen okulda herkesin yararlanması için yetiştirilmiş olan ağaçlara ve çiçeklere öğrencilerden birinin zarar vermesinden hareket ederek bunun herkese zararın dokunduğunu belirtmelidir. Dolayısıyla her işte topluluğun zararına dokunacak surette hareket ederek genel hayattan ne kadar büyük zararlar meydana geleceğini göstermeli ve bu gibi işlerden öğrencilerin sakınmalarını sağlamalıdır. Yine okulda öğrencilerin bir pencere kırması, oturduğu sırayı lekelemesi, bozması, duvarları kirletmesi, okulun kitaplarını yırtması ve kaybetmesi, tebeşiri gereksiz yere kullanması gibi olaylardan başlayarak öğretmenin devlet mallarına zarar vermenin kötülükleri üzerinde öğrencileri düşündürmesi, devlet malını kendi malımızdan fazla korumanın nasıl milli bir görev olduğunu öğrenciler de inanç haline getirmesi gerekir.

24. Bu ders konuları işlenirken öğrencilere, özellikle insan ve toplum hayatının zamanla değiştiği kavratılmalıdır. Öğretmen çocukların gittikçe büyümekte, inançlarının ve yaşayışlarının değişmekte olduklarına, yeni doğumlar, ölümler, evlenmeler, yer ve mesken değiştirmeler yüzünden aile hayatında ne gibi değişiklikler olduğuna dikkat çekmelidir. Bulunulan şehirde şurada, burada yeniden dükkanlar, çeşmeler, evler yapılması, sokaklar açılması, ağaçlar yetiştirilmesi, bahçeler, sinemalar, tiyatrolar, su, gaz ve elektrik getirilmesi, fabrikalar açılması, yol yapılması, otobüs işletilmesi, demir yolu yapılması, telefon şebekesi kurulması, radyo ve televizyon getirilmesi gibi yeniliklerin o çevre hayatında ne gibi değişiklikler yaptığı üzerinde durulmalı, bu günün dünden farklı olduğunu öğrencilere kavratılmalıdır. Bu değişikliklerin karşılaştırılmasının daha eski zamanlara doğru götürerek bu günkü hayatın eski zamanlardaki hayata göre değişmiş olduğunu vurgulamalıdır. Yine öğretmen, bu günkü yaşama şartlarının şimdiki gibi olmalarını, gittikçe değiştiğini bugünkü uçak, tren, otobüs gibi taşıtların her birinden hangi sıra ile insanlar tarafından kullanılmaya başladığını kavratmaya çalışmalı; aydınlatma, haberleşme, giyinme gibi yaşama ihtiyaçlarının ayrı ayrı devirlerde uğradığı değişiklikleri çocukların anlayacağı bir dille açıklamalı ve mümkün oldukça başka devirlerde ayrı ayrı şekiller alan bu gibi yaşama araçlarının asıllarını, modellerini veya resimlerini öğrencilere inceleterek ve yaptırarak onlara bu hususta fikirler vermelidir. Öğretmen, bu yaşama araçlarının yalnız değiştiklerine çocukların

dikkatlerini çekmekle kalmamalı, araçların gelişmesinin insan hayatının üzerinde yaptığı etkileri de çocuklara kavratmaya çalışmalıdır. Öğretmen, toplum hayatında insan gücünün insan zekasının gittikçe daha rahat daha mutlu bir hayat sağlamak için yüzyıllardan beri güçlükleri yenmeye çalıştığını, elde edilen her yeni aracın ve her yeni başarının yüz yıllar boyunca birbirinin ardından gelen kuşakların çalışmalarının ürünü olduğunu çocuklara kavratmalıdır.

25. Zaman zaman atalarımızın bizlere bıraktığı tarihi eserlerin önemleri üzerinde durulmalı, bunların korunması kadar bakım ve temizliklerinin de önemli olduğu belirtilmelidir. Yalnız tarihi eserlerin değil, bugün bir sorun haline gelen denizlerimizin, güzel doğamızın cadde ve sokaklarımızın kirletilmesi üzerine de önemle durularak bunların her zaman bakımlı ve temiz tutulmalıdır.

26. Öğretmen, her fırsattan yararlanarak Türk'lerin tarihte oynadıkları rolü belirlemeli, askerlik, hukuk, idare, ilim, sanat ve fen alanlarda başka milletlere örnek olduğunu göstermelidir.

27. Öğretmen, saltanatın son yıllarında memleketin nasıl geri kaldığını, parçalanıp yok olma durumuna geldiğini ve bu durumda Atatürk'ün önderliğinde Türkiye Cumhuriyeti'nin nasıl kurulduğunu, geliştiğini çocuklara kavratmalı, bu maksatla Atatürk inkılapları ve amaçları üzerinde önemle durulmalıdır.

28. Öğretmen tarihi bir olay, Kurtuluş Savaşı veya Türk inkılaplarının herhangi bir yönü üzerinde dururken bu olayların, çerçevesindeki izlerini araştırmalı ve çocukların dikkatlerini bunlar üzerine çekmelidir. Atatürk birinci dünya savaşı ve Kurtuluş savaşı sırasında Türk devriminin herhangi bir safhasında okulun olduğu yerde bulunmuş, oradan geçmiş ve orada bir kongre toplanmış, bir beyanname yayınlamış, bir nutuk söylemiş veya Türk inkılabının önemli bir safhasını başarmış ise okulun bulunduğu yerde O'nun adına bir anıt varsa, bir binaya, bir caddeye, bir meydana adı verilmiş ise bunlar üzerinde durulmalıdır.

29. Öğretmen, geçmiş üzerinde dururken, çocuklara o devirde kullanılan eşyayı, araçları, sur, kale, cami, çeşme, köprü, ev ve kitaplık vb. yerleri veya bunların resimlerini inceletmeli, tarihi tablo veya sinemalardan yararlanmalıdır.

30. Öğretmen, çevreyi tanımak, yurdun yaşama şartlarını tanımak ve bu şartların iyileştirilmesi üzerinde onları düşündürmek amacıyla öğrencilere yakın şehir, ka-

saba. ve köyler arasında gezi imkanları hazırlamalı ve bu suretle öğrencilerin içten bir yakınlık duygusuyla vatandaşların tanımlarını ve onlarla yardım ve işbirliği ruhuyla kaynaşmalarını sağlamalıdır.

31. Öğretmen, Sosyal Bilgiler dersinde geçen tarih, coğrafya ve vatandaşlık bilgisi ile ilgili terimlerin çocuklar tarafından iyice kavranmasına özel bir önem verilmelidir.

32. Öğretmen, öğrencilere, Türk demokrasinin ilkelerini, Türk vatandaşlarının demokratik düzen içindeki kişisel sorumluluklarını, Türk demokrasinin korunma yollarını kavratmalıdır.

33. Ders kitaplarında yer alan istatistiki bilgiler ile bu bilgilere göre hazırlanan grafik ve şemalar en son verilere göre hazırlanarak değerlendirilmelidir.¹⁵²

G. SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİ AÇISINDAN ÖĞRETMEN

Bilgi ve teknoloji çağımıza hızlı bir değişiklik getirmiştir. Bir çok meslek bu hızlı değişikliğe ayak uydurmaya çalışmaktadır. Öğretmenlik de bu mesleklerdendir.

Öğretmenlik, özel bir çaba gerektiren şahsına münhasır bir meslektir. Geleneksel anlamda öğretmenden beklenen ise bildiklerini öğrenciye aktarmasıdır. Fakat günümüzde bilginin nitel ve nicel olarak değişmesi ve onun depolanması ve yayılmasındaki baş döndürücü gelişmeler öğretmenlerin de bilgiye bakış açılarını değiştirmiştir.¹⁵³

Çağımızda günümüz öğretmeninden beklenen; bildiklerini öğrenciye aktarmaktan çok, bilginin kaynağına yönlendirici, öğrencilerin ihtiyaçları olan bilgiye ulaşmaları için gerekli becerileri kazandıran ve ulaştıkları bilgileri anlamlandırıp, üzerinde düşüncelerini sağlayan biri olmalıdır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi çağımızdaki hızlı değişim öğretmenlere yeni görev, sorumluluk ve roller yüklemektedir.

Çağımıza damgasını vuran en önemli gelişmelerden biri bilgi patlamasıdır. Bu gerçeğin doğal sonucu olarak ortaya çıkan durum bize istesek de tüm bilgileri öğrenemeyeceğimizi gösterir.

¹⁵² Komisyon, İlköğretim Birleştirilmiş Sınıflar Fen Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretmen Kılavuzu Kitabı, M.E.B., Ankara, 2000, s. 191-195.

¹⁵³ Veysel Sönmez, a.g.e., s.118.

Buna bağılı olarak günümüz öğretmeni ;eleştirerek düşünebilmeyi, gerçek ve doğru bilgi araştırabilmeyi, olayların nedenlerini sorgulayabilmeyi bütünsel düşünebilmeyi, gerçek ve doğru bilgi araştırabilmeyi, olayların nedenlerini sorgulayabilmeyi, kendi kendine araştırabilmeyi, neden-sonuç ilişkisini kurabilmeyi, bilimsel süreci kullanabilmeyi, bütünsel, soyut ve yaratıcı düşünebilmeyi, yaparak yaşayarak öğrenmeyi öğretmek durumundadır.Çağımızda önemi yadsınamaz diğeri bir gerçek ise teknoloji-dir. Yaşamın her alanında olduğı gibi eğitim alanında da teknolojiye dayanan önemli gelişmeler kaydedilmiştir.

Teknoloji özellikle öğrenme-öğretme sürecinde önemli değişimleri zorunlu kılmaktadır. Buna bağılı olarak günümüz öğretmeni teknolojiden korkmayan, ona karşı olumlu tutumlar geliştiren ve onu eğitim amaçlarının gerçekleştirilmesinde etkili olarak kullanabilen biri olmalıdır.

Bilgi ve teknolojiden sonra ekonomik anlamdaki değişimler de eğitim-öğretimi ve öğretmenleri etkilemiştir. Öğretmenlere yeni sorumluluklar yüklemiştir. Artık birçok okulda bulunan bilgisayar, slayt makinesi, video, dvd gibi aletlerin okulların ekonomisine bağılı olarak düşünülürse ekonominin öğretmene ve eğitime olan etkisi yadsınamaz.

Teknoloji, bilgi, ekonomi çerçevesinde öğretmeni inceledikten sonra “öğretmen kavramını özele indirgeyerek “Sosyal Bilgiler Öğretmeni”nde bulunması gereken özellikleri .inceleyelim.

Dorow (1989) iyi bir Sosyal Bilgiler öğretmeninde bulunması gereken özellikleri şöyle belirtmiştir. İyi bir Sosyal Bilgiler öğretmeni

1. Uygun amaçları seçer ve geliştirir. Bu amaçlar:

- * Bilgi, beceri ve değer-tutum boyutlarında olmalıdır.
- * Ölçülebilir olmalıdır.
- * Araştırma ve düşünmeyi gerektirmelidir.
- * Önemli sosyal bilgiler kavram ve genellemelerini geliştirmeye yönelik olmalıdır.

2. Öğrencilerin tartışmalı konuları incelemesine yardımcı olur. Bu konular:

- * Iraksak düşünmeyi geliştirmelidir.

* Diğerlerinin tutum ve inanışlarına duyarlılığı arttırmalıdır.

* Öğrencileri değişik kaynakları incelemeye yöneltmelidir. (gazete, dergi, atlas)

3. Öğrencilerde öğrenmeyi sağlamak için çeşitli yöntem ve stratejiler kullanılmalıdır. Bunlar:

* Tartışma, sunu/anlatım, rol oynama/drama, simülasyonlar (benzetişim)

* Araştırma-inceleme/problem çözme, görsel-işitsel araçlar, bilgisayardır.

4. Olgu, kavram ve genellemelere odaklanarak, öğrencilerde öğrenmeyi sağlamalıdır. Bu öğrencilere;

* Zaman, yer ve uzaklık duygusunu kazandırmalıdır.

* Tarihsel perspektifte kendini anlamasına yardımcı olmalıdır.

* Öğrencilerin sosyal bilimcilerin entelektüel katkılarını analiz edebilmelerine yardımcı olmalıdır.

5. Çeşitli sosyal bilim dallarının yöntem ve yapılarını yansıtan kaynak, materyal ve prosedürleri olmalıdır. Bunlar şöyle maddelenebilir:

* Sosyal bilimlerin yapısal yöntemlerinden haberdar olma. Örneğin, kronoloji, örnek olay v.b

* Sosyal bilimler bilgisinin sürekli değiştiğini vurgulama.

* Sosyal bilim dallarındaki temel kavram ve terimleri vurgulama . *Birincil ve ikincil kavramları kullanma, harita okuma, grafik yorumu gibi becerileri vurgulama.

6. Öğrencilerin kendilerinin ve toplumun değerlerini ve inançlarını incelemelelerine yardımcı olmalıdır. Bu yolda şunları yapabilir:

* Çeşitli sosyal, dini, ekonomik ve politik gruplar arası etkileşim ve işbirliğini sağlamaya yardımcı olma.

* Çocuğun toplumsallaşması yardımcı olma. Demokratik toplum değerlerini geliştirmeye çalışma.

* Hem ulusal hem de evrensel kimlik kazanımına yardımcı olma.

* Karakter gelişimine yardımcı olma. Örneğin esneklik, kişisel teşebbüs, azim, cesaret, adalet ve de bütünlük gibi.

7. Farklı öğretim düzeyleri için uygun materyaller seçme becerisine sahip olmalıdır. Bunlar:

- * Uygun okuma düzeyi ile ilgili kaynakları belirleme,
- * Ders kitabı seçiminde uygun ölçüleri uygulama,

8. Uygun durumlarda, sosyal bilgiler konularını desteklemek amacıyla diğer akademik disiplinlerden bilgi ve materyaller kullanmalıdır. Bunlar:

- * Tarihi zaman, oyun, film v.b.
- * Coğrafi, tarihi, ekonomik ilişkileri karşılaştırmak için matematikten yararlanma
- * Etkileşimsel, bütüncül bir öğrenme görüşü geliştirmelidir.

9. Karar verme ve problem çözme becerisinin gelişimi için öğrencilere yardımcı olmalıdır. Bu beceriler;

- * Tümevarımsal ve tümdengelimsel çıkarımları vurgulama,
- * Hipotez(deneme) oluşturmayı vurgulama,
- * Geçerli sonuçlara ulaşmayı vurgulamadır.

10. Öğrenci başarısını değerlendirebilmelidir. Bu yolda şunlar yapılabilir:

- * Yazma becerilerinin gelişimini sağlama.
- * Yazılı olduğu kadar sözel performansı da değerlendirme.
- * Üst düzey düşünme becerilerinin ölçümü ve değerlendirilmesi. Örneğin, analiz, sentez, değerlendirme v.b (Dorow, 1989)

Öğretmen tutumları öğrenme ve öğretme sürecinin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Öğretmenin kişiliği sınıfta önemli bir değişken olup, gerçekte bir öğretmenin eğitsel yönünü, onun ne bildiğini hatta ne yaptığı ile değil; kendisinin gerçekten ne olduğu ile ölçülür.

B.O Smith (aktaran:Cooper, 1989) iyi eğitilmiş bir öğretmenin dört alanda yeterli olması gerçekleştiğini belirtmektedir. Bunlar;

1. Öğrenme ve insan davranışı hakkında kuramsal bilgi
2. Öğrenme ve insan ilişkilerini geliştirici tutumlar

3. Konu alanı bilgisi

4. Öğrenmeyi kolaylaştıran öğretim becerileri

Sosyal Bilgiler öğretimi açısından öğretmen tutumları daha da önem kazanmaktadır. Sosyal Bilgilerin genel amacı etkili, demokratik vatandaşlar yetiştirmek olduğundan, sosyal bilgiler öğretmenin kendine, çocuklara, konuya ve arkadaşlarına karşı tutumları ve genelde dünyaya bakışı öğrenciler üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır(18).

Gerek Sosyal Bilgiler öğretmenleri gerekse diğer branş öğretmenlerinin öğretim bilgisi konusunda kendisini çok geliştirmiş olması bir şey ifade etmez. Çünkü öğretmenin sınıfta anlattıklarından çok yaptıkları ön plana çıkmaktadır. Bu durumu örneklerle açıklayacak olursak, öğrencinin merkeze alındığı ve aktif katılımın sağlandığı, öğrenciye ve düşüncelerine değer verildiği, bilginin yaşamla bütünleştirilerek anlamlandırıldığı ve kazandırılan hedef ve davranışların günlük hayatta uygulandığı bir öğrenme öğretme ortamı sağlamak da öğrencilerin Sosyal Bilgiler dersine karşı olumlu tutumlar geliştirmesine katkı sağlayacaktır.

Yapılan araştırmalara göre öğretmen ve öğrencilerin Sosyal Bilgiler dersine karşı ilgileri düşüktür. Birçok araştırmacıya göre öğrencilerin derse karşı ilgisiz olmalarının sebebi öğretmenlerin tutumlarıdır.

Öğretmenlerdeki bu olumsuz tutumun nedeni ele alındığında ise kendi öğrencilik yıllarında bu dersin olgulara dayalı, ezbere işlenmesine, ders kitabı dışına çıkılmamasına, öğretmen merkezli anlatım tekniğinin uygulanmasına bağlamaktadırlar. Sosyal Bilgiler dersine yönelik olumsuz tutuma sahip öğrenciler de bu ve buna benzer sebepleri ileri sürmektedir.

Sosyal Bilgiler dersinde verimi arttırabilmek için başka bir öneride sınıf öğretmenlerinin bu konuda eksikleri varsa, bu eksikleri kapatarak dersi çekici hale getirmeleridir. Ülkemizde sosyal bilgiler öğretmenlerinin eğitimi ile ilgili sorunları özellikle 1998 yılına kadar devam etmiştir. Bu yıla kadar sosyal bilgiler dersi sadece ilköğretim 4.ve 5.sınıflarda okunmaktaydı. Bu derste genellikle ya eğitim bilimlerinde uzman ya da tarih, coğrafya alanında uzman öğretim elemanlarınca okutulmaktaydı. Çünkü sosyal bilgiler alanında yetişmiş öğretim elemanı hemen hemen yoktu. Orta-

kullarda Millî Tarih ve Millî Coğrafya olarak 1998 yılına kadar okutulan dersler 8 yıllık kesintisiz eğitime geçilince Sosyal Bilgiler olarak 4.sınıftan 7.sınıfa kadar okutulan bir ders oldu. Fakat 6.ve 7.sınıfta bu dersi branş öğretmenleri (Tarih/Coğrafya) anlatmaktadır. Bu durum da öğretmenlerin sosyal bilgilere karşı tutumlarını olumsuz etkilemektedir(19) .

H. SOSYAL BİLGİLER DERSİNİN İŞLENİŞİ İLE İLGİLİ GENEL AÇIKLAMALAR

MEB'nın öğretmen için yayınladığı kılavuzuna göre sosyal bilgiler dersinin işlenişi ile ilgili açıklamalar şunlardır.

1. İlköğretim okulunun 4. ve 5. sınıfının ders konuları tarih, coğrafya ve vatandaşlık bilgisi olmak üzere çok yönlü bir bütün olarak işlenmelidir.

2. Sosyal Bilgiler dersine ait bilgiler programda birleştirilerek üniteler halinde verilmiştir. Ünitenin işlenişinde programdaki sıraya uyulması zorunluluğu yoktur. Öğretmen, bunlar arasında gerekli gördüğü değişiklikleri yapabilir.

3. Sosyal Bilgiler dersinde öğretmen, çevre özelliklerini de dikkate alarak programda verilmiş olan konuları daha değişik şekilde birleştirip sınıfına ve bulunduğu yere uygun üniteler yapabilir. Veya verilmiş olan üniteleri, çevresine ve sınıfına uygun daha fazla parçalara ayırabilir.

4. Ünitenin işlenmesinde “yakından uzağa” ilkesine uyulmalıdır. Öğretmen çocuğa bulunduğu çevreyi incelemekle işe başlamalı ve yakından uzağa, görülenden görülmeyene geçerek onun görüş ve düşüncesini ufkunu derece derece genişletmelidir. Bunun için önce çocuğun içinde yaşadığı il, bölge sonra yurt ve dünya ya geçilmelidir.

5. Sosyal bilgiler dersinin vatandaşlıkla ilgili konuları işlenirken sadece ilgi uyandırmak ve bilgi vermekle yetinilmemeli, öğrenciler verilen bilgileri uygulayabilme ve duyguca gelişme, güçlenme olanağına kavuşturulmalıdır. Örneğin öğretmen kanuna ve kurallara, milli gelenek ve göreneklere uymanın önemini kavratmakla beraber bu hükümlerin uygulanmasına da çocukları sevk etmeli; bir yandan sokağı temiz tutmanın vatandaş için bir ödev olduğunu telkin ederken, öbür yandan da çocuklara sokağın temizliğini bozacak hareketlerden sakınmayı öğretmelidir.

Öğretmen, çocukları daha okulda iken milli ödevlerini bir yandan öğrenmeye bir yandan da yapmaya alıştırmalıdır. Bir okul hayatında iken çocukları ülkemizin

sorumluluklarına karşı ne kadar ilgilendirir, kendilerine düşen görevleri ne kadar yapmaya alıştırırsak, hayata atıldıkları zaman milli işlere karşı ilgilenmelerini, milli ödevlerine karşı canla başla sarılmalarını da o kadar sağlamış oluruz.

6. Sosyal Bilgiler dersinde ele alınacak üniteler, öğrencilerin ilgileri bu günkü ve yarın ki ihtiyaçları dikkate alınarak ortakla hazırlanmalıdır.

7. Bu derste öğrencilerin gereksiz bilgi vermekten, özellikle ezberden kaçınılmalı, onlara günlük yaşayışlarında veya ileriki hayatlarında yararı olacak bilgiler verilmelidir. Sosyal bilgilerde öğrencilerin, milletimize karşı takdir ve güven duygularını kuvvetlendirmek için gerekli gayret harcanılmalı ve Atatürk'ün "Türk, öğün, çalış, güven" ve "Ne mutlu Türk'üm diyene" sözleri bu çalışmanın temeli olmalıdır.

9. Bu derslerin öğretiminde yalnızca soru-cevap ve anlatma değil, çeşitli metotlara yer verilmelidir. Özellikle öğrenciyi kendi kendine aktif yapan ve onu araştırmaya ve incelemeye sevk eden metotlara öncelik verilmelidir.

10. Bu dersin öğretiminde yalnız ders kitapları ile yetinilmemeli, öğrencinin seviyesine uygun çeşitli kaynaklardan yararlanılması, böylece öğrencinin araştırma yapması ve bunu alışkanlık haline getirmesi sağlanmalıdır.

11. Öğretmen üniteleri işlerken çalışmalara ve hazırlıklara bizzat katılmalı, öğrencilerin çalışmalarını kolaylaştırmamalı ve onlara rehber olmalıdır.

12. Sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin, öğrenme ve çalışma yerleri, yalnız dersane değil çeşitli alanlardır. (Aile, okul, çeşitli topluluklar, kitaplıklar, müzeler, sergiler, kazılar vb.)

13. Ders konular işlenirken mümkün olduğu kadar ifade dersleri ile ilgi kurulmalıdır.

14. Ünitelerin değerlendirilmesinde, çeşitli değerlendirme yollarına baş vurulmalıdır. (Ünite çalışmaları sırasında çocukların davranışlarındaki gelişmelerindeki ve edindikleri alışkanlıkların gözlenmesi, öğrencilerin kazandıkları bilgilerin çeşitli testlerle ölçülmesi gibi)

15. Ünitelerin işlenmesinde çocukların yalnız hafızalarına baş vurulmamalı, onları iyi görmeye, gördükleri üzerinde iyi düşünmeye ve değerlendirmeye alıştırmalı, onlar da çevrelerine ve çevredeki olaylara karşı merak ve ilgi uyandırmalıdır.

16. Ünitelerin işlenmesinde, gezilerden, ziyaretlerde, canlı ve cansız kaynaklardan hazır olarak elde edilecek veya öğrenciler tarafından yapılabilecek araçlardan faydalanılmalı, uygun olan konular öğrencilere dramatize ettirilmelidir.

17. Millî ve dini bayramlarda, mahalli özellik gösteren kurtuluş ve kutlama günleri, önemli olaylar ve belirli günler zamanında ele alınmalı, anlam ve özelliklerine, çevrenin sınıfça veya okulca üzerinde durulmalıdır. Öğretmen bu konulara karşı öğrencilerin ilgisini çekerek gazete ve dergilerdeki bu olaylarla ilgili yazılardan, resimlerden, istatistiklerden ve grafiklerden yararlanmalıdır.

18. Bu derste, öğrencilerin yapacakları işleri arkadaşlarıyla planlamalı ve bu plan çerçevesinde bazı sorumluluklar almaları üzerinde önemle durmalıdır.

19. Bu derste, çocuğun kişisel görüşlerine ön planda yer verilmelidir ve bunlar değerlendirilmelidir.

20. Sosyal bilgiler dersi, her şeyden önce topluluk halinde yaşayan insanların saygı, sevgi ve anlayış duyguları içinde işbirliği yapmaları ve birbirlerinin düşüncelerine saygı göstermelerini, birbirlerinin başarılarını takdir etmelerini benimsetmelidir.

21. Öğretmen, fertlerin yeteneklerine uygun işe ve mesleğe sahip olmalarının önemini belirtmeli, insanın hangi meslekte olursa olsun işini en verimli şekilde yapmasının bir ödev olduğunu öğrencilere telkin etmelidir.

22. Öğretmen, her işte hürriyet havası içinde disiplinin ve karakterinin önemli rolünü belirtmeli. ve çocukları disiplinli çalıştırmayı ve onları sarsılmaz bir karakterle yetiştirmeyi iş edinmelidir.

23. Öğretmen, vatandaşlık bilgisi konularını öğrencilere kavratmak için okulun içinde ve dışında geçen olaylardan yararlanmalı, yararlandıklarını öğrencilere de aktarabilmek için onları sık sık hayatla karşı karşıya getirmelidir. Örneğin; öğretmen okulda herkesin yararlanması için yetiştirilmiş olan ağaçlara ve çiçeklere öğrencilerden birinin zarar vermesinden hareket ederek bunun herkese zararın dokunduğunu belirtmelidir. Dolayısıyla her işte topluluğun zararına dokunacak surette hareket ederek genel hayattan ne kadar büyük zararlar meydana geleceğini göstermeli ve bu gibi işlerden öğrencilerin sakınmalarını sağlamalıdır. Yine okulda öğrencilerin bir pencere kırması, oturduğu sırayı lekelemesi, bozması, duvarları kirletmesi, okulun kitaplarını yırtması ve kaybetmesi, tebeşiri gereksiz yere kullanması gibi olaylardan başlayarak

öğretmenin devlet mallarına zarar vermenin kötülükleri üzerinde öğrencileri düşündürmesi, devlet malını kendi malımızdan fazla korumanın nasıl milli bir görev olduğunu öğrenciler de inanç haline getirmesi gerekir.

24. Bu ders konuları işlenirken öğrencilere, özellikle insan ve toplum hayatının zamanla değiştiği kavratılmalıdır. Öğretmen çocukların gittikçe büyümekte, inançlarının ve yaşayışlarının değişmekte olduklarına, yeni doğumlar, ölümler, evlenmeler, yer ve mesken değiştirmeler yüzünden aile hayatında ne gibi değişiklikler olduğuna dikkat çekmelidir. Bulunulan şehirde şurada, burada yeniden dükkanlar, çeşmeler, evler yapılması, sokaklar açılması, ağaçlar yetiştirilmesi, bahçeler, sinemalar, tiyatrolar, su, gaz ve elektrik getirilmesi, fabrikalar açılması, yol yapılması, otobüs işletilmesi, demir yolu yapılması, telefon şebekesi kurulması, radyo ve televizyon getirilmesi gibi yeniliklerin o çevre hayatında ne gibi değişiklikler yaptığı üzerinde durulmalı, bu günün dünden farklı olduğunu öğrencilere kavratılmalıdır. Bu değişikliklerin karşılaştırılmasının daha eski zamanlara doğru götürerek bu günkü hayatın eski zamanlardaki hayata göre değişmiş olduğunu vurgulamalıdır. Yine öğretmen, bu günkü yaşama şartlarının şimdiki gibi olmalarını, gittikçe değiştiğini bugünkü uçak, tren, otobüs gibi taşıtların her birinden hangi sıra ile insanlar tarafından kullanılmaya başladığını kavratmaya çalışmalı; aydınlatma, haberleşme, giyinme gibi yaşama ihtiyaçlarının ayrı ayrı devirlerde uğradığı değişiklikleri çocukların anlayacağı bir dille açıklamalı ve mümkün oldukça başka devirlerde ayrı ayrı şekiller alan bu gibi yaşama araçlarının asıllarını, modellerini veya resimlerini öğrencilere inceleterek ve yaptırarak onlara bu hususta fikirler vermelidir. Öğretmen, bu yaşama araçlarının yalnız değiştiklerine çocukların dikkatlerini çekmekle kalmamalı, araçların gelişmesinin insan hayatının üzerinde yaptığı etkileri de çocuklara kavratmaya çalışmalıdır. Öğretmen, toplum hayatında insan gücünün insan zekasının gittikçe daha rahat daha mutlu bir hayat sağlamak için yüzyıllardan beri güçlükleri yenmeye çalıştığını, elde edilen her yeni aracın ve her yeni başarının yüz yıllar boyunca birbirinin ardından gelen kuşakların çalışmalarının ürünü olduğunu çocuklara kavratmalıdır.

25. Zaman zaman atalarımızın bizlere bıraktığı tarihi eserlerin önemleri üzerinde durulmalı, bunların korunması kadar bakım ve temizliklerinin de önemli olduğu belirtilmelidir. Yalnız tarihi eserlerin değil, bugün bir sorun haline gelen denizlerimizin, güzel doğamızın cadde ve sokaklarımızın kirletilmesi üzerine de önemle durularak bunların her zaman bakımlı ve temiz tutulmalıdır.

26. Öğretmen, her fırsattan yararlanarak Türk'lerin tarihte oynadıkları rolü belirlemeli, askerlik, hukuk, idare, ilim, sanat ve fen alanlarda başka milletlere örnek olduğunu göstermelidir.

27. Öğretmen, saltanatın son yıllarında memleketin nasıl geri kaldığını, parçalanıp yok olma durumuna geldiğini ve bu durumda Atatürk'ün önderliğinde Türkiye Cumhuriyeti'nin nasıl kurulduğunu, geliştiğini çocuklara kavratmalı, bu maksatla Atatürk inkılapları ve amaçları üzerinde önemle durulmalıdır.

28. Öğretmen tarihi bir olay, Kurtuluş Savaşı veya Türk inkılaplarının herhangi bir yönü üzerinde dururken bu olayların, çerçevesindeki izlerini araştırmalı ve çocukların dikkatlerini bunlar üzerine çekmelidir. Atatürk birinci dünya savaşı ve Kurtuluş savaşı sırasında Türk devriminin herhangi bir safhasında okulun olduğu yerde bulunmuş, oradan geçmiş ve orada bir kongre toplanmış, bir beyanname yayınlamış, bir nutuk söylemiş veya Türk inkılabının önemli bir safhasını başarmış ise okulun bulunduğu yerde O'nun adına bir anıt varsa, bir binaya, bir caddeye, bir meydana adı verilmiş ise bunlar üzerinde durulmalıdır.

29. Öğretmen, geçmiş üzerinde dururken, çocuklara o devirde kullanılan eşyayı, araçları, sur, kale, cami, çeşme, köprü, ev ve kitaplık vb. yerleri veya bunların resimlerini inceletmeli, tarihi tablo veya sinemalardan yararlanmalıdır.

30. Öğretmen, çevreyi tanımak, yurdun yaşama şartlarını tanımak ve bu şartların iyileştirilmesi üzerinde onları düşündürmek amacıyla öğrencilere yakın şehir, kasaba. ve köyler arasında gezi imkanları hazırlamalı ve bu suretle öğrencilerin içten bir yakınlık duygusuyla vatandaşların tanımalarını ve onlarla yardım ve işbirliği ruhuyla kaynaşmalarını sağlamalıdır.

31. Öğretmen, Sosyal Bilgiler dersinde geçen tarih, coğrafya ve vatandaşlık bilgisi ile ilgili terimlerin çocuklar tarafından iyice kavranmasına özel bir önem verilmelidir.

32. Öğretmen, öğrencilere, Türk demokrasinin ilkelerini, Türk vatandaşlarının demokratik düzen içindeki kişisel sorumluluklarını, Türk demokrasinin korunma yollarını kavratmalıdır.

33. Ders kitaplarında yer alan istatistiki bilgiler ile bu bilgilere göre hazırlanan grafik ve şemalar en son verilere göre hazırlanarak değerlendirilmelidir.¹⁵⁴

¹⁵⁴ Komisyon, *İlköğretim Birleştirilmiş Sınıflar Fen Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretmen Kılavuzu Kitabı*, M.E.B., Ankara, 2000, s. 191-195.

III. BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

A. TABLOLAR VE YORUMLARI

Tezimizin geçerliliğini arttırmak için yaptığımız bir diğer çalışma da “Sosyal Bilgiler Dersinde Karşılaşılan Güçlükler Nelerdir” konulu anket formları idi.

Yaptığımız anketler yine Bitlis il merkezi altı merkez ilçesi ve ilçelere bağlı birçok köy okullarında görevli 57 bay ve 70 bayan olmak üzere toplam 127 öğretmene uygulanmıştır.

Yapılan anket sonuçları hakkındaki yorumlar hazırlık, planlama, uygulama ve değerlendirme şeklinde gruplanarak yapılmıştır.

Tablo 3a: Sosyal Bilgiler Dersinin Öğretiminde Yapılması Gerekli Hazırlıklarla İlgili Yaşanılan Güçlükler

BAY											
	Hazırlık	Pek Çok		Çok		Bazen		Çok Az		Hiç	
1.	Gerekli Materyalleri Bulunmaması	10	17,5	8	14,03	24	42,10	13	22,80	2	3,5
2.	Bu ders ile ilgili yardım alamaması	-	-	6	10,50	28	49,10	12	21,05	11	19,30
3.	Ders konularının öğretmen tarafından kavranamaması	-	-	2	3,5	3	5,26	15	26,31	37	64,91
4.	Gerekli Zamanı bulunmaması	1	1,75	5	8,77	18	31,57	20	35,0	13	22,80
5.	Hangi hazırlıkların yapılması	1	1,75	3	5,26	18	31,57	17	29,82	18	31,57

Tablo 3b: Sosyal Bilgiler Dersinin Öğretiminde Yapılması Gerekli Hazırlıklara İlgili Yaşanılan Güçlükler

BAYAN											
	Hazırlık	Pek Çok		Çok		Bazen		Çok Az		Hiç	
1.	Gerekli Materyalleri Bulunmaması	6	8,57	12	17,14	36	51,42	9	12,85	7	10
2.	Bu ders ile ilgili yardım alamaması	3	4,28	8	11,42	25	35,71	20	28,57	14	20,00
3.	Ders konularının öğretmen tarafından kavranamaması	-	-	1	1,42	4	5,71	12	17,14	53	78,71
4.	Gerekli Zamanı bulunmaması	2	2,85	3	4,28	14	20	18	25,71	33	47,14
5.	Hangi hazırlıkların yapılması	1	1,42	2	2,85	10	14,28	13	18,57	44	62,85

Anketimizi oluşturan tabloların ilki, öğretmenlerimizin sosyal bilgiler dersine hazırlanırken yaşadığı güçlüklerin neler olduğu ile ilgilidir.

1. Tablo (3-a) ve (3-b) de görüldüğü gibi yöneltilen birinci soruda bay öğretmenlerimiz hazırlık aşamasında gerekli materyallerin bulunması konusunda her zaman olmamakla birlikte “bazen” sıkıntı çektiklerini belirtmişler. Bununla beraber yaklaşık

%26'lık grubun ¼'lük bir kısmı “pek çok” ve “çok” yanıtını vererek materyal konusunda sıkıntı çektiklerinin altını çizmiştir.

Bayan öğretmenlerimiz de bay öğretmenlerimiz ile aynı fikirde olduklarını anket sonuçlarında göstermişlerdir. Bayan öğretmen grubumuzun da yaklaşık %26 lık bir kısmı sorumuza “pek çok” ve “çok” yanıtı verirken %51.42 gibi yarıdan fazlasını oluşturan büyük bir grup ise “bazen” yanıtını vererek bazı durumlarda zorluklarla karşılaştıklarını fakat bunun çok fazla olmadığını ifade etmiştir.

2. İkinci sorumuzda sosyal bilgiler dersiyle ilgili yardım alıp alamadıklarını sorduk öğretmenlerimize.

Bay öğretmenlerimizin bu soruya da verdiği cevapların çoğunun “bazen” şıkkı olduğunu görüyoruz. Bayan öğretmenlerimiz için de durum pek farklı olmadığını verilen %35.71'lik bazen yanıtından anlayabiliyoruz.

Öğretmenlerimiz doğu illerinde görev yapmanın nadir avantajlarından birini bu konuda yaşadıklarını öğretmenlerin hemen hemen hepsinin birbiri ile dayanışma içinde olduğunu, sıkıntı çektikleri bütün konularda birbirleri ile yardımlaşabildiklerini, batı okullarında bu durumun olmadığını bütün öğretmenlerin birbirinden kopuk, bilgisini ve tecrübesini paylaşmaktan kaçarak sadece müfettiş telaşı içinde görev yaptıklarını belirtiyorlar.

3. Bu sorumuzda öğretmenleri doğrudan kişisel olarak ilgilendiren soru sorulmuştur. Yanıtların samimi verildiğini düşünerek hesaplanan sonuçlara göre:

Bay öğretmenlerimiz sosyal bilgiler dersinde işlenen ünitelerin kavranamaması ile ilgili büyük bir sorun çekmediklerini, çok nadir karşılaşılan bu sorunu da kısa sürede halledebildiklerini yansıttılar.

Bayan öğretmenlerimiz de konuların kavranamaması ile ilgili herhangi bir sorunla karşılaşmadıklarını belirtiyorlar. Yaşanan soruların ise kayda değmeyecek kadar küçük oranlar olduğunu görüyoruz.

4. Bütün derslere olduğu gibi sosyal bilgiler dersine de ders öncesi plan, materyal gibi birçok konuda hazırlık yapılması gerekmektedir. Türkiye'nin her köşesinde görev yapan birçok öğretmenimize ders ile ilgili hazırlıklarının neden eksik olduğu sorulduğunda birçoğu “vakit bulamıyoruz” cevabını vermektedirler. Oysa birçok doğu ilinde ve tablo (2) de görüldüğü gibi Bitlis'te sonuç aynı değildir.

Bay ve bayan öğretmenlerimiz büyük bir çoğunluğu derse hazırlık ile ilgili vakit bulamama aşamasında sıkıntı olmadığını belirtmişler. Öğretmenlerimizin bu konuda rahat olmasını batı illerindeki gibi sosyal hayat imkanlarının olmaması, öğretmenlerin ders hazırlıklarına daha fazla vakit ayırabiliyor olmalarına bağlıyoruz.

5. Hazırlık aşamasında öğretmenlerimize yöneltilen son soru derse hangi hazırlıkların yapılarak girilmesi konusunda bilgi eksiklikleri olup olmadığını öğrenmek amaçlı sorulmuştur.

Görüldüğü gibi bay öğretmenlerimizin %31.57'si, bayan öğretmenlerimizin ise %62.85 gibi büyük bir oranı derse hazırlık aşaması ile ilgili bilgi eksikliği yaşamadıklarını belirtiyorlar. Sorunla karşılaştığını ifade eden öğretmen sayısı ise diğer gruplara göre ok denecek kadar azdır.

Yukarıda gördüğümüz tablodaki sayısal verilere dayanarak gerek bay gerekse bayan öğretmenlerimizin hazırlık aşamasında kendilerinden veya bilgi eksikliklerinden kaynaklanan bir problem yaşamadıkları yorumunu yapabiliyoruz.

Sosyal bilgiler dersine hazırlık safhası ile ilgili öğretmenlerimize yöneltilen sorularımız ve yanıtları yukarıdaki açıklamalardan ibarettir. Aşağıda sırası ile planlama, uygulama ve değerlendirme safhaları için ulaşılmış veriler ve yorumlar verilecektir.

Tablo 4a: Sosyal Bilgiler Dersinin Öğretiminde Öğretimi Planlamayla İlgili Yaşanılan Güçlükler

BAY											
	Planlama	Pek Çok		Çok		Bazen		Çok az		Hiç	
1.	Bir yıl boyunca işlenecek ünite ve konuların çok fazla olması	9	12,85	18	25,71	11	15,71	14	20,0	18	25,71
2.	Programda konularının sadece başlıklarının olması	2	2,85	13	18,57	17	24,28	15	21,42	23	32,85
3.	Programda konuların ne kadar sürede işleneceğinin belirsiz olması	6	8,57	8	11,42	14	20,0	18	25,71	24	34,28
4.	Programda kazandırılacak davranışların belirlenmemiş olması	5	7,14	11	15,71	11	15,71	15	21,42	18	25,71
5.	Kullanılacak yöntem ve tekniklerle ilgili bilgi eksikliğinin olması	2	2,85	9	12,85	17	24,28	23	32,85	19	27,14
6.	Ders yıllık olarak nasıl planlayacağı ile ilgili eksikliğinin olması	-	-	13	18,57	14	20,0	18	25,71	25	35,71
7.	Yıllık planın zorunlu olarak yaptırılıyor olması	9	12,85	9	12,85	12	17,14	10	14,28	30	42,85
8.	Günlük planın gereksiz olduğunun düşünülmesi	5	7,14	9	12,85	12	17,14	12	17,14	32	45,71
9.	Yıllık planın gereksiz olduğunun düşünülmesi	4	5,71	3	4,26	13	18,57	17	24,28	33	47,14

Tablo 4b: Sosyal Bilgiler Dersinin Öğretiminde Öğretimi Planlamayla İlgili Yaşanılan Güçlükler

BAYAN											
Planlama	Pek Çok	Çok	Bazen	Çok az	Hiç						
1. Bir yıl boyunca işlenecek ünite ve konuların çok fazla olması	9	12,85	18	25,71	11	15,71	14	20,0	18	25,71	
2. Programda konularının sadece başlıklarının olması	2	2,85	13	18,57	17	24,28	15	21,42	23	32,85	
3. Programda konuların ne kadar sürede işleneceğinin belirsiz olması	6	8,57	8	11,42	14	20,0	18	25,71	24	34,28	
4. Programda kazandırılacak davranışların belirlenmemiş olması	5	7,14	11	15,71	11	15,71	15	21,42	18	25,71	
5. Kullanılacak yöntem ve tekniklerle ilgili bilgi eksikliğinin olması	2	2,85	9	12,85	17	24,28	23	32,85	19	27,14	
6. Ders yıllık olarak nasıl planlayacağı ile ilgili eksikliğinin olması	-	-	13	18,57	14	20,0	18	25,71	25	35,71	
7. Yıllık planın zorunlu olarak yaptırılıyor olması	9	12,85	9	12,85	12	17,14	10	14,28	30	42,85	
8. Günlük planın gereksiz olduğunun düşünülmesi	5	7,14	9	12,85	12	17,14	12	17,14	32	45,71	
9. Yıllık planın gereksiz olduğunun düşünülmesi	4	5,71	3	4,26	13	18,57	17	24,28	33	47,14	

Anketimizin 2.kısım “Sosyal bilgiler dersinin planlama aşamasında karşılaşılan güçlükler”in neler olduğunu irdelemek için zırlanmıştır. Öğretmenlerimizin verdiği yanıtlar ve yapılan yorumlar aşağıdaki gibidir:

1. Planlamada yaşanan veya yaşanabilecek olan sorunların neler olduğuna dair ilk sorumuz “Bir yıl boyunca işlenecek ünite ve konuların çok fazla olması” idi.

Bay öğretmenlerimiz bu durum hakkındaki görüşlerine bakıldığında tam bir kararlılık olmamakla birlikte ünite ve konuların gereğinden fazla olmadığından yana kullandıklarını görüyoruz.

Bayan öğretmenlerimizin yanıtlarına bakıldığında ünite ve konuların uzunluğunun planlama aşaması için bay öğretmenlerimize nazaran biraz daha fazla problem teşkil ettiğini görmekteyiz. Sadece sosyal bilgiler dersinin değil ilk ve orta öğretimde okutulan bütün derslerin ünite ve konuların sürelerinin yıllık planda belirtilen müfredata göre dengeli bir şekilde ayarlanması gerekmektedir. Eğer bu süre dengelenemezse öğretmen ve öğrencide konsantrasyon bozukluklarına ve dersten kopmalara yol açacaktır.

2. Bir önceki soruda konuların gereğinden fazla uzun olmasının öğretmenlere ne gibi sorunlar doğurduğundan bahsettik.

Konuların fazla uzun olması sorun olabileceği gibi fazla kısa tutularak sadece başlıklar halinde geçirilmesi de dersin verimini düşürecek, öğrenciye verilmek iste-

nen bilgi istenilen düzeyde verilemeyecektir. Bu sorumuza verilen yanıtlar yayınlanan kitapların ve dergilerin konuyu anlatış biçiminden öğretmenlerimizin memnun olduklarını yansıtıyor. Ayrıca 2003-2004 eğitim-öğretim yılından itibaren ilköğretim kitaplarının Millî Eğitim Bakanlığı tarafından dağıtılıyor olması da öğrencilerin ders konularına öğretmenle birlikte adapte olup konuyu daha rahat takip etmelerini sağlamıştır. 3. Öğretmenlik mesleğinin diğer mesleklerden en büyük farklarından biri de işlenecek her ders için plan yapılması gerektiğidir.

Eski dönemlerde daha zor olan planlama işlemi gerek Tebliğler Dergisi'nde yayımlanan yeni içeriğiyle ve yapılma şartlarıyla gerekse çağımızın getirdiği, teknolojinin en büyük icadı diyebileceğimiz "internet" sayesinde git gide kolaylaşmıştır. Yapılan planların henüz yapıla aşamasında işlenmesi gereken süresinin belirleniyor olması bu konuda karışıklığa mahal vermemektedir.

Bay ve bayan öğretmenlerimizin de anketimize verdikleri yanıtlarda ünitelerin ne kadar sürede işleneceği konusunda sıkıntı çekmediklerini anlıyoruz.

4. Gerek branş gerekse sınıf öğretmenleri tarafından yapılan ders planlarının en önemli amaçlarından biri de öğrenciye kazandırılacak davranışların belirlenerek belli bir düzen ve program içinde dersi takip etmektir. Yapılan planlarda davranışların belirtilmemiş olması planın gerçek amacına ulaşmasını engelleyecektir. Öğretmenlerimize sorulan bu soruda plan yaparken faydalandıkları kaynaklarda verilmesi düşünülen davranışların belirlenmemiş olması ile ilgili sorun olup olmadığına yönelikti.

Alınan yanıtlara bakıldığında bay ve bayan öğretmenlerimizin cevaplarının hemen hemen ortak bir noktada kesiştiği görülmektedir. Öğretmenlerimiz faydalandıkları kaynaklarda kazandırılacak davranışlarla ilgili sorun yaşamadıklarını belirtiyorlar.

5. Bir dersin öğrenciye faydalı olabilmesi, istenilen verime ulaşabilmesi, belirlenen hedef ve davranışların istenilen ölçüde kazandırılabilmesi her şeyden önce öğrencilerin derse iyi güdülenmesi ile gerçekleşir.

Güdülemenin başarılı olabilmesi için de doğru yöntem ve tekniklerin gerçekleştirilmesi şarttır. Öğretmenlerimizin hangi derste hangi yöntem ve teknikleri kullanacağı konusundaki bilgi eksikliği olması öğretmenin ve öğrencinin sadece güdülemede aşamasında değil dersin bütün safhalarında başarısızlığını beraberinde getirir.

İşte yöntem ve tekniklerin kullanılması ve bu konudaki bilgi eksiklikleri hakkında bilgi aldığımız bay ve bayan öğretmenlerin konu hakkındaki fikirleri aşağıdaki gibidir:

Bay öğretmenlerimizin bu sorumuza çoğunlukla verdikleri cevap “bazen” ve “çok az” yönünde olmuştur. Öğretmenlerimiz yöntem ve teknikler konusunda büyük problemler yaşamamakla beraber; bazı eksikleri olduğunu da açıkça ifade ediyorlar.

Bayan öğretmenlerimizin yanıt ağırlığı ise “çok az” ve “hiç” olarak görülmektedir. Bay öğretmenlerimizle birbirlerine çok yakın cevaplar vermekle birlikte bayan öğretmenlerimizin yöntem ve teknikler konusunda biraz daha kendilerine ve tecrübelerine güvendiklerini görüyoruz.

Yöntem ve tekniklerin kullanımı birçok durumda olduğu gibi dersin sözel veya sayısal olmasına bağlı olarak değişmektedir. Klasik, geçmişten günümüze hiçbir gelişme kaydetmeden getirilen yöntem ve tekniklerin 2000’li yılların eğitim anlayışında faydalı olması beklenemez. Bu nedenle gerek sosyal bilgiler dersinde gerekse sözel ve sayısal bütün derslerde kullanılan yöntem ve tekniklerin dersin yapısına uygun olup olmadığına dikkat edilerek kullanılması gerektiği kanaatindeyiz. (Örneğin sözel bir ders olması nedeniyle sosyal bilgiler dersinde sürekli anlatım metodunun kullanılmasının veya sayısal bir ders olması nedeniyle matematik dersinde devamlı formüller eşliğinde ders anlatılması)

6. Daha önceki sorularımızda da belirttiğimiz gibi bir öğretmenin sorumluluklarının en başında yıllık, ünite ve ders planları gelmektedir. Öğretmenin nasıl plan yapacağı konusunda sorun yaşaması temeli sağlam olmayan bir zemin üstüne apartman yapmaya benzemektedir. Bu nedenle Millî Eğitim Bakanlığı’nın öğretmen ataması yaparken öğretmen adaylarında bulunması gereken ilk şartın eğitim fakültesi mezunu olup olmadığına bakılması gerektiği düşüncesindeyiz.

Çünkü eğitim fakültesinde okuyan öğrencilere 1.sınıftan başlayarak yıllık plandan ders planına, yöntem ve tekniklerden öğrenci psikolojisine kadar öğretmenlik mesleğinde karşılaşılabilecekleri her türlü durumla ilgili mümkün olduğunca fazla bilgi verilmektedir. Tahmin edileceği gibi 3 ay gibi kısa bir sürede verilen pedagojik formasyon ile 4 yıllık eğitim fakültesi eğitimi aynı kalitede olmaz.

İşte bunun doğal getirilerinden birisi de yıllık ve ders planlarında yaşanan güçlüklerde kendisini göstermektedir. Çoğunluğu eğitim fakültesi mezunu olan bay ve bayan öğretmenlerimiz yıllık, ünite ve ders planları konusunda kayda değer bir sorun çekmedikleri görülmektedir. Sorun yaşadığını belirten öğretmenlerin ise fen-edebiyat veya herhangi bir fakülteden mezun olup; pedagojik formasyon ile öğretmen oldukları tespit edilmiştir.

Anketimizin en başında eğitim fakülteleri ve diğer fakülteler arasındaki farkın sık sık karşımıza çıkacağını söylemiştik. En büyük farkın olduğu konulardan birisi yıllık ve ders planlarıdır. Öğretmenin yıllık ve ders planıyla bütünleşmiş bir mesleği unutulmamalı, öğretmenlerin bu konudaki sorunları için uzman öğretmenler veya müfettişler tarafından seminerler verilmelidir.

7. Bütün derslerde olduğu gibi sosyal bilgiler dersinin yıllık planları da önceden hazırlanmalı, sene içinde çıkabilecek sorunlar engellenmelidir.

Yıllık planlar öğretmenlerin konuları dağılmadan belli bir düzene göre anlatılmasını sağlayan ve bir yıl içerisinde öğrencilere kazandırılması planlanan hedef-davranışların neler olduğunun belirlendiği belgelerdir.

Öğretmenlerimizin gerek yıllık, gerek ünite, gerekse günlük planları zorla yapıyor olması derse karşı isteksizliği doğuracak; öğretmenlerin basma kalıp bir ders işlemesinin sebebi olacaktır.

Bitlis ilinde 4.ve 5.sınıf öğretmenliği yapan ve anketimize katılan bay öğretmenlerin yaklaşık 1/4'ünü oluşturan %26'lık kısmı yıllık planın zorunlu yaptırılması ile ilgili yönelttiğimiz sorumuza “pek çok” ve “çok” yanıtı verirken geriye kalan büyük kısım ise çok büyük şikayetlerde bulunmamıştır.

Bayan öğretmenlerimizde de durum pek farklı değildir. Bu grubumuzun da yaklaşık %25'lik bir bölümü “pek çok” ve “çok” yanıtını verdikleri görülmektedir.

Verilerden de anlaşılacağı gibi öğretmenlerimizin yıllık planları bir zorunluluk değil, öğretmen ve öğrencinin dersteki başarısını arttıracak bir katkı olarak görüldüğü kanaatindeyiz. Öğretmenlerimiz mesleklerini diğer mesleklerden ayıran en büyük farkın bu(göreve belli bir hazırlık yapılarak gidilmesi) olduğunun bilincindedirler.

8. Günlük plan içerik olarak öğretmenin bir gün içinde(6 ders saati) öğrencilere hangi ünitelerden hangi konularını hangi araç gereçlerle hangi yöntem ve tekniklere dayanarak anlatılacağını kısaca ifade edildiği belgedir.

Günlük planlar ilk bakışta birçok öğretmenimiz tarafından gereksiz, ya da fazladan yapılmış, müfettişlere göstermek için yapılmış formaliteler olarak görülse de öğretmenin ders devamlılığı ve dersi gelişigüzel değil belli bir düzenle anlatmasını sağlaması açısından mutlaka yapılması gereken belgedir.

Araştırmamızın evrenini oluşturan Bitlis ili 4. 5. Sınıf öğretmenleri günlük plan konusunda bir sorun yaşamadıklarını ve günlük planın öğretmen başarısı için gerekli olduğunu düşündüklerini belirtiyorlar.

9. Bilindiği üzere öğretmenlerin yıllık yapmaları mecburidir. Birçok öğretmen yıllık planların gereksiz olduğunu düşündüğünü ifade ettiğini biliyoruz. Buna sebep olarak da müfredatın klişe bir şekilde sadece büyük kentlerin merkez okullarına göre yapılmasını ve bunun doğal bir getirisi olarak da yıllık plandan gerektiği ölçüde faydalanılmadığını sunmaktadırlar. Fakat anket sonuçlarına bakıldığında Bitlis ilinde görev yapan bay ve bayan öğretmenlerimiz diğer öğretmenlerin aksine yıllık planın gereksiz olduğunu düşünmüyorlar. Sonuçlarda da görüldüğü gibi bay öğretmenlerimizin %49.12'si, bayan öğretmenlerimizin %47.14'ü yıllık planın gereksiz olmadığını ifade etmişler. Ankete katılan gerek bay gerek bayan öğretmenlerin yarısını oluşturan bu rakamlar doğu ve batı öğretmenleri görev yerleri, öğrenciye bakış açıları v.b. noktalarda oldukları gibi; planlar konusundaki farklar yaşamakta, farklı düşünmektedirler.

Sosyal bilgiler dersinin öğretiminde öğretimin planlanmasıyla ilgili yaşanan veya yaşanması muhtemel sorunlar yukarıdaki gibidir.

Hazırlık ve planlama aşamalarından sonra dersin öğrenciye verilmesi yani "uygulama" aşamasında yaşanan veya yaşanması muhtemel sorunların neler olduğunu anket sonuçlarıyla beraber açıklayacağız.

Tablo 5a: Sosyal Bilgiler Dersinin Öğretiminde Uygulamayla İlgili Yaşanılan Güçlükler

BAY											
	Uygulama	Pek Çok		Çok		Bazen		Çok az		Hiç	
1.	Öğrencilerin derse karşı dikkatlerinin çekilmemesi	4	7,01	8	14,03	28	49,12	14	24,56	3	5,26
2.	Öğrencilerin derse karşı güdülenmesi	3	5,26	9	15,78	26	45,65	14	24,5	5	8,77
3.	Öğrencilerin Öğrenciyi hedeften haberdar etmemesi	7	12,28	8	14,03	20	35,08	13	22,28	9	18,76
4.	Ders için gerekli materyalin sunulmaması	5	8,77	14	24,56	21	19,29	13	22,8	4	7,01
5.	Öğrencilerin derse aktif katılımının sağlanmaması	6	10,52	13	22,80	19	33,33	16	28,07	3	5,26
6.	Öğrencilerin her şeyi öğretmenden beklemesi	21	36,84	21	36,84	9	15,78	5	8,77	1	1,75
7.	Sınıfta disiplin sağlanmaması	4	7,01	7	12,28	9	15,78	19	33,3	18	31,57
8.	Ders boyunca öğrencilerin ilgilerinin sürekliliğinin sağlanmaması	5	8,77	16	28,07	22	38,59	12	21,05	2	3,50
9.	Öğrencilere yeterli söz hakkı verilmemesi	3	5,26	4	7,01	23	40,35	17	29,82	21	36,84
10.	Sınıfların kalabalık olması	11	19,29	8	14,03	9	15,78	8	14,03	21	36,84
11.	Öğrenci etkinliğine dayalı yöntemlerin kullanılması	5	8,77	14	24,56	17	29,82	16	28,07	5	8,77
12.	Konuya uygun yöntem ve tekniğin kullanılmaması	2	3,5	8	14,03	17	29,82	15	26,31	15	26,31
13.	Düz anlatım yönteminin kullanılması	6	10,52	22	38,59	14	24,54	11	19,59	4	7,01
14.	Gezi gözlem ve inceleme etkilerine yer verilmemesi	16	28,07	19	33,33	11	19,29	6	10,52	5	8,77
15.	Ders kitaplarındaki konuların ilgi çekici olmaması	12	21,05	13	22,83	16	28,07	14	24,56	2	3,5
16.	Öğrencilerin yeterli kaynaklara ulaşamaması	18	31,57	20	35,08	13	22,80	5	8,77	1	1,75
17.	Ders konularının ilişkisinin kurulmaması	3	5,26	10	17,54	24	42,10	16	28,07	4	7,01
18.	Ders konularının günlük hayattan kopuk olması	7	12,28	12	21,05	28	49,12	12	21,05	3	14,03
19.	Derse ayrılan sürenin yetersiz olması	4	7,01	6	10,52	19	33,3	15	26,31	13	22,80
20.	Konuyla ilgili daha önceden öğrenilmesi gerekenlerin öğrenilmemiş olması	14	24,56	20	35,08	10	17,54	10	17,54	3	5,26
21.	Farklı sınıfları soruları ile derse işlenen konular arasında tutarsızlık olması	1	1,75	8	14,03	14	24,56	29	50,87	5	8,77
22.	Kurum sınavları sorularıyla derste işlenen konular arasında tutarsızlık olması	8	14,03	12	21,05	23	40,35	10	17,54	4	7,01
23.	Derste kazandırılan davranışların uygulamaya geçirilememesi	10	17,54	15	26,31	24	42,10	7	12,28	1	1,75
24.	Ailede öğrencilerle derste kazandırılmaya çalışılan davranışların çelişmesi	16	28,07	12	21,05	17	29,82	9	15,78	2	3,5

Tablo 5b: Sosyal Bilgiler Dersinin Öğretiminde Uygulamayla İlgili Yaşanılan Güçlükler

BAYAN											
Uygulama	Pek Çok		Çok		Bazen		Çok az		Hiç		
1. Öğrencilerin derse karşı dikkatlerinin çekilmemesi	2	2,85	7	10	48	68,57	9	12,85	4	5,71	
2. Öğrencilerin derse karşı güdülenmesi	3	4,28	7	10	40	57,14	16	22,85	4	5,71	
3. Öğrencilerin Öğrenciyi hedeften haberdar etmemesi	4	5,71	7	10	23	32,85	19	27,14	17	24,28	
4. Ders için gerekli materyalin sunulmaması	6	8,57	13	18,57	27	38,57	22	31,42	5	7,14	
5. Öğrencilerin derse aktif katılımının sağlanmaması	5	7,14	3	4,2	21	30	36	51,42	5	7,14	
6. Öğrencilerin her şeyi öğretmenden beklemesi	23	32,85	21	30	12	17,14	10	14,28	1	1,42	
7. Sınıfta disiplin sağlanmaması	4	5,71	2	2,35	17	24,28	23	32,85	24	34,28	
8. Ders boyunca öğrencilerin ilgilerinin sürekliliğinin sağlanmaması	3	4,28	14	20	39	55,71	12	17,14	2	2,85	
9. Öğrencilere yeterli söz hakkı verilmemesi	2	2,85	9	12,85	7	10	24	34,28	28	40	
10. Sınıfların kalabalık olması	16	22,85	7	10	6	8,57	14	20	27	38,57	
11. Öğrenci etkinliğine dayalı yöntemlerin kullanılması	10	14,28	13	18,57	15	21,42	27	38,57	5	7,14	
12. Konuya uygun yöntem ve tekniğin kullanılmaması	4	4,28	5	7,14	22	31,42	24	34,28	15	21,42	
13. Düz anlatım yönteminin kullanılması	8	11,42	16	22,85	17	24,28	24	34,28	5	7,14	
14. Gezi gözlem ve inceleme etkilerine yer verilmemesi	29	41,42	20	28,57	9	12,85	10	14,28	2	2,85	
15. Ders kitaplarındaki konuların ilgi çekici olmaması	17	24,28	19	27,14	24	34,28	7	10	3	4,28	
16. Öğrencilerin yeterli kaynaklara ulaşamaması	28	40	16	22,85	9	12,85	16	22,85	1	1,42	
17. Ders konularının ilişkisinin kurulmaması	10	14,28	9	12,85	22	31,42	20	28,57	9	12,85	
18. Ders konularının günlük hayattan kopuk olması	6	8,57	15	21,42	21	30	13	18,57	15	21,42	
19. Derse ayrılan sürenin yetersiz olması	12	17,14	9	12,85	14	20	25	35,71	10	14,28	
20. Konuyla ilgili daha önceden öğrenilmesi gerekenlerin öğrenilmemiş olması	16	22,85	25	32,85	15	21,42	12	17,14	4	5,71	
21. Farklı sınıfları soruları ile derse işlenen konular arasında tutarsızlık olması	2	2,85	15	21,42	23	32,85	20	28,57	10	14,28	
22. Kurum sınavları sorularıyla derste işlenen konular arasında tutarsızlık olması	7	10	12	17,14	16	22,85	17	24,28	18	25,71	
23. Derste kazandırılan davranışların uygulamaya geçirilememesi	11	15,71	26	37,14	15	21,42	12	17,14	6	8,57	
24. Ailede öğrencilerle derste kazandırılmaya çalışılan davranışların çelişmesi	24	34,28	17	24,28	14	20	9	12,85	6	8,57	

Anketimizin uygulama bölümünde sorduğumuz sorularla öğretmenlerimizin ders aşamasında karşılaşılabilecekleri güçlüklerin neler olduğu ve bu güçlüklerle ne gibi çareler üretilebileceği yönünde idi. Tarafımızdan tespit edilen uygulama aşamasında karşılaşılabilecekleri problemler ve öğretmenlerimiz tarafından verilen yanıtlar aşağıdaki gibidir.

1. İlk sorumuz ders uygulamalarının öğrenci ve öğretmenler için verimli olabilmesi için gereken en önemli şart ile ilgili idi. Öğretmenin dersi iyi anlatabilmesi için önce derse iyi bir başlangıç yapması gerekmektedir. Bunun içinde öğrencilerin derse karşı dikkatlerinin çekilmiş, gerekli konsantrasyonun sağlanmış olması gerekmektedir.

Öğrencilerin dikkatleri ile ilgili ne oranda sorun yaşadıklarını öğrenmek için sorduğumuz soruda bay ve bayan öğretmenlerimizin çok büyük bir bölümünün “bazen” yanıtını verdiğini görüyoruz. Bu sonuca bakılarak yapacağımız yorum ise gerek bay gerekse bayan öğretmenlerimizin öğrencinin derse karşı olan dikkatinin çekilmesi konusunda ne kadar başarılı olduğunu kestiremiyor olması olacaktır.

Uygulama aşamasının belki de en can alıcı noktası olan derse olan ilginin sağlanması halledilmesi öğretmene bağlı ve ortadan kaldırıldığında beraberinde başarıyı getirecek olan kısımdır.

2. Birinci sorumuzun devamı niteliğinde olan bu sorumuzda öğretmenlerimize öğrencileri derse güdüleme konusundaki sorunlarını sorduk.

Öğrencinin derse karşı dikkatinin çekilmesinin sağlanmasının ardından bu durumun doğal bir getirisi olarak öğretmenin öğrenciyi güdüleme işi kendiliğinden halledilecektir.

Bay ve bayan öğretmenlerimizin cevaplarına bakıldığında, oranları farklı olmakla beraber büyük çoğunluğunun “bazen” yanıtı verdiğini görüyoruz. Sonuçlara bakılarak öğretmenlerimizin öğrencilerin derse karşı dikkatlerinin çekilmesinde olduğu gibi; derse güdüleme konusunda da çok büyük bir kararlılık gösteremedikleri yönünde yorum yapılabilir. Ayrıca güdüleme çalışmalarında dikkat edilmesi gereken noktalardan birkaçı da aşağıdaki gibi sıralanmaktadır:

* Derslerde öğrencilerin ilgi alanlarına hitap eden örnekler verilerek,

* Her öğrencinin her derse aynı derecede ilgiyi ve doğal olarak aynı başarıyı gösteremeyeceğinin bilincinde ders anlatılarak,

* Güdülenin sadece dersin başında olacağı gibi anlayışı kırarak, dersin her anında öğrencilerin dikkatinin dağılmasını önleyecek güdüleme çalışmaları yapılarak derste daha fazla verim elde edilebilir.

3. Öğretmenin başarılı olabilmesi, verdiği emeğin karşılığını alabilmesi, öğrenciyi derse karşı motive edebilmesi için anlatacağı konunun hedef ve davranışlardan ünite başında öğrencileri haberdar etmesi gerekmektedir. Bu sayede öğretmenin derste ilerlemesi, konuları ifade etmesi kolaylaşır düşüncesindeyiz.

Bay öğretmenlerimize bu soruyu yönelttiğimizde aldığımız cevaplar öğretmenlerimizin fikirlerinin de bu doğrultuda olduğunu gösterdi. Bay öğretmenlerimizin yaklaşık %26'lık bir kısmı sosyal bilgiler dersinin öğretiminde bu konuda sorun yaşadığını belirtirken; %35'lik en büyük oran ise "bazen" yanıtıyla kararsızlığını dile getirmiştir.

Bayan öğretmenlerimiz bu noktadaki fikirleri ise, bay öğretmenlerimize göre biraz daha belirgin olmakla beraber genel olarak aynı sonuçları vermektedir. Bayan öğretmenlerin yaklaşık %15'i bu konuda fazlaca sıkıntısı olduğunu belirtirken herhangi bir problem olmadığını belirten grubun oranının %25'lere ulaştığı görülmektedir.

4. Öğrencilerin, öğrencilerin ve idarecilerin sık sık şikayet ettikleri derste başarıyı %100 etkilediğini savundukları konu; gerekli araç-gereçlerin bulunamaması, bulunduğu zamanda sadece öğretmenlerin kullanıma açık olduğudur.

İşte bu sorumuz öğretmenlerimizin kendilerine ve öğrencilerine sosyal bilgiler dersi için sunulan araç-gereçlerin yeterli olup olmadığıydı.

Türkiye'nin her yerindeki öğretmenlerde olduğu gibi Bitlis'teki öğretmenlerimizde gerek sosyal bilgiler dersinde gerekse diğer derslerin materyal kullanımının yeterince sağlanamamasından şikayetçiler. Ayrıca öğretmenlerin materyal kullanımı konusunda eksiklikleri olduğunu savunan kurum ve kişilere ise materyal kullanımını bilmediklerini değil; kendilerine imkan verilmediğini ifade ediyorlar.

Anket sonuçlarına bakıldığında da görüldüğü gibi, bay ve bayan öğretmenlerimizin az yada çok öyle yada böyle ders için gerekli materyalleri elde etme ile ilgili sorun yaşadıkları açıkça görülmektedir.

Bu konuda öğretmenlerimizin özellikle üstünde durdukları ve belki de en çok sıkıntı çektiklerini belirttikleri husus; zor olmasına karşın materyal elde etmiş okullarda idari sebeplerden dolayı az sayıda ve sınırlı olarak bulunan ders araç-gereçlerini istedikleri gibi kullanamıyor olmaları idi. Zor şartlarda elde edilmiş materyallerin kullanılması konusunda yaşadıkları sorunların kendilerinin ve öğrencilerinin verimini fazlasıyla düşürdüğünü ifade ediyorlar.

5. Bilindiği gibi öğrenci ile öğretmenin en büyük iş birliği olan derse aktif katılımın sosyal bilgiler gibi tamamen sözel bir derste mutlaka oluşturulmuş olması gerekmektedir.

Sosyal bilgiler dersinde başta soru-cevap olmak üzere grup halinde konu anlatımı, tartışma v.b yöntem ve teknikler kullanılarak derse aktif katılım sağlanmalıdır. Fakat anket sonuçlarımıza baktığımızda, birçok öğretmenimizin aktif katılımlarının sağlanması ve uygulanmasının görüldüğü kadar kolay olmadığından yakınmaktadır.

Aktif katılımın sağlanmasında bay öğretmenlerimizin, bayan öğretmenlerimize nazaran daha çok sorun yaşadıklarını görmekteyiz.

Başta da söylediğimiz gibi, sosyal bilgiler dersi öğrencinin aktif katılımı olmadan asla verime ulaşamayacağı için öğretmenlerimizin bu katılım sorununu çeşitli yöntemlerle ortadan kaldırması gerekmektedir. Örneğin öğrencilere katılım açısından daha kolay gelen derslerde (Türkçe) telaffuz ve grup çalışmaları yaptırılarak sosyal bilgiler dersinde başarılı olmasına rağmen; konuşma ve ifade de zorluk çektikleri için derse aktif katılımda geri kalan öğrencilere yardımcı olunmalıdır.

Bu durumun doğal bir getirisi olarak, öğrencinin pasif olduğu bir derste öğretmenin aktif olması beklenemez. Öğrenci aktifliğinin sağlanamadığı bir ders kopuk ve verimsiz olacak; anlatılan konular havada kalacaktır.

6. Öğrencilerin her şeyi öğretmenden beklemesinin kendileri için sorun teşkil edip etmediğini sorduk öğretmenlerimize.

Bay öğretmenlerimizin yaklaşık %90'ı bayan öğretmenlerimizin ise yaklaşık %85'i üzerlerine düşen bu sorumluluğun ders dengesinde problem olduğunu, öğretmenin öğrencilere bilgi ve eğitim vermesinin yanında okul sınırları içinde hatta okul dışındaki sosyal hayattaki bazı konularda bile sorumlu tutulmasının öğretmenlerimizi olumsuz etkilediğini ifade ediyorlar.

“Öğretmen her şeyi bilir, her şeyi yapmalıdır, her duruma hazır olmalıdır” mantığının öğrenciyi çoğu zaman tembelleğe itebilir. Bu nedenle okulda öğretmenler, okul dışında ise veliler tarafından öğrencilere; eğitim ve öğretim işleminde öğretmen kadar öğrencilerin de sorumluluklarının olduğu hissettirilmelidir.

7. Hiç şüphesiz iyi bir öğretmende aranan en önemli özelliklerden biri de gerek ders esnasında gerekse ders dışında öğrenciler arasında disiplin sağlayabiliyor olmasıdır.

Disiplin denince ilk başta birçoğumuzun aklına dövmek, bağırarak, öğrenciyi onur kırıcı davranışlarla ezerek; öğretmen kimliğini kullanmak gelmektedir. Geçmişte ders içi ve ders dışı faaliyetlerde bu saydığımız yaptırımlara başvuran öğretmenler olduysa da günümüzde artık Millî Eğitim Temel Kanunlarına göre bu eylemler yasaklanmış; “modern disiplin” anlayışı getirilmiştir.

Öğretmende disiplin anlayışı “tatlı limon” olmalıdır. Öğretmen tarafından disiplinin nerede, ne zaman ve ne ölçüde kullanılacağı çok iyi bilinmelidir. Gerekeceği yerde disipline başvurulması öğrenciyi dersten uzaklaştıracak gibi; disiplinin sağlanmadığı yerlerde ise derste kopukluklara sebep olacak; bunun doğal bir sonucu olarak öğretmen ve öğrencinin başarısızlığını doğuracaktır.

Anketimize baktığımızda bay öğretmenlerimizin yaklaşık %20’si; bayan öğretmenlerimizin ise yaklaşık %8’ sınıf disiplini sağlamada güçlüklerle karşılaştıklarını ifade ediyorlar. Görüldüğü gibi Bitlis ilinde görev yapan bayan öğretmenlerimiz erkek öğretmenlere nazaran disiplin konusunda daha az problemle karşılaştıklarını ifade etmişlerdir.

Öğretmenlerimize disiplinin asla bir korkutma olmadığını, ve “disiplin yöntemleri” adı altında sunulan birçok teknik ile öğrenciyi derse ve öğretmenlere karşı bağlayayım derken daha fazla uzaklaştıracaklarını unutmamalarını öneriyoruz.

8. Eğitim öğretimde öğretmenlerin elinde olmayan, ellerini kollarını bağlayan, belki de onlar için en zor çözüm bulunan konu; öğrencinin dikkat süresinin kısa olmasıdır.

Öğrencilerin dikkat sürelerini arttırmak için birçok uygulama yapılsa da bu konuda hiçbir zaman istenilen oranda başarı elde edilememiştir.

Öğretmenlerimizin bu konudaki fikirleri ise aşağıdaki gibi gruplanmıştır:

Bay öğretmenlerimizin %36.84'ü öğrencilerinin ilgilerini ders boyunca koruyamamaktan fazlasıyla yakınırken bu oranla hemen hemen aynı sayılabilecek bir grup %38.59'luk oranla “bazen” cevabını vermişlerdir. Derse karşı ilginin canlı tutulması konusunda sorun yaşamadığını ifade eden grubun oranı ise sadece %3.50 olarak görülmektedir.

Bayan öğretmenlerimizin sorumuza verdikleri yanıtlara baktığımızda bay öğretmenlerimize göre “pek çok, çok ve hiç” seçeneklerine verdikleri cevaplarda bir düşüş olduğu görülmüştür. Bundan çıkarılacak doğal sonuç ise bayan öğretmenlerimizin derse ilgi sağlanması veya sağlanan ilginin devamlılığının korunmasında bay öğretmenlerimize nazaran daha az problem yaşadıklarıdır.

Yukarda sayısal verilerle de ifade ettiğimiz öğretmenlerimizin karşısına her zaman çıkan bu problemin giderilemese de en aza indirilmesi için aşağıdaki teknikleri uygulamaları önerilmektedir:

- Dersin başından sonuna kadar devamlı öğretmen merkezli düz anlatım yöntemi yerine; öğrencilerinde aktif katılımının etkin olduğu gruplandırarak konu anlatımı, tartışma ve soru-cevap gibi yöntem ve tekniklerinin kullanılması,
- Derslerin kitaplarında anlatılan klasik yöntemlerle değil öğrenci ile sohbet edermişcesine anlatılması;
- Konu olarak müsait derslerde dramatizasyon gibi öğrencinin ilgisini çekecek; onlara eğlenceli gelecek ama aynı zamanda öğretici olan yöntem ve tekniklerin tercih edilmesi.

9. Öğrenci ile öğretmenin iletişim halinde olması, dersin yadsınmaz bir parçasıdır. Bir önceki sorumuzda ifade ettiğimiz gibi, tamamen öğretmen merkezli öğrenciye söz hakkı verilmeden sürdürülen ders, hem öğretmen hem de öğrenci için verimsiz olacaktır.

Öğretmenin öğrenci fikirlerine, düşüncelerine ne kadar değer verdiğini gösterdiği, cevabı yanlış olsa dahi öğretmen için önemli olanın öğrencinin derse ilgi duyması dersi dikkate aldığını öğretmene hissettirmesi olduğunu ifade etmenin en güzel yolu öğrenciye yeteri kadar söz hakkı verilmesi olsa gerektir.

Konu ile ilgili anket sonuçlarına bakıldığında gerek bay gerek bayan öğretmenlerimizin büyük bir bölümü öğrencilerine yeteri kadar söz hakkı verdiklerini düşünüyorlar. Sadece ufak bir kısmı konuların uzun olduğu ünitelerde öğrencilere dengeli söz hakkı verilemediğini belirtiyor.

Öğrencinin söz hakkının olmadığı bir derse ilgi duyması beklenemez. Yukarda da belirttiğimiz gibi, doğru yada yanlış kaygısı gütmekten düşüncelerini söyleyebilme, öğretmenin kendisine değer verdiğini hissetmelidir. Bunun için de öğretmenin öğrencisine mümkün olduğunca çok söz hakkı vermesi, öğrenciyi derste söz hakkı olmanın korkacak bir tarafı olmadığına inandırmalıdır. Bu sayede öğrencinin sadece sosyal bilgiler dersinde değil bütün derslerdeki kendini ifade etme sorunları azaltmış; derse ve öğretmene karşı olan korkusundan kaynaklanan iç kapanıklığını da yenmesini sağlamış olacaktır.

10. Sadece Bitlis'te değil hemen hemen bütün ilerimizde (devlet okullarında) sınıflar şehir merkezlerinde fazla kalabalık, merkez köy ve beldelerde ise az olan sınıfları özellikle öğretmenlerden sayısından kazanç sağlamak için birleştirilerek "birleştirilmiş sınıf" olarak okutulmaktadır. Bu sorumuzda ise Bitlis'teki öğretmenlerimize sınıfların çok kalabalık olmasının öğretmenleri, öğrencileri ve sosyal bilgiler dersindeki verimi nasıl etkilediğini sorduk.

Yanıtlara bakıldığında cevaplarda değişik bir durum ile karşılaştık. Öğretmenlerimiz bu durumdan ya fazlasıyla şikayetçi yada hiç problem yaşamadığını ifade ediyor. Çelişkili gibi gelen bu yanıtlardan çıkardığımız sonuç ise şikayetçi olan grubun sınıf mevcudunun fazla olan grupta sorun yaşamadığını söyleyen grubun ise sınıf mevcudunun ideal olmasından ve ya birleştirilmiş sınıf okutmasından kaynaklandığını düşünmekteyiz.

Sınıfların kalabalık olması sadece doğuda değil öğretmenlerimizin görev yaptığı doğu, batı, kuzey, güney, merkez, köy fark etmeden her yerde sorun olabilecek bir konudur. Aradaki tek fark; batı öğrencisinin seviyesi, eğitim kalitesi doğu öğrencisine göre biraz daha yüksek olması ve veli ilgisinde kıyaslanamayacak kadar büyük bir uçurum olması batı bölgelerinde ve şehir merkezlerinde görev yapan öğretmenlerin işini daha da kolaylaştırmaktadır. Batı illerinin birçok yerinde öğretmenin bire bir ilgisine ihtiyaç duymadan başarabilecek, öğretmenin anlattığını ilk seferde anlayan öğ-

renciler vardır. Fakat doğu illerinde (özellikle köy ve beldelerin birçoğunda) bire bir ilgi görmeden dersi götürebilecek öğrenci sayısı yok denecek kadar azdır. Bunun en büyük sebebi doğudaki öğrencilerinin zekalarında bir problem yada bir eksiklik olması değil; her zaman karşımıza çıkan dil sorunudur. İl ve ilçe MEM'ne öğrenci sayısına göre öğretmen istemeleri, illerdeki öğretmen dağılımlarındaki dengesizlikleri ortadan kaldırmaları ve özellikle doğu illerinde ulaşabildikleri kadar veliye ulaşp onları okul, eğitim-öğretim, öğretmen gibi kavramlar üzerinde bilgilendirmeleri gibi konularda fazlaca görevler düşmektedir.

11. Her zaman üstünde durduğumuz bir konu da öğretmenlerimizin kullandığı yöntem ve tekniklerin ne derecede verimli olduğu, verimi en yükseğe çıkaran ve aşağıya indiren yöntem ve tekniklerin neler olduğudur.

Düz anlatım gibi sadece öğretmen merkezli, öğrenciyi sıkan, dikte gibi tek düze, soru-cevap gibi tek başına bırakıldığında verimsiz olabilecek öğretim yöntemleri öğrenciyi devamlı arka planda bırakmaktadır. Bu nedenle drama, tartışma, panel v.b. öğrenci etkinliğinin dayalı öğretim yöntemlerinin kullanılmasının daha faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Bitlis çevre ilçe ve köylerindeki öğretmenlerimizin bu konudaki fikirleri de bu yönde olsa gerek ki öğrenci etkinliğine dayalı yöntem ve tekniklerin kullanılmasında fazla sorun çekmediklerini, genelde kendilerinin de bu yöntemleri uygulayabildiklerini belirten yanıtlar verdikleri görülüyor.

Şüphesiz öğrencinin bireysel olarak içinde bulunduğu bir derste çok daha başarılı olacaktır. Özellikle sosyal bilgiler dersinde öğrenci etkinliği içeren yöntem ve tekniklerin kullanılması kaçınılmazdır. Unutulmamalıdır ki öğrenci için en geçerli, öğrenme oranının %80-90'lara ulaştığı öğretim yöntemi "yaparak yaşayarak" öğrenmedir. Bu nedenle derste kullanılan etkin öğretim yöntemleri ile öğrenci pasif halden aktif hale getirilmelidir.

12. Yukarda ifade ettiğimiz gibi dersi şekillendiren, verim çıtasını yükselten en önemli faktörlerden biri, doğru yöntem ve tekniğin doğru yer ve zamanda kullanılıyor olmasıdır.

Örnek verecek olursak sözel bir ders olan sosyal bilgiler dersinde düz anlatım metodunun kullanılması tek düzeliği ve klasik sıkıcı sosyal bilgiler dersi anlayışını getireceği gibi, soru-cevap tekniğiyle birlikte kullanılması halinde öğrenci-öğretmen bağlantısının rahatça kullanılmasını da sağlayabilir.

Bay ve bayan öğretmenlerimizin geneli konuya ilişkin yöntem ve tekniklerin kullanılmasına dair bir problem yaşamadıklarını açıkça ifade etmişlerdir. Öğretmenlerimizin bu konuda karşılaştıkları sorun yöntem ve tekniklerin doğru yerde kullanılmamasından çok; öğrencilerin yöntem ve teknik her ne olursa olsun kendilerini derslere yeterince veremiyor; bunun doğal bir getirisi olarak başarılı olamıyor olmalarıdır.

13. Düz anlatım yöntemi birçok otorite tarafından artık hiçbir derste kullanılmaması gereken bir yöntem olarak görülmekle birlikte, öğretmenlerin konu tanımlarında ve madde açıklamalarında kullanacağı bir yöntem olarak kalmalı fikri birçok öğretmenimizce onaylanmaya başlanmıştır.

Anketimizin evrenini oluşturan öğretmenlerimiz, düz anlatımın derse, öğrencilere ve kendilerine olumsuz sonuçlar getirdiğini ifade eden yanıtlar vermişlerdir.

Öğretmenlerimizin %49 gibi büyük çoğunluğu (pek çok ve çok) durumdan fazlasıyla şikayetçi. Toplamda yaklaşık %93 gibi yadsınmayacak bir rakam düz anlatım yönteminin derse ve öğrencilere öyle ya da böyle olumsuz etkileri olduğunu düşünüyor. Anket sonuçlarına göre sadece %7'lik bir grup bu durumdan rahatsız olmadığını, düz anlatım yönteminin derslerini olumsuz etkilemediğini söylüyorlar.

Eğitim ve öğretimin belki de en eski yöntemi olan bu yöntemi uygulamadan tamamen kaldırmamız mümkün olmasa da öğrenci etkinliğinin ön plana çıkarılması gerektiğini her fırsatta söylediğimizi hatırlatarak, düz anlatım yönteminin dersi verimsizleştirecek kadar kullanılmaması gerektiği kanaatindeyiz. Nasıl açıklama yapılmadan başlanmış bir ders havada kalacak, belirsizlik içinde olacaksa düz anlatım yönteminin gereğinden fazla kullanıldığı bir ders de öğrenciyi dersten kolaylıkla soğutacaktır.

Bu nedenle düz anlatım yöntemi kullanılırken dozu çok iyi ayarlanmalı daha önceki maddelerde anlattığımız “doğru yerde doğru yöntem” ilkesi en başarılı şekilde uygulanmalıdır.

14. Sosyal bilgiler dersinde öğretmenlerimizin karşısına çıkan önemli sorunlardan birisi de gezi-gözlem ve inceleme etkinliklerinin yeterince yapılamıyor olmasıdır. Özellikle doğu illerinde maddi imkansızlıklardan dolayı gezi-gözlem ve inceleme yapılabilmesi olasılığını daha da azaltmaktadır.

Gezi-gözlem ve inceleme yöntemi bütün derslerden çok, sosyal bilgiler dersinin ayrılmaz bir parçasıdır. Maddi imkanları en sonuna kadar zorlayarak mümkün olan her

yere sosyal bilgiler dersindeki ünitelere faydalı olacak gezi gözlemler yapılmalıdır. Yapılan anket sonuçlarından alınan yanıtlar da bu doğrultudadır. Bay öğretmenlerimizin yaklaşık %61'i bayan öğretmenlerimizin ise yaklaşık %70'i sosyal bilgiler dersinde gezi-gözlem ve inceleme metodunu yeterince kullanamadıklarını belirtiyor.

Ülkemizin birçok yerinde olduğu gibi Bitlis ve daha nice doğu ve güney doğu illerimizde gezi-gözlem ve inceleme metodunun rahatlıkla uygulanabileceği tarihi ve turistik mekanlardan elimizdeki imkanlar son raddesine kadar kullanılarak faydalanmalıdır.

15. Ders kitapları sadece sosyal bilgiler dersinin değil bütün derslerin vazgeçilmez unsuru, mutlaka bulunması gereken materyalidir. Ders kitaplarının içeriği, konuların açıklanış şekli çok önemlidir. Sadece başlıklar halinde, konularla ilgili resimlerin, haritaların, taslakların olmadığı; düz anlatımdan ibaret, hikaye tarzında hazırlanmış bir sosyal bilgiler ders kitabının öğrencilerin ilgisini çekmesi beklenemez. Bu tür kitapların öğrenciyi dersten soğuttuğunu, derse ve konulara karşı verimsizleştirdiğini düşünen öğretmenlerimizin sayısı da anketimizin evrenini oluşturan bireylerin yarısından fazlasına tekabül etmektedir. Buna karşın bu durumun öğretmenleri ve öğrencileri hiçbir şekilde etkilemeyeceğini düşünen grubun oranı ise sadece %3.5'dir.

Sonuçtan da anlaşılacağı üzere ders kitabının öğrencinin derse motivasyonu, ilgisi ve bunların doğal getirisi olarak başarısı üzerinde doğrudan etkisi vardır.

16. Öğrencilerin araştırma yapabilmeleri, her şeyden önce kolayca kaynak bulma imkanının olmasını gerektirmektedir. Bitlis ve birçok doğu ilimizde öğrencilerin değişik kütüphanelere ve ya araştırma merkezlerine gitme imkanları olmadığı için ellerinin altındaki tek imkan olan okul kütüphanelerinde her konuda en az bir kaynak bulundurulmaya çalışılmalıdır. Öğrencilerin araştırma yaptıkları konu ile ilgili kaynaklara ulaşmasında öğretmen ve idarecileri ellerinden geldiği kadar yardımcı olmaları, öğrencilerin araştırma yapma hevesinin artmasına faydalı olacaktır.

Bay ve bayan öğretmenlerimizin de öğrencilerin kaynaklardan yeterince faydalanamıyor olduklarını açıkça belirttiklerini görmekteyiz.

17. Sözel derslerin öğrenciye kalıcı olarak aktarılmasının en güzel yolu, konuların birbiri ile bağlantılı olarak anlatılmasıdır. Ders kitaplarının konuları birbirinden bağımsız olarak anlatması kopukluğa yol açacağı için, öğretmen ve öğrenciler adına

büyük bir dezavantaj olacaktır. Öğretmenlerimiz bu konuda çok fazla bir sıkıntı ile karşı karşıya olmadıklarının üstünde duruyorlar.

Görüşme formlarımızda bay ve bayan öğretmenlerimize “sosyal bilgiler dersini başka derslerle bağlantılı olarak anlatılıp anlatılamayacağı” sorusunu yönelttiğimizde aldığımız cevaplar başta Türkçe olmak üzere müzik, din kültürü ve ahlak bilgisi v.b. birçok dersle bağlantılı olarak anlatılabileceği yönünde idi.

İşte buna bağlı olarak öğretmenlerimiz birbirine bağlı olarak anlattıkları bu derslerden bu şekilde faydalandıklarında daha fazla verim aldıklarını söylüyorlar.

18. Günlük hayat denince insanın aklına büyük küçük öğrenci, memur, işçi demeden herkesin hayatında istemli yada istemsiz olarak olan olaylar bütünü gelmektedir.

Günlük hayat sadece sosyal bilgiler dersinin değil bütün derslerin en büyük yardımcısıdır. Öğrenciye anlatılan ve hayalinde canlandırması istenilen bir savaş tekrarlanamayacağı için, günlük hayattan, gündemdeki konulardan faydalanılarak, simülasyon yöntemiyle anlatılan üniteler öğrenci için daha kalıcı olacaktır.

Öğrencinin derse ilgi ile başlaması için her gün beş dakika günlük olağan olaylardan konuşulmalıdır. Öğrencinin yabancı olduğu, hiç şahit olmadığı, bundan sonra da olamayacağı eksiksiz öğrenmesini istemektense; devamlı içinde yaşadığı hayattan faydalanmak çok daha mantıklı olacak; aynı zamanda öğrenciyi zorlamadan, dersten soğutmadan öğrenme işi gerçekleşmiş olacaktır.

Bu sorumuza cevap veren bay öğretmenlerimizin yaklaşık %85’i bayan öğretmenlerin ise yaklaşık %79’u günlük hayattan yararlanılmadan hayali olarak anlatılan derslerin sadece kelimelerde kaldığını halk arasında kullanılan bir deyim ile ifade edilecek olursa öğrencilerin neredeyse “bir kulağından girip, diğer kulaklarından çıktığını” söylüyorlar.

Netice itibarı ile günlük hayatı içine alarak anlatılan konuların her zaman için daha kalıcı ve verimli olduğu birçok öğretmenimiz tarafından onaylanmaktadır.

19. İlköğretimin bütün sınıfları ve bütün dersleri için ders süreleri aynı (40’)dır. 40 dakika bazı dersler için yeterli olmakla beraber bazı dersler için yetersiz kalmaktadır.

Bay öğretmenlerimiz bu konuda 2 gruba ayrılıyorlar. Sürenin bir sorun teşkil etmediğini düşünen %22.80’lik bir grup varken %17.5’lik bir grup ise sürenin kesin-

likle yetersiz olduğu görüşünde. Geri kalan grup ise kararsız veya bu konuda çok sorun yaşamıyor.

Süreyi iyi ayarlamak öğrencileri kendine ve konuya çabuk adapte eden öğretmene bağlıdır. Özellikle sözel derslerde süre önemli bir silahtır.

20. İlkokulun eğitimin temel direği olduğu eğitim ve öğretimin sağlam temeller üzerine atılmasında ilk ve en büyük adım olduğunu hepimiz bilmekteyiz. Her konunun her ünitenin hangi sınıfta hangi dönemde öğretilmesi gerektiği belirlenmiştir. Özellikle somut işlem döneminde (1. 2. 3 .sınıf) öğrenilmesi gereken temel konuların öğrenilmemesi soyut işlem dönemine (4. 5. sınıf) sağlam geçirilememesini, oluşmayan davranış kalıplarının üzerine yeni davranış kalıpları oturtmaya çalışmak boş bir emek olsa gerektir.

Bay öğretmenlerimizin verdiği yanıtlardan da anlaşılacağı gibi bu konuda hemen hemen hepsi sorun yaşıyor. Ayrıca doğu illerinde her sene bir öğretmen değişimi yaşayan öğrencilerin eğitim ve öğretim kalitesinin ne kadar yüksek olacağı tartışılır. Her sene yeni gelen öğretmene alışma safhasında işlenen konuların bir kısmını kaçıarak eksik öğrenmeye sebep olmaktadır.

21. Gerek ders kitaplarında işlenen konuların gerekse yıllık planda ve ünite planlarında müfredatta alınan konular derste öğretmenler tarafından işlenen konular çoğu zaman tutarsızlık gösteriyor. Hiçbir zaman kağıt üstündeki prosedürlere tam anlamıyla uyulamıyor.

Fakat bay öğretmenlerimiz müfredatta bulunan konulara genel olarak takip edebildiklerini belirtiyor. Öznel olarak cevaplanan bu sorunun geçerlilik güvenilirliği konusunda esnek olmak gereklidir.

22. Öğretmen ve öğrencilerin belli başlı sorunlarından biri de öğrenci ve öğretmenlerin başarı ve başarısızlıklarının kurum sınavlarıyla ölçülüyor olmasıdır. Derste ifade ve beceri olarak başarılı olan bir öğrenci sınav esnasında gerek heyecandan gerekse alışık olmadıkları soru stilleriyle karşı karşıya kalmaları sebebiyle normal seviyelerinin daha altında bir başarı gösterebiliyorlar. Gerçi birçok doğu ilinde “dershane” mantığı olmadığı için kurum sınavlarına da gerekli hazırlıklar yapılmamaktadır. İlçelerde belirlenen birkaç öğrencinin hazırlanıp gönderildiği kurum sınavlarında da acemilik, yabancılık ve ders konularında seviye düşüklüğü nedeniyle başarı oranı çok azdır.

23. Her ders için oluşturulmuş ünite planlarında belirlenen her hedefin bir ya da birkaç davranışı olmaktadır. Fakat müfredatta görülen bu davranışlar planlar üzerinde uygulamada gibi gözükse de maalesef birçoğu hayata geçirilememektedir. Özellikle batı illerine göre hazırlanan müfredatların hedef ve davranışlarının birçoğu havada kalmaktadır.

Öğretmenlerin amacı, müfredatta belirtilen hedef ve davranışların hepsinin kazandırılmasıdır. Fakat öğretmenlerimizin yarısına yakını anlattığımız durumla karşı karşıya kaldığını açıkça belirtiyor. Yaptığımız anket sonuçlarına bakıldığında da yukarıda belirtilen açıklama doğrultusunda yanıtlar çıktığını görüyoruz. Öğretmenlerimizin %98'i öyle ya da böyle; az ya da çok hedef davranışların öğrencilere istenildiği oranda kazandırılmamasından yakınmakta.

Verimin artırılabilmesi, sonucun daha tatmin edici olabilmesi için, yıllık ve ünite planlarının bölge şartlarına göre hazırlanmış olması ilk şarttır. Ayrıca ünite süreleri gereğinden uzun veya gereğinden kısa tutulmamalıdır.

24. Bir velinin öğrenciye yapacağı en büyük zarar, çocuğuna yardımcı olmak amacıyla da olsa okulda öğrendiği bilginin üstüne bilinçsizce bilgi eklemeye çalışmasıdır. Bu durumun öğrenciye faydası olmayacağı gibi okulda belli yöntem ve teknikler ışığında öğrenmiş olduğu konuları da unutmamasına, karıştırmasına sebep olacaktır.

Öğrencinin çelişkiye düşmesi, başarısının %50 azalması demektir. Eğitim öğretimin aile ve öğretmenin iş birliği içerisinde olması gereken bir konudur. Ailenin öğrenciye faydalı olayım derken, kafasını gereksiz ve yanlış bilgilerle doldurması, çocuğun kafasını büsbütün karıştıracak; başarı oranının doğrudan doğruya düşmesine sebep olacaktır. Böyle bir durumla karşı karşıya kalmamak için öğretmenin her şeyden önce veliyi gerekli ölçüde bilinçlendirmesi, öğrenciyi yanlış bilgiye sevk etmemesi konusunda bilgilendirmesi gerekmektedir.

Bitlis ili sınırları içerisinde görev yapan ve anketimizin evrenini oluşturan 4.ve 5.sınıf öğretmenleri böyle bir durumla bire bir karşı karşıya kalma gibi bir durumları olmadığını çünkü birçoğu eğitim-öğretim yılı boyunca hiç görmediği velisi olduğunu yani velilerin ilgisinden değil fazla ilgisizliği nedeniyle sorun yaşadığını söylüyor.

Birçok noktada doğu ve batı illeri arasındaki farkları karşılaştırmak durumunda olduğumuz tezimizde, ulaştığımız en belirgin sonuçlardan biri de öğrenci velilerinin ilgileri arasındaki uçurumdur.

Anketimizin uygulama aşamasında sorduğumuz soruları belirtip, aldığımız yanıtları da açıkladıktan sonra anketimizin son bölümünü oluşturan “değerlendirme” aşamasının sorularına ve öğretmenlerimizden alınan yanıtlarına geçeceğiz.

Tablo 6a: Sosyal Bilgiler Dersinin Öğretiminde Değerlendirme İle İlgili Yaşanılan Güçlükler

		BAY									
	Değerlendirme	Pek Çok		Çok		Bazen		Çok Az		Hiç	
1.	Ders öğretim programında davranışların olmaması	8	14,03	6	10,50	33	57,89	5	8,77	15	26,31
2.	İşlenen her dersin sonunda değerlendirme yapılması	10	17,5	7	12,28	17	29,82	11	19,30	12	21,05
3.	Değerlendirmede öğretmenlerin kişisel düşüncelerinin öne çıkması	-	-	8	14,03	16	28,07	13	22,80	20	35,0
4.	Sınav sorularının ezber bilgiyi gerektirmesi	12	21,05	16	28,07	11	19,30	13	22,80	5	8,77
5.	Öğrenilmeyen konuları belirlemeye yönelik sınavların yapılmaması	6	10,50	13	22,80	22	38,59	11	19,30	5	8,77
6.	Öğrencilerin öğretmenler kurulu kararı ile sınıf geçmesi	24	42,10	13	22,80	6	10,50	9	15,7	5	8,77
7.	Değerlendirme yöntemi hakkında bilgi eksikliği	22	38,59	6	10,50	18	31,57	18	31,57	13	22,80
8.	Sınavların yapıldığı sınıf ortamının uygunsuzluğu	2	3,50	8	14,05	14	24,50	13	22,80	20	35,0

Tablo 6b: Sosyal Bilgiler Dersinin Öğretiminde Değerlendirme İle İlgili Yaşanılan Güçlükler

		BAYAN									
	Değerlendirme	Pek Çok		Çok		Bazen		Çok Az		Hiç	
1.	Ders öğretim programında davranışların olmaması	7	10	15	21,42	28	40	4	5,71	14	20
2.	İşlenen her dersin sonunda değerlendirme yapılması	11	15,71	10	14,28	22	31,42	13	18,57	14	20
3.	Değerlendirmede öğretmenlerin kişisel düşüncelerinin öne çıkması	2	2,85	5	7,14	11	15,71	18	25,71	24	34,28
4.	Sınav sorularının ezber bilgiyi gerektirmesi	13	18,57	18	25,71	21	30	13	18,57	5	7,14
5.	Öğrenilmeyen konuları belirlemeye yönelik sınavların yapılmaması	15	21,42	15	21,42	12	17,14	15	21,42	13	18,57
6.	Öğrencilerin öğretmenler kurulu kararı ile sınıf geçmesi	39	55,71	10	14,28	8	11,42	6	8,57	7	10
7.	Değerlendirme yöntemi hakkında bilgi eksikliği	2	2,85	9	12,85	13	18,57	24	34,28	22	31,42
8.	Sınavların yapıldığı sınıf ortamının uygunsuzluğu	5	7,14	6	8,57	20	28,57	20	28,57	19	27,14

Son olarak anketimizin değerlendirme bölümünde Bitlis'teki öğretmenlerimizin öğrencilere verdiklerini ne ölçüde aldıklarına cevap olabilecek sorular sorduk. Aldığımız cevaplar ise aşağıdaki gibidir:

1. Davranış teriminin öğretmenlik mesleğinde kabaca tanımı öğretilmek istenilen ulaşılmak istenilen sonuç demektir. İşte öğretmenin öğrenciye kazandırmak istediği davranışların ne ölçüde başarıya ulaştığının ölçüleceği safha değerlendirme safhasıdır

Bilindiği gibi bir öğretmenin en büyük kılavuzu ilköğretim programıdır. İlköğretim programlarında üniteler, konular, bu konuların hedef ve davranışları yer almaktadır. Fakat hazırlanan bazı programlarda konular ayrıntıya inilmeden sadece hedeflerin maddeler halinde yazılmasıyla oluşturulmuştur. Bu durum öğretmenin öğrettiği, öğrenciye aktardığı konuda hangi davranışların kazandırılması halinde başarılı olacağı konusunda ikilem yaşamasına sebep olmaktadır. Hedef ve davranış ayrılmaz bir bütündür. Programda belirtilmiş her hedefin sonunda kazanılması gereken ya da beklenen davranışlar ayrıntılı bir şekilde verilmelidir.

Bay ve bayan öğretmenlerimizin anket sonuçlarına baktığımızda, çoğunlukla “bazen” yanıtı verdilerini görüyoruz. Bu da çok sık olmamakla birlikte, bazı programlardaki hedeflerde sorun yaşadıkları anlamına gelmektedir.

2. Öğretmenin anlattığı konunun ne derecede öğrenildiğinin anlaşılması için mutlaka ders sonu değerlendirmesi yapılması gerekmektedir. Öğrenciye verilen bilginin en çok pekiştirildiği safha değerlendirme safhasıdır. Çünkü ders sonu değerlendirmeleri öğretmenin konunun en can alıcı noktalarını özet olarak soru-cevap şeklinde anlattığı zamandır. Öğretmenin ertesi gün tekrara yaptığında öğrencilerin en çok aklında kalan noktalar, ders sonu değerlendirmesinde tekrarı yapılan konular olmaktadır.

Öğretmenlerimiz (çok, bazen, çok az) gibi cevaplara hemen hemen eşit oranda cevaplar vermişlerdir. Öğretmenin kişisel başarısına cevap arayan bir soru olduğu için standart sapmalarda ufak oynamalar olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

3. Öğretmenlik mesleğini diğer mesleklere göre zor kılan birçok faktör vardır. Günlük hayatında ve özel hayatında yaşadığı problemleri derse yansıtması gerektiği, birçok konuda sabrını zorlayan durumlarla karşılaşmasına rağmen sakin davranmak durumunda olması ve her şeyden önemlisi kişisel fikirlerini derse ve öğrenciye asla yansıtmamak durumunda olmasıdır.

Öğretmenlerin sadece değerlendirme aşamasında değil dersin her anında kişisel fikirlerini işine karıştırması öğrenciyi çelişkiye düşürecek; onun gözündeki en büyük bilgi abidesi olan öğretmeninden ister istemez etkilenecektir. Öğrendiklerinin mi yoksa öğretmenin aktardıklarının mı doğru olduğu konusunda yaşadığı karmaşa öğrenciyi direk olarak başarısızlığa götürecektir.

Bayan öğretmenlerimizin sayısal sonuçlarına baktığımızda bu durumun sorun teşkil ettiğini ifade eden grubun %10 bile olmadığını görüyoruz.

Bay öğretmenlerimizde ise bu oran sadece %14'dür. Sonuçlara bakıldığında Bitlis il, ilçe ve köylerinde görev yapan toplam 127 öğretmenimizin ders anlatırken objektif olabildiklerini çıkarabiliriz.

4. Sosyal bilgiler dersinin sözel bir ders olması öğretmenler tarafından uygun bulunmakla birlikte, ister istemez ezber yönteminin derse girmesini gerektirmektedir.

Sınavlarda öğrencilere yöneltilen soruların birçoğunun ezber gerektiriyor olması, ezber gerektirmese bile öğretmenler tarafından öğrencilerin ezber yöntemine itiliyor olması, ezber yeteneği zayıf olan öğrencilerin direkt olarak dersten geri kalmalarına hatta başarısız olmalarına davetiye çıkaracaktır.

Bay ve bayan öğretmenlerimizin de bizimle aynı fikri paylaştığını sorumuza verilmiş (pek çok ve çok) yanıtlarından anlamaktayız.

Gerek sosyal bilgiler dersinde gerekse sözel içerikli diğer derslerde mümkün olduğunca ezber yönteminden kaçınılmalı; aynı zamanda öğrencinin bilgisinin ezber gerektiren yöntem ve soru stilleri ile ölçülmesi gibi klasik değerlendirme anlayışına çağımız öğretmenlerince son verilmesinin en uygun yöntem olacağı kanaatindeyiz.

5. Değerlendirme aşamasının geçit noktasını ünite ortalarında yapılan ara değerlendirme sınavları oluşturmaktadır.

İşlenen konular arasından hangilerinin öğrenilip hangilerinin öğrenilemediğinin tespitinin yapılabilmesi için ünite ortasında mutlaka ara değerlendirme yapılmalıdır. Bu sayede konular fazla yığılmadan eksik noktalar tespit edilerek, ünitenin ilerleyen bölümlerinde daha büyük bir problemle karşılaşma olasılığı ortadan kaldırılmış olacaktır.

Yapılan anket sonuçlarımızda ise bu konu ile ilgili pek de iç açıcı sonuçlara ulaştığımız söylenemez. Bay öğretmenlerimizde %28'lik bir grup (çok az, hiç) değerlendirmeleri gerekli ölçüde yaptıklarını belirtirken değerlendire yapamayan, birçok ünite de tabiri caizse, "geçişirme" yapan öğretmenlerin oranı yaklaşık %72'dir. (pek çok, çok, bazen) çok büyük bir oran olan bu grup bu neticenin doğal getirisi olarak da ünite sonundaki değerlendirmelerde de sorunlarla karşılaşmaktadırlar.

Konunun iyi öğretilmesi kadar iyi değerlendirmesinin de çok önemli olduğu unutulmamalıdır. Ayrıca öğretmenlerin öğrencilere çok iyi kavratıklarını düşündükleri konularda büyük eksiklerle karşılaşmaktadırlar.

6. Bilindiği üzere artık öğrencini sınıf geçmesi ya da sınıfta kalması öğretmenin vereceği notlara bağlı değildir. T.B.M.M tarafından çıkarılan yeni yasalar öğrencilerin dersteki başarılarının ister istemez düşmesine sebep olmaktadır. Çünkü öğrenci ne kadar başarısız olursa olsun, şök kararı ile sınıfı geçeceğini bilmekte, bu nedenle de dersleri sınavları ciddiye almamaktadırlar.

Özellikle ilk kademede (4.ve 5. Sınıf) velilerin “çocuğumun sınıfta kalmasını istemiyorum” demesi ve bu isteğini belgelemesi birçok zaman öğrencinin sınıfı geçmesi için yeterli olmaktadır. Bu durum öğrenciyi rahatlığa ve sorumsuzluğa götürmektedir.

Bay öğretmenlerimizin de bu konudaki fikirlerinin bizimle aynı yönde olduğunu, öğrenciye ve velilere tanınan bu hakların öğrenciye faydası değil zararı olduğunu düşündüklerini görüyoruz.Bayan öğretmenlerimizin düşüncülerinin de aynı yönde geliştiği açıkça görülmektedir.

Öğrencinin okulu sadece karne alınacak mecbur gidilip gelinen bir mekan olarak görmemesi için bu yasaların değiştirilmesi öğrencinin okulu eğitim öğretim yuvası olarak görmesini sağlamak gerekmektedir. Okullarda demokrasi anlayışının oluşturulması uğruna okulun gerçek amacını ne olduğu unutulmamalıdır.

7. Değerlendirme öğretmenin öğrenciden ünite sonunda aldığı geri dönüttür. Öğretmenin ünite ile ilgili yapacağı değerlendirme konusunda bilgi eksikliğinin olması aldığı sonuçları geçersiz ya da yanlış olmasına sebep olacaktır.

Ünite tanımının yapılmasında, ünite içindeki konuların anlatılmasında belli yöntemler izlemek gerektiği gibi değerlendirmeler yaparken de takip edilmesi gereken yollar vardır.Öğretmenin bu konudaki bilgi eksikliği ünite sonunda beklenmeyen başarısızlıklarla karşı karşıya kalınmasına sebep olabilir.

8. Derslerin verimli geçmesi için öğretmene ve öğrenciye bir çok görev düşmektedir. Bununla beraber dersteki verimin sağlanması sadece bunlardan ibaret değildir.

Ders yapılan ortamın uygun olması da öğretmen ve öğrencinin derse adaptasyonu açısından çok önemlidir.Bu durum derste olduğu kadar ünite sonlarında yapılan sınavları ve öğrenci başarısını fazlasıyla etkilemektedir (çok sıcak veya çok soğuk ortamda yapılan bir sınav ile oda sıcaklığının normal olduğu bir sınıfta yapılan sınavlarda başarı oranı mutlaka farklı olacaktır). Ayrıca sınıfların kalabalıklığı,

larda başarı oranı mutlaka farklı olacaktır). Ayrıca sınıfların kalabalıklığı, tahtanın ışığı yeterince alamaması vb. sebepler dersin öğretmen ve öğrenci için veriminde etkili olmaktadır.

Bitlis ili, ilçeleri ve köylerinde tahmin edilebileceği gibi başta ısınma sorunu olmak üzere birçok etken dersler ve sınavlar için olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Bu sonucun doğal getirisi olarak gerek öğretmenler gerekse öğrenciler derslere kendilerini yeterince verememekte istenilen başarıya ulaşamamaktadırlar.

Bitlis ili, ilçesi ve köylerinde görevli öğretmenlerimizin hazırlık, planlama, uygulama ve değerlendirme aşamalarında öğretmenlerimizin karşılaşılabilecekleri sorunların neler olduğunu ifade etmeye çalıştık. Gerek sayısal değerli sonuçların gerek sözel olarak yapılmış yorumların 4.ve 5.sınıf öğretmenlerimizin ne gibi güçlüklerle karşılaştıkları konusunda fikir vermiş olmasını umuyor tezimizin sonuç ve öneriler kısmında bu güçlüklerle karşı neler yapılabileceğinden bahsedeceğiz.

B. GÖRÜŞME FORMU (BAY)

Tarafımdan hazırlanıp 4.ve5. sınıf öğretmenlerine sunulmuş olan görüşme sunulmuş olan görüşme formlarının sonuçları ise yoruma açık olarak aşağıdaki gibi belirlenmiştir. (İlk grupta bay ikinci grupta bayan öğretmenlerimizin görüşme formları incelenecektir.)

1. İlk sorumuz öğretmenlerimizin eğitim durumu hakkında bilgi almak için yöneltilmiştir. Objektif ve kesin sonuçlara dayanan sorumuzun cevabında alınan sonuçlar ise aşağıdaki gibidir:

57 bay öğretmenden oluşan ilk grup öğretmenlerimizin 40kişisi öğretmelik mesleğinin eğitiminin verildiği Eğitim Fakültesi, 6 kişisi 3 aylık bir süre içerisinde “Öğretmenlik Yapabilir” sertifikasının (formasyon) verildiği Fen-Edebiyat Fakültesi, 11 kişisi diğer (Köy Enstitüleri, Öğretmen Okulları, Açıköğretim Fakültesinin Önlisans Programları v.b) okullardan mezun olduklarını beyan etmişlerdir.

Esnek veya kişisel cevaplar verilmesi mümkün olmayan sorumuzun görüşme formumuzun diğer sorularına ve öğrenci başarısına etkisini ilerleyen maddelerde göreceğiz.

2. İkinci sorumuzda ise eğitimcilerimizin sosyal bilgiler dersinde istenilen bilgileri (müfredatta bulunan davranışları) öğrenciye verip veremediklerini, derste verimli olup olmadıklarını sorduk.

Sorumuza verilen cevapları oranladığımızda yaklaşık %8.77 lik bir grup %80 verimli olduğuna araç-gereç temini durumunda daha verimli olabileceğini belirtti.

%5.26 lık grup gerek öğrencilerin ve çevrenin gerek sosyal bilgilerin kendi alanları olmamasından gerekse formasyondaki eğitim eksikliğinden sosyal bilgiler dersinde başarısız olduklarını anlattılar.

%12.28 lik grup ise sosyal bilgiler dersinde yeteri kadar başarılı olamadığını söylüyor ve bunun sebeplerini materyal eksikliğine ve konuların soyut olmasına (tarih konularında savaşların tekrarlanması ve olayın canlandırılması gibi bir durumun; coğrafya derslerinde ise bölgenin şartları ve maddi yetersizliklerden dolayı gezi-gözlem metodunun söz konusu olamaması) bağlıyor.

Geriye kalan %73.71 lik grup ise sosyal bilgiler dersinde kesinlikle başarılı olduğuna inanıyor.(Sorumuzun cevabı bireylerle doğrudan alakalı olduğu için sonuçların güvenilirliği konusunda esneklik payı bırakılmalıdır)

3. Üçüncü sorumuzda ise sosyal bilgiler dersinin ve buna bağlı olarak diğer dersleri daha verimli hale getirebilmek için farklı derslerden faydalanabilirliğini sorduk ve şu cevapları aldık:

%10.5 lik kısım bu dersin başka derslerle kolay kolay ilişkilendirilemeyeceğini düşünmesine karşın; geriye kalan %89.5 lik kısım sosyal bilgiler dersini birçok dersle ve konuyla bağdaştırıp, derslerin birbirine bağlı olarak anlatılabileceğini düşünüyor.

Bu derslerin başında ise şunlar geliyor:

Türkçe: Özellikle tarih ünitelerinde okuma parçaları, kompozisyonlardan yararlanılarak,

Resim: Gerek coğrafya gerekse tarih ünitelerinde konu ile ilgili resimler yaptırarak,

Matematik: Coğrafya derslerinde ölçek, harita, paralel, meridyen sorularının yanıtlanmasında,

G.K.Y:Sözel ünitelerde dramatizasyon yaptırılarak, kompozisyon yazdırılarak,

Fen Bilimleri: Coğrafya dersinde dünyanın oluşumu ve kayaçlar ünitesinde konulardan faydalanarak,

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi: İslam tarihi konularında Hz.Muhammed'in hayatı ve yaptığı savaşlarla ilgili ayrıntılı bilgi alarak,

Müzik: Tarihi marşlar öğretilerek,

4. Bu sorumuzda sosyal bilgiler dersinde hangi araçların bulunması gerektiği ve gerekli gördükleri bu araç-gereçlerden hangilerinin okullarında mevcut olduğunu ve ne ölçüde yararlanabildiklerini sorduk.

Eğitimcilere göre okullarda teknolojinin bütün donanımları bulundurulmalıdır. Çünkü sosyal bilgiler sözel bir derstir, soyuttur ve akılda kalması zordur. Bu nedenle başta harita ve yerküre olmak üzere sosyal bilgiler dersinde kullanılabileceğini düşündükleri araç-gereçleri aşağıdaki gibi sıralıyorlar:

1. Harita (Fiziki, siyasi, ekonomik, konuya göre kabartma v.b.)
2. Yerküre
3. Tepegöz
4. Asetat
5. Video ve konulara ilişkin video kasetleri
6. V.C.D ve konuya ilişkin c.d ler
7. Bilgisayar
8. Slayt Makinesi
9. Televizyon
10. Atlas
11. Resim ve levhalar
12. Kaynak kitap ve ansiklopediler
13. Projektör
14. Opaktör
15. Film şeritleri
16. Kum masası

Yukarda belirtilen araç-gereçlerin ne kadarı okullarda bulunur bulunsa da ne ölçüde kullanılır tartışılır fakat batı okullarında bile bir çoğu bulunmayan bu araç gereçlerin neredeyse hiçbiri doğu illerindeki okullarında(en azından araştırmamızın evrenini oluşturan Bitlis ili, merkez ilçeleri ve köylerinde) bulunmamakta Dünya Bankası tarafından desteklenmiş pilot okullarda ise bulunmasına rağmen yeteri ölçüde öğrencileri verimini arttıracak şekilde kullanılamadığı bir gerçektir.

Anketimizin 57 kişilik kısmını oluşturan bay öğretmenlerin yaklaşık %26.31'i okullarda sadece harita olduğunu belirtmiş, bunun yanında yaklaşık %21.05'lik bir kısmı haritanın yanısıra yerküre ve kullanmadıkları televizyonlar da olduğunu söylüyor. Yani toplam %47.36'lık bir bölüm materyal eksikliğinden fazlasıyla şikayetçi.

Geriye kalan yaklaşık %52.63'lük kısım ise yukarıda belirttiğimiz teknolojik araçların birçoğunun okullarında mevcut olduğunu ifade etti. Fakat yaklaşık %7.2'lik

kısım ise sınıf mevcudunun çok olması ve idarecilerin yanlış yönlendirmesi sebebiyle araçlar okulda olsa da istedikleri gibi kullanamadıklarını, bu nedenle de ellerinde imkan olmasına rağmen yeteri kadar verimli olamadıklarını açıkça belirttiler.

Yukarda değindiğimiz gibi birçok doğu ilimizde olduğu gibi Bitlis, ilçe ve köylerinde de ülkemizin kalkınma planı içerisinde bulunan “Dünya Bankası Destekli” diğer bir deyişle “Pilot Okul” kontenjanına girerek ders araç-gereçlerini yeterince temin edebilmiştir. Fakat maalesef gerektiği gibi kullanamamış; kullansa bile gerek materyaller hakkında yeteri kadar bilgi sahibi olmadığı, gerek öğretmenlik eğitimini eksik aldığı (formasyon alınarak verilen eğitim) gerekse öğretmenliğin ilk yılında verilen Hazırlayıcı ve Temel Eğitim esnasında verilen bilgiler eksik olduğu için kullanımda sıkıntılar yaşamıştır hala da yaşamaktadır. Önemli olan araç-gereci temin edip laboratuvarlara veya okul arşivlerine kilitleyerek herhangi bir denetimde veya teftişte ortaya çıkarmak; onun dışında çürümesini beklemek değil; günden güne kendimizi geliştirerek öğrencilerin verimini arttırmak için eldeki imkanları sonuna kadar değerlendirmektedir. Bunun içinde yukarıda belirttiğimiz gibi önce Eğitim Fakültelerindeki araç-gereç kullanımı konusundaki uygulamalar arttırılmalı daha sonra Hazırlayıcı ve Temel Eğitim Seminerlerinde konuya değinilmeli gerekirse ders sayısı arttırarak uygulamalar yaptırılmalıdır. Ayrıca okul idarecilerinin öğretmenlerine materyal konusunda yardımcı olmaları “Okul Müdürleri Toplantıları”nda mutlaka hatırlatılmalıdır.

5. Sosyal Bilgiler dersinin öğretmenlere geri dönütünde öğrencilerin ne kadar başarılı olduklarını sorduğumuz bu sorumuzun yanıtları ise şöyle:

Bu grubun yaklaşık %12.28’i sosyal bilgiler dersinin sözel ve soyut bir ders olması ve daha da önemlisi bölgedeki dil probleminin öğrencileri batı bölgelerindeki öğrencilerden ayıran dolayısıyla başarıyı olumsuz etkileyen en önemli faktör olduğunu düşünüyor.

%3.5’lik gibi küçük bir bölüm Sosyal Bilgiler dersinin dönütünü tarih ve coğrafya olarak ayırıyor ve öğrencilerin coğrafya dersinde tarih dersine oranla daha başarılı olduklarını ifade ediyor. Bunun sebebi olarak da tarih dersinin tamamen sözel, tekdüze soyut ve ezbere dayalı olmasına bağlıyor.

%26.31’lik dilim ise öğrencilerin bu derste başarı düzeylerinin daha iyi olması gerektiğini ama bölge şartlarına göre (özellikle dil sorunu) bu kadar başarının bile normal olduğunu belirtiyor.

Geriye kalan %57.90'lık büyük payı ise her şeye rağmen öğrencilerini başarılı bulan grubu oluşturuyor. Görüşme formumuzun 2.sorusunda olduğu gibi kişiye yönelik olan bu sorunun da güvenilirliği konusunda esneklik payı bırakmayı doğru buluyoruz.

6. Altıncı sorumuzda belki de sosyal bilgiler dersinin bel kemiğini oluşturan sorunlardan birini yönelttik öğretmenlerimize;

Sosyal Bilgiler dersinin öğrencilere nasıl sevdirebileceği, derse nasıl dikkat çekebileceği gibi belli başlı konular hakkındaki fikirlerini kısaca şöyle belirttiler:

Grubun %50.89 gibi büyük bir bölümü bu ders için en önemli faktörün araç-gereç kullanımıyla dersin monotonluktan çıkacağına öğretmen ve öğrencilerin ortak araç-gereçleri sayesinde dersi de ortak araç-gereçleri sayesinde dersi de ortak işleyebileceklerine inanıyor.

%26.5'lik bir kesim dersin eski adıyla “yaparak yaşayarak” günümüzdeki kullanımıyla “dramatizasyon” yöntemiyle somut ve aynı zamanda eğlenceli hale getirilerek işlenmesinin sosyal bilgiler dersini daha verimli hale getireceğine inanıyor.

%14.03'lük bir kesim ise gezi gözlem tekniğinin sosyal bilgiler dersi için vazgeçilmez bir yöntem olduğunu vurguluyor.

%5.26'lık oran ise dersin öğrenci merkezli işlenmesi halinde öğrencinin dersten kopamayacağını tersine derse odaklanacağını savunuyor.

Son olarak %3.5 gibi küçük bir kesim ise sosyal bilgiler dersinin soyut bir ders olması sebebiyle bütün derslerde uygulanan bir yöntem olan “somuttan soyuta” öğrenme yöntemi ile anlatılmasını öneriyor.

Yukarda belirtilen öğretim yöntemlerinin hepsinin bir arada kullanıldığı bir eğitimle çok daha verimli olacağı kanaatindeyiz.

7. Bu sorumuzda da her derste olduğu gibi sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin yaratıcı fikirleri olup olmadığını eğer varsa bu fikirlerin sosyal bilgiler dersine ne gibi faydaları olabileceği hakkında görüştük.

Görüşme formumuza katılan 57 bay öğretmene göre %43.85'i öğrencilerin bu derse dair hiçbir yaratıcı fikri olmadığını ve bunların sebeplerini aşağıdaki gibi maddeliyorlar:

* Bölgeye bağlı olarak öğrencilerin kendini ifade etme güçlüğü çekmesi (Öğretmen ve öğrencinin aynı dili konuşmaması)

* Öğrenci seviyesinin düşük olması

* Bölgeye gelen öğretmenlerin kısa sürede görev yerlerinde değişiklik yapmaları nedeniyle sık öğretmen değişimi ve buna bağlı olarak öğrencilerin temelde iyi bir eğitim alamaması.

* Öğretmen değişimiyle yeni öğretmene alışma sürecindeki gecikme ve müfredatta geri kalma

%24.56'lık kısım ise öğrencilerin nadiren de olsa (konuya göre değişen) yaratıcı fikirler oluşturabildiğini; bölgeye göre bu oranın çok şaşırtıcı olmadığını ifade ediyorlar.

Geriye kalan %31.59'luk oran ise mevcut şartlara rağmen öğrencilerinin sosyal bilgiler dersinde yaratıcı fikirler üretebildiklerini söylüyor.

8. Anketimize katılan bay öğretmenlerimizden eğitim öğretim faaliyetini yürüttükleri il(Bitlis) ile batı illeri arasındaki farkı değerlendirmeleri istenmiş ve alınan yanıtlar aşağıdaki gibi maddelendirilmiştir.

* Ekonomik farklılıklar

* Kültür farkı

* Veli ilgisizliği, okulun velilerle işbirliği eksiliği

* Dil problemi

* Öğrencilerin sosyal yetersizlikleri ve ifade güçlüğü çekmeleri

* Tarihi ve turistik yerlere ulaşım imkanının zor olması

* Ailenin eğitimsiz olması

* Araç gereç kullanımında gerek öğrencilerde gerekse öğretmenlerdeki bilinçsizlik

* Sosyal hayatın ve öğrencilerdeki yaratıcılığın temel direğini oluşturan sinema, tiyatro gibi sanatsal etkinlikleri sadece adının bilinmesi

* Fırsat eşitliğinin olmaması

* Araştırma yapma yani olağan yaratıcı fikirleri de geliştirme imkanlarının yetersiz olması

* Şehir çocuğunun en büyük avantajı olan ek çalışma yani dersane imkanının doğuda eğitim gören hiçbir çocukta olmaması

Yukarda belirtilen maddeler doğu ve batı illeri arasındaki eğitim öğretim farkını gösteren sadece birkaçını oluşturmakta. Saydığımız bu maddelere çare üretilmediği sürece doğu ve batı illeri arasında eğitim ve öğretimdeki kalite farkı hiçbir zaman kapanmayacaktır.

9. Bölgenin sosyo-kültürel yapısının eğitimi etkileyip etkilemediğini öğrenmek için sorduğumuz bu sorumuzda aldığımız cevapların hepsi etkileyeceği yönünde oldu.

* Ailelerin fert sayısının kalabalık oluşu

* Ailelerin eğitim seviyelerinin düşük oluşu

* Çocuk sayısının fazla olmasının doğal bir getirisi olarak ailelerin çocuklarına gerekli ilgiyi göstermiyor olması

* Bölgenin kültürel yapısının bir özelliği olduğunu ileri sürülen özellikle kız çocuklarının okula gönderilmemesi

Bu ibareler bölgede yaşayan öğrencilerin örf adetlerden nasibini alıp eğitim ve öğretim haklarının töre kurbanı olduklarını açıklayan birkaç maddedir. Ne kadar iyi eğitim yapılırsa yapılsın teknolojinin bütün nimetlerinden yararlanılsa dahi bu kültürel tabular yıkılamadığı için bütün doğu illerinde olduğu gibi araştırmamızın evrenini oluşturan Bitlis ili içinde aynı sorunlar eğitim öğretimi engelleyici faktörlerin başında gelmektedir.

Doğu illeri arasında bu mantıktan az da olsa sıyrılabilen iller bünyesinde fakülte, meslek yüksek okulu gibi yüksek öğretim kurumları bulunduran illerin merkezleridir.(Diyarbakır, Van, Erzurum, Gaziantep, Şanlıurfa) Bu illerimizde az da olsa görülen gelişmenin diğer bütün doğu illerinde de görülmesi ve “doğuda eğitim ve öğretimdeki tabu” zihniyetinin en kısa zamanda aşılmasını umut ediyoruz.

10. Görev yaptıkları doğu ilinde(Bitlis) eğitim ve öğretimde cinsiyetin etkili olup olmadığını;varsa kız öğrencilerin mi yoksa erkek öğrencilerin mi sosyal bilgiler dersinde daha başarılı olduklarını sorduk bu sorumuzda

Soruyu yanıtlayan 57 bay öğretmenin yarısından fazlası eğitimde cinsiyetin önemli olmadığını öğrenciler arasında başarıda bariz bir fark olmadığını belirtir-

ken;diğer grup ise bir önceki sorumuzda değindiğimiz sosyo-kültürel yapıdan dolayı kız çocuklarının okula gönderilmemesi ve bunun doğal sonucu olarak kız çocuklarının sözel bir başarı gerektiren sosyal bilgiler dersinde ifade bozuklukları ve zorlukları yaşadıklarını söylüyor.

Ayrıca bu konuda bütün öğretmenlerin ortak fikri ise bu durumun sadece sosyal bilgiler dersinde değil;bütün derslerde etkili olduğu yönünde birleşiyor.

11. Ucu açık olarak sordüğümüz bu sorumuzda öğretmenlerimize sosyal bilgiler dersinde karşılaşılan güçlüklerle ilgili eklemek istedikleri konular ya da başlıklar olup olmadığını öğrenmek istedik. Bay öğretmenlerimizin anketimizin bu son sorusuna verdikleri yanıtlar genel anlamda ve başlıklar halinde aşağıda belirtilmiştir:

- * 4.sınıftan itibaren sosyal bilgiler dersine branş öğretmenlerinin girmesi,
- * Sosyal bilgiler dersi araç gereç kullanımı ile ilgili seminerlerin yapılması,
- * Verilen bu seminerlerin hayata geçirilebilmesi için okul müdürlerinin ve müdür yardımcılarının öğretmenlerle işbirliği içinde olması (özellikle okullarda malzeme, bulunduğu halde kırılır, dökülür gibi gereçlerle öğretmen ve öğrencilerin kullanımına verilmeyen araç gereç ve malzemeler)
- * Sosyal bilgiler dersinin tarih ünitelerinde tarihi film, coğrafya ünitelerinde belgesellerle desteklenmesi,
- * Tarih ünitelerinde öğrencilere gruplara ayrılarak tartışma konularının verilmesi, böylece sosyalleşmelerine bireysel fikirlerinin gelişmesine, bir grupta sorumluluk duygusunun kazandırılmasına yardımcı olunması
- * Veli ilgisizliği konusunda muhakkak okul idaresi ile işbirliği yapılması (özellikle Bitlis ve benzeri kırsal yerleşim bölgelerinde halkla mümkün olduğunca dialoğu koparmadan öğrenciye olduğu kadar halka, köylüye de okulu öğretmeni sevdirmek; eğitim öğretimin faydaları hakkında önemli ölçüde bilgi vermek)
- * Bütün derslerde olduğu gibi sosyal bilgiler dersinde de başarının temelini oluşturan yöntem ve tekniklerin doğru seçilmesi konulu (hangi yöntemin hangi teknikle hangi ünitelerde kullanılacağı) seminerler verilmesi,
- * Sosyal bilgiler gibi sözel bir derste kendini ifade de gelişme sağlamak için çok önemli bir faktör olan kitap okuma alışkanlığının en küçük sınıflardan başlayarak verilmesi,

* Öğretmenler için çok büyük bir sorun olan müfredata yetişme telaşının ortadan kaldırılması için müfredatın bölgeye göre öğrenci seviyesinin üstüne çıkmadan hazırlanması,

* Hazırlanan müfredat çerçevesinde konuların öğrenci seviyesi göz önünde bulundurularak basite indirgenerek anlatılması(Doğu illerinden herhangi birinde görev yapan bir öğretmenin asla yapmaması gereken hata;batı illerindeki öğrencilerle kendi görev yerindeki öğrencileri karşılaştırıp öğrenci başarısını buna göre tahlil etmektir.)

* Öğrenciye her zaman öğretmeniyle işbirliği halinde olabileceğinin sinyallerinin verilmesi, öğrencinin okulda kendini güvende ve rahat hissetmesinin sağlanması,

* Geleneksel anlayışın köklü bir parçası olan “sosyal bilgiler dersinde (özellikle tarih ünitelerinde) ezber anlayışı” hafızalardan ve uygulamadan kaldırılmalı,

* Doğu illerindeki eğitim ve öğretimin batı illerindekinden daha zor olduğu kabul edilmeli fakat bunu etkileyen bir faktör olan öğrenciler bir kenara itilmemeli; oldukları gibi kabul edilmeli,

* Yapılan araştırmalar hayata geçirilerek, doğu illerini de eğitim öğretimin kalitesi olarak birçok batı ilinin seviyesine getirilmesi,

C. GÖRÜŞME FORMU (BAYAN)

Görüşme formlarımızı iki gruba ayırmıştık. 1. Bölümde görüşme formumuzun, aynı zamanda anketimizin evrenini oluşturan bay öğretmenlerimizin fikirlerine yer verdik. 2. Bölümümüzde ise bayan öğretmenlerimizin görüşme formumuza verdiği cevapları değerlendireceğiz.

1. Bayan öğretmenlerimizin eğitim durumuna baktığımızda, 55 öğretmenimizin eğitim fakültesi, 5 öğretmenimizin fen-edebiyat fakültesi, 10 öğretmenimizin ise diğer okullardan mezun olduklarını görüyoruz. 70 kişiden oluşan bayan öğretmen grubumuzda öğretmenlik mesleğinin tüm yönleriyle, kendi dallarında uzmanlaşmış hocalar tarafından öğretildiği öğretmen yetiştirme merkezi diye de adlandırabileceğimiz eğitim fakültesi mezunu oldukları görülmektedir. 5 kişilik az bir grubumuz ise kısa bir sürede aldıkları eğitim ile gerek geçmişteki öğretmen okullarından gerekse günümüzdeki öğretmen okulları olan eğitim fakültelerinden mezun birçok kişi ile öğretmenlik yapabilme konusunda aynı hakların sunulduğu fen-edebiyat mezunu arka-

daşlardır. Geriye kalan 10 kişilik grup ise öğretmen okulu önlisans programı v.b okullardan mezun öğretmenlerdir.

2. Bu sorumuza bayan öğretmenlerimizin yaklaşık %4.28'lik bir kısmı sosyal bilgiler dersinde yeterince başarılı olamadıklarını söyleyerek başlamışlar. Buna sebep olarak da sosyo-kültürel durumu, öğrencilerin okuldan kopukluğunu ve konuların öğrencilerin seviyesinin üstünde olduğunu gösteriyorlar.

%95.71'lik büyük bir grup ise genel manada sosyal bilgiler dersinde başarılı olduğunu ifade ediyor.

3. Bayan öğretmenlerimizde bay öğretmenlerimiz gibi sosyal bilgiler dersiyle diğer derslerin bağlantılı olarak anlatılabileceğini düşünüyorlar. Onlarda bay öğretmenlerin görüşme formlarında uzun uzun aktardıkları sosyal bilgiler dersinde Türkçe ve G.K.Y derslerinde konu ile ilgili parçaların okutulması, resim dersinde konu ile ilgili resim ve afişlerin yaptırılması, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinden İslam Tarihi ünitelerinden v.b birçok dersin sosyal bilgiler dersi ile bağlantılı olarak anlatılabileceği konusunda meslektaşlarıyla hemfikir olduklarını söylüyor;en çok yararlandıkları dersin ise Türkçe dersi olduğunu belirtiyorlar.

4. Ortak düşüncelerin ifade edildiği bir diğer bir nokta ise sosyal bilgiler dersinde kullanılması gereken materyallerin neler olduğu idi.

Sosyal bilgiler dersi göze ve kulağa aynı anda hitap etmesi gereken bir ders olduğu için harita ile beraber teyp, tv, vcd, video gibi materyallerin mutlaka kullanılması gerektiği bayan öğretmenlerimiz tarafından da ısrarla vurgulanıyor.

Sosyal bilgiler dersi için birçok okulda sadece harita olduğu doğrulandığı gibi;teyp, video, tv, tepegöz, slayt makinesi gibi eğitim öğretim aracı olan okul sayısının da küçümsenecek kadar az olmadığı hatta opaktörü olan okullar bile olduğu açıkça ifade ediliyor.

Bu materyaller günlük hayatta sık kullanılan araçlar olmadığı için bunların arasından sadece televizyonun ilgi çekeceği;televizyonunda verimli olarak kullanılmadığından şikayet ediyorlar. Öğretmenlerin ders için edinilmiş mevcut araç ve gereçleri rahatça kullanamamaları doğal olarak dersin verimini düşüreceği bilinen bir gerçektir.

5. Bayan öğretmen grubumuzun çoğu öğrencilerinin sosyal bilgiler dersindeki başarısını %75 civarında tanımlıyor ve doğu illerinde bu başarı oranının hiç de az olmadığını savunuyor.

Bunun yanı sıra tamamen başarılı bulanlar ve orta düzeyin altında hatta başarısız bulanlar da var. Fakat büyük bir kesim (3/4) sayısal derslere göre bu derste çok daha başarılı olduklarını; dil sorunundan dolayı ifadede zorluk çekmelerine rağmen yine de sözel bir derse göre başarılı olduklarını savunuyorlar. Yorumla açık olan öğretmenin kendi geri dönütünü değerlendirdiği bu sorumuzda diğer kişisel sorularda olduğu gibi esneklik payı bırakılmalıdır.

6. Sosyal bilgiler dersini sıradan bir ders olmaktan çıkaracak, öğrencilere sevdirecek yöntemlerin neler olduğunu bayan öğretmenlerimize sorduğumuzda hemen hemen bay öğretmenlerimizle aynı cevapları verdiklerini gördük. Bunun sebebi sorunun cevabının göreceli olmasından olsa gerektir.

Başta günlük hayatla bağdaştırma ve gezi gözlem olmak üzere dramatizasyon, görsel materyallere(özellikle harita) mutlaka başvurularak anlatılan derslerin her zaman daha ilgi çekici olacağı ortak görüşündeler.

V.c.d, video, c.d, televizyon gibi teknolojik araç gereçlerden mutlaka yararlanılması gerektiğini(belgesel tarihi film) ekliyorlar.

7. Öğrencilerin yaratıcılıkları konusunda 70 kişilik grubun 56 kişisi(%80'i) "arada bir", "bazen" gibi cevaplar vermişler. Geriye kalan %16'lık grup öğrencilerin hiçbir yaratıcı fikri olmadığını söylüyor. Sebeplerine gelince fikirler yine bay öğretmenlerimizle ortak noktalarda(bölge şartları, ekonomik durum, ailenin eğitim durumu v.b) birleşiyor.

%4'lük minik bir kısım için öğrencilerin yaratıcı fikirleri olduğunu ifade ediyorlar.

8. Batı illeri ile doğu illeri arasındaki farklar bayan öğretmenlerimiz içinde bay öğretmenlerimizle hemen hemen aynıdır.

Bay öğretmenlerimizin görüşme formlarının yorumlarında açıkladığımız maddelerin (bk.sf:) hepsi bayan öğretmenlerimiz için de geçerli olduğu için tekrar etmeye lüzum görmedik. Fakat bayan öğretmenlerimizin bay öğretmenlerimizden farklı olarak karşılaştıkları bir sorun doğu illerinde "bayan" olarak görev yapıyor olmalarıdır.

Batı illerinde hiçbir işte bay bayan ayrımı yapılmamakta, bayanların her alanda kolayca çalışabileceği iş ortamları ayarlanmaktadır. Buna karşın doğu illerinde sadece öğretmenlik değil bütün meslekleri bayan olarak icra etmek fazlasıyla zor olduğudur. Yerli halkın kültürel yaşantısına göre kadının evinin tarlasının dışında bir yerde çalışması yanlış olduğu için 2000’li yıllarda hala bayanın çalışması tam anlamıyla kabul edilmiş değildir. Bu nedenle bayan öğretmenlerimiz fiziki ve coğrafi şartların zorluğunun yanı sıra kültür çatışmasının ortaya çıkarttığı sorunlarla da baş etmek durumunda olduklarını belirtiyor ve batı illerinde görev yapan bayan öğretmenlerin böyle zorluklarla karşılaşma gibi durumları olmadığını bunun onlar için çok büyük bir avantaj olduğunu ekliyorlar.

9. Bay ve bayan öğretmenlerimizin düşüncelerinin aynı doğrultuda olduğu bir diğer soru ise eğitim kalitesini etkileyen faktörlerin neler olduğuydu. Bayan öğretmenleriniz de başta ailenin eğitimsiz olması olmak üzere kardeş sayısı, ekonomik yetersizlikler gibi birçok sebepten ötürü eğitim kalitesinin de batı illerine göre çok büyük bir fark olacağı düşünülüyor. Ayrıca birçoğu bu şartlar altında çocuklardan başarı beklemenin de haksızlık olacağını bu nedenle batı illerindeki öğrencilerle doğu illerindeki öğrencilerin başarılarının hiçbir şekilde kıyaslanmaması gerektiğini ifade ediyorlar.

10. Bitlis il, ilçe ve köylerinde görev yapan bayan öğretmenlerimiz cinsiyetin eğitimi etkilediğini fakat başarıyı etkilemediğini söylüyorlar. Bunu ise kız öğrencilerin okula gönderilmeyip eğitim öğretim haklarının ellerinden alınıyor olmasıyla, bu koşullar dışında kalıp okula gelebilen kız öğrencilerin de en az erkek öğrenciler kadar başarılı olduklarını belirtiyorlar

11. Görüşme formumuzun son sorularını öğretmenlerimizin konu ile kişisel görüşlerini belirtmesi için ayrılmıştı. Bayan öğretmenlerimiz:

- * Müfredatların değiştirilerek ihtiyaca cevap veren hale getirilmesini,
- * İlköğretim programına davranışların eklenmesini,
- * Okullara gerek sosyal bilgiler dersinde, gerekse diğer derslerde yararlanılabilmesi için mutlaka araç-gereç gönderilmesini,
- * Bölgede bu sene başlatılan “Haydi Kızlar Okula” gibi birçok kampanya düzenlenerek; kız öğrencilerin okutulma oranının yükseltilmesini,

* Veli öğretmen ilişkilerinin artırılması için il ve ilçe milli eğitimlerden profesyonel yardımlar yapılmasını,

* Öğrencilerin kütüphane, derslik gibi çalışma ortamlarının artırılmasını, istediklerini belirtiyorlar.

Özellikle üstünde durdukları konu ise doğuda görev yapan öğretmen ile, batıda görev yapan aynı statüde sayılmamasından yana. Çünkü batı illerine göre ifade ettikleri bu imkansızlar içinde müfettişler tarafından aynı kriterlerle teftiş edilmenin, başarılarına bunlara göre not verilmesinin, öğrencilerine kalemlerini dahi kendilerinin aldığı bir ortamda, onlardan gezi-gözlem araştırma yaptırılmasının beklenmesi kısacası doğu ve batı illerinin hiçbir şartı aynı olmadığı halde bütün şartlar eşitmişcesine muamele görmesinin maddi ve manevi adaletsizlik olduğunu yönünde kesişiyor.

Ayrıca hem bay hem de bayan öğretmenlerimiz doğu illerinde önce Türkçe'yi daha sonra müfredattaki dersleri öğretmek durumunda olduklarının unutulmaması gerektiğini ekliyor.

D. YAPILAN ANKETLERİN İSTATİSTİK VERİLERİ

BAY (Tablo 7)

PEK ÇOK	ÇOK	BAZEN	ÇOK AZ	HİÇ
10	8	24	13	2
0	6	28	12	11
0	2	3	15	37
1	5	18	20	13
1	3	18	17	18

PEK ÇOK	ÇOK	BAZEN	ÇOK AZ	HİÇ
17,5	14,03	42,1	22,8	3,5
0	10,5	49,1	21,05	19,3
0	3,5	5,26	26,31	64,91
1,75	8,77	31,57	35	22,8
1,75	5,26	31,57	29,82	31,57

ORTALAMA=15,6944

STANDART SAPMA=14,27124

BAY (Tablo 8)

PEK ÇOK	ÇOK	BAZEN	ÇOK AZ	HİÇ
6	13	17	11	10
0	10	13	16	18
2	3	18	14	20
4	6	8	21	18
2	4	20	14	14
4	2	15	17	19
7	8	13	7	22
3	6	14	8	26
10	5	6	6	28

10,5	22,8	29,82	19,3	17,5
0	17,5	22,8	28,07	31,57
3,5	5,26	31,57	24,5	35
7,01	10,5	14,03	36,84	31,57
8,77	7,01	35	24,5	24,5
7,01	3,5	26,31	29,82	33,33
12,28	14,03	22,8	12,28	38,59
5,26	10,5	24,5	14,03	25,61
17,5	8,77	10,5	10,5	49,12

ORTALAMA=15,6944

STANDART SAPMA=14,27124

BAY (Tablo 9)

PEK ÇOK	ÇOK	BAZEN	ÇOK AZ	HİÇ
4	8	28	14	3
3	9	26	14	5
7	8	20	13	9
5	14	21	13	4
6	13	19	16	3
21	21	9	5	1
4	7	9	19	18
5	16	22	12	2
3	4	23	17	21
11	8	9	8	21
5	14	17	16	5
2	8	17	15	15
6	22	14	11	4
16	19	11	6	5
12	13	16	14	2
18	20	13	5	1
3	10	24	16	4
7	12	28	12	8
4	6	19	15	13
14	20	10	10	3
1	8	14	29	5
8	12	23	10	4
10	15	24	7	1
16	12	17	9	2

7,01	14,03	49,12	24,56	5,26
5,26	15,78	45,65	24,5	8,77
12,28	14,03	35,08	22,8	18,76
8,77	24,56	19,29	22,8	7,01
10,52	22,8	33,33	28,07	5,26
36,84	36,84	15,78	8,77	1,75
7,01	12,28	15,78	33,3	31,57
8,77	28,07	38,59	21,05	3,5
5,26	7,01	40,35	29,82	36,84
19,29	14,03	15,78	14,03	36,84
8,77	24,56	29,82	28,07	8,77
3,5	14,03	29,82	26,31	26,31
10,52	38,59	24,54	19,59	7,01
28,07	33,33	19,29	10,52	8,77
21,05	22,83	28,07	24,56	3,5
31,57	35,08	22,8	8,77	1,75
5,26	17,54	42,1	28,07	7,01
12,28	21,05	49,12	21,05	14,03
7,01	10,52	33,3	26,31	22,8
24,56	35,08	17,54	17,54	5,26
1,75	14,03	24,56	50,87	8,77
14,03	21,05	40,35	17,54	7,01
17,54	26,31	42,1	12,28	1,75
28,07	21,05	29,82	15,78	3,5

ORTALAMA=15,86754

STANDARTSAPMA=10,64757

BAY (Tablo 10)

PEK ÇOK	ÇOK	BAZEN	ÇOK AZ	HİÇ
8	6	33	5	15
10	7	17	11	12
0	8	16	13	20
12	16	11	13	5
6	13	22	11	5
24	13	6	9	5
22	6	18	18	13
2	8	14	13	20

14,03	10,5	57,89	8,77	26,31
17,5	12,28	29,82	19,3	21,05
0	14,03	28,07	22,8	35
21,05	28,07	19,3	22,8	8,77
10,5	22,8	38,59	19,3	8,77
42,1	22,8	10,5	15,7	8,77
38,59	10,5	31,57	31,57	22,8
3,5	14,05	24,5	22,8	35

ORTALAMA=16,72563

STANDART SAPMA=10,51788

BAYAN (Tablo 11)

PEK ÇOK	ÇOK	BAZEN	ÇOK AZ	HİÇ
6	12	36	9	7
3	8	25	20	14
0	1	4	12	53
2	3	14	18	33
1	2	10	13	44

8,57	17,14	51,42	12,85	10
4,28	11,42	35,71	28,57	20
0	1,42	5,71	17,14	78,71
2,85	4,28	20	25,71	47,14
1,42	2,85	14,28	18,57	62,85

ORTALAMA=17,0578

STANDART SAPMA=17,73526

BAYAN (Tablo 12)

PEK ÇOK	ÇOK	BAZEN	ÇOK AZ	HİÇ
9	18	11	14	18
2	13	17	15	23
6	8	14	18	24
5	11	11	15	18
2	9	17	23	19
0	13	14	18	25
9	9	12	10	30
5	9	12	12	32
4	3	13	17	33

12,85	25,71	15,71	20	25,71
2,85	18,57	24,28	21,42	32,85
8,57	11,42	20	25,71	34,28
7,14	15,71	15,71	21,42	25,71
2,85	12,85	24,28	32,85	27,14
0	18,57	20	25,71	35,71
12,85	12,85	17,14	14,28	42,85
7,14	12,85	17,14	17,14	45,71
5,71	4,26	18,57	24,28	47,14

ORTALAMA=16,72767

STANDART SAPMA=9,891184

BAYAN (Tablo 13)

PEK ÇOK	ÇOK	BAZEN	ÇOK AZ	HİÇ
2	7	48	9	4
3	7	40	16	4
4	7	23	19	17
6	13	27	22	5
5	3	21	36	5
23	21	12	10	1
4	2	17	23	24
3	14	39	12	2
2	9	7	24	28
16	7	6	14	27
10	13	15	27	5
4	5	22	24	15
8	16	17	24	5
29	20	9	10	2
17	19	24	7	3
28	16	9	16	1
10	9	22	20	9
6	15	21	13	15
12	9	14	25	10
16	25	15	12	4
2	15	23	20	10
7	12	16	17	18
11	26	15	12	6
24	17	14	9	6

2,85	10	68,57	12,85	5,71
4,28	10	57,14	22,85	5,71
5,71	10	32,85	27,14	24,28
8,57	18,57	38,57	31,42	7,14
7,14	4,2	30	51,42	7,14
32,85	30	17,14	14,28	1,42
5,71	2,35	24,28	32,85	34,28
4,28	20	55,71	17,14	2,85
2,85	12,85	10	34,28	40
22,85	10	8,57	20	38,57
14,28	18,57	21,42	38,57	7,14
4,28	7,14	31,42	34,28	21,42
11,42	22,85	24,28	34,28	7,14
41,42	28,57	12,85	14,28	2,85
24,28	27,14	34,28	10	4,28
40	22,85	12,85	22,85	1,42
14,28	12,85	31,42	28,57	12,85
8,57	21,42	30	18,57	21,42
17,14	12,85	20	35,71	14,28
22,85	32,85	21,42	17,14	5,71
2,85	21,42	32,85	28,57	14,28
10	17,14	22,85	24,28	25,71
15,71	37,14	21,42	17,14	8,57
34,28	24,28	20	12,85	8,57

ORTALAMA=16,99767

STANDART SAPMA=11,54458

BAYAN (Tablo 14)

PEK ÇOK	ÇOK	BAZEN	ÇOK AZ	HİÇ
7	15	28	4	14
11	10	22	13	14
2	5	11	18	24
13	18	21	13	5
15	15	12	15	13
39	10	8	6	7
2	9	13	24	22
5	6	20	20	19
10	21,42	40	5,71	20

15,71	14,28	31,42	18,57	20
2,85	7,14	15,71	25,71	34,28
18,57	25,71	30	18,57	7,14
21,42	21,42	17,14	21,42	18,57
55,71	14,28	11,42	8,57	10
2,85	12,85	18,57	34,28	31,42
7,14	8,57	28,57	28,57	27,14

ORTALAMA=16,63375

STANDART SAPMA =9,869882

İlköğretim 4. ve 5. sınıfta sosyal bilgiler dersinin öğretiminde yaşanan güçlüklerin değerlendirilmesiyle ilgili olarak düzenlenen anket 57 bay,70 bayan öğretmen olmak üzere toplam 127 öğretmene yapılmıştır.bu öğretmenlerin özellikleri aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 15: Ankete ve Görüşme Formuna Katılan Öğretmenlerin Dağılımı

BAY

YAŞI	20-29 arası	30-49arası	50-yukarısı		
SAYISI	31	24	2		
MESLEKTEKİ KIDEMİ	0-5 yıl arası	6-10 yıl arası	11-15 yıl arası	16-20 arası	21 yuka-rısı
SAYISI	27	13	2	3	1
MEZUN OLDUĞU FAKÜLTE	EĞİTİM FAKÜLTESİ	FEN-EDEBİYAT FAK.	DİĞER		
SAYISI	40	6	11		
BRANŞ	SINIF ÖĞRETMENLİĞİ	SOS.BİL.ÖĞRT.	TARİH ÖĞRT.	COĞ.ÖĞRT.	DİĞER
SAYISI	49	1	3	2	2

BAYAN

YAŞI	20-29 arası	30-49arası	50-yukarısı		
SAYISI	57	13	-		
MESLEKTEKİ KIDEMİ	0-5 yıl arası	6-10 yıl arası	11-15 yıl arası	16-20 arası	21 yuka-rısı
SAYISI	56	19	-	1	4
MEZUN OLDUĞU FAKÜLTE	EĞİTİM FAKÜLTESİ	FEN-EDEBİYAT FAK.	DİĞER		
SAYISI	55	5	10		
BRANŞ	SINIF ÖĞRETMENLİĞİ	SOS.BİL.ÖĞRT.	TARİH ÖĞRT.	COĞ.ÖĞRT.	DİĞER
SAYISI	65	1	-	2	2

Yukarıdaki öğretmenlerden sosyal bilgiler dersi ile ilgili olarak aşağıdaki tablolarda belirtilen cevaplar alınmıştır.

IV. BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmanın sonucunda;

Sosyal bilgiler dersinde yapılması gereken hazırlıklar ve yaşanan güçlükler ile ilgili (bay) olarak “bazen” cevabı 25,06 ortalama ile diğer verilen cevaplara göre daha uygun bulunmuştur. Bu sebeple sosyal bilgiler dersinin yapılması için gerekli hazırlıklarla ilgili yaşanan güçlükler 14,68628 standart sapma ile “bazen” olarak bulunmuştur.

Sosyal Bilgiler dersinin öğretiminde planlamayla ilgili (bay) yaşanan güçlüklerde 25,655 ortalama ve 9,687259 standart sapmayla “hiç” cevabı daha uygun bulunmuştur.

Sosyal Bilgiler dersinin öğretiminde uygulamayla ilgili (bay) yaşanan güçlüklerde verilen cevaplar içerisinde 24,47875 ortalama ve 10,83417 standart sapma ile “bazen” cevabı daha geçerli bulunmuştur.

Sosyal Bilgiler dersinin öğretiminde değerlendirme ile ilgili (bay) yaşanan güçlükler sorusuna verilen cevaplar arasında 23,5775 ortalama ve 12,90446 standart sapma ile “hiç” daha anlamlı bulunmuştur.

Sosyal Bilgiler dersinin yapılması gerekli hazırlıklar ve yaşanan güçlükler ile ilgili (bayan) yapılan anket sonucunda 21,612 ortalama ve 15,34042 standart sapmayla “bazen” cevabı daha anlamlı bulunmuştur.

Sosyal Bilgiler dersinin yapılması gerekli planlama ve yaşanan güçlükler ile ilgili (bayan) alınan cevaplarda 25,655 ortalama ve 8,883872 standart sapmayla “hiç” cevabı daha geçerli bulunmuştur.

Sosyal Bilgiler dersinin öğretiminde uygulamayla ve yaşanan güçlükler ile ilgili (bayan) yapılan anket sonucunda 24,08104 ortalama ve 13,39729 standart sapmayla daha doğru bulunmuştur.

Sosyal Bilgiler dersinin öğretiminde değerlendirme ve yaşanan güçlükler ile ilgili (bayan) yapılan anket sonuçlarına göre 20,48938 ortalama ve 8,978769 standart sapmayla daha doğru ve geçerli bulunmuştur.

Sonuç olarak öğretmenlerimizin verdikleri cevaplardan planlama aşamasında “hiç” hazırlık uygulama ve değerlendirme aşamasında “bazen” cevapları geçerli bulunmuştur.

ÖNERİLER

1. Bitlis ili öğretmenlerinin sosyal bilgiler öğretiminde yaşadığı en büyük güçlük dil problemidir. Batı illerinden farklı olan bu problem üzerinde durulmalı veli ve öğrenciler bilinçlendirilmelidir.
2. Öğretmenlerin yapılan hazırlıklar doğrultusunda dersi işlenmesiyle (uygulamayla) ilgili olarak öğretmenlerce hizmet içi eğitim kursu verilmelidir.
3. Dersin öğretim programın başarılı bir şekilde uygulanması için okullar kaynak bakımından öğrencilerin faydalanacağı şekilde desteklenmelidir. Öğrencilerin okulda bulunan kaynakları rahat kullanabilmeleri şartsız olarak sağlanmalıdır.
4. Öğretim programında yer alan davranışlarla, ailede kazanılan davranışların çelişkilerini ortadan kaldırmak için programdaki davranışlar analiz edilerek hangi davranışların ailedeki eğitimle çeliştiği belirlenerek bu çelişkinin ortadan kaldırılmasına yönelik çabalar arttırılmalıdır.
5. Öğretimde öğrencilerin ilgi ve gereksinimlerini arttıracak araç-gereçle desteklenmeli, çoklu zeka teorisine dönük işlenmelidir.
6. Araç gereçler, hedef-davranışa, konu alanına, öğrencilerin özelliklerine uygun olarak seçilmelidir.
7. Sosyal bilgiler öğretiminde hazırlık, planlama, uygulama ve değerlendirme-siyle ilgili sahip olunması gereken ve sahip olunan yeterliliklerin saptanması yönünde araştırmaların arttırılmasına ihtiyaç vardır.
8. Tüm okullara mümkünse her bakımdan aynı olanaklar tanınmalıdır. Öğrenci ve öğretmen sayısında adaletli olunmalıdır.
9. Öğretmenleri hizmet içinde yetiştirmek amacıyla yapılacak seminer ve kursların yapılan araştırmaların sonuçlarına ve bilge şartlarına göre planlamasında fayda vardır.
10. Ders kitapları sadece öğretme değil çocuğun ilgisini çekme, sevdirmeye ve üretime yöneltme amaç olmalıdır.
11. Öğretmen her derse değişik ve yeni kaynaklardan yararlanarak hazırlıklı girmelidir. Öğrencilerin yanlışları düzeltilmeli, eksiklerini tamamlamalı, asla öğrenci

başarısızlığından dolayı sorumlu tutulup yerli yersiz tenkit edilmemeli, öğrencilerin yaparak yaşayarak öğrenmelerine fırsat ve olanak sağlamalı.

12. Sosyal Bilgiler programındaki amaç sayısının azaltılarak öngörülen zamanla denge kurulmalıdır. Ünitelerin öğrenilmesi, öğrencinin öğrenme-öğretme süreçlerine aktif katılımının sağlanabilmesi için zaman yeterli olmalı, öğrencini öğrenme eksikliklerini gidermek için ek zaman verilmeli, gerekirse öğretmen tarafından gönüllü etütler yapılmalı.

13. Programdaki hedeflere uygun davranışlar belirlenerek davranışların kazanılıp kazanılmadığı ünite sonunda öğretmen tarafından mutlaka kontrol edilmelidir.

EKLER

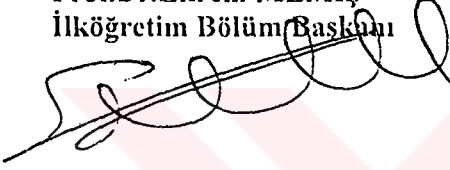
Selçuk Üniversitesi
Sosyal Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne
Konya

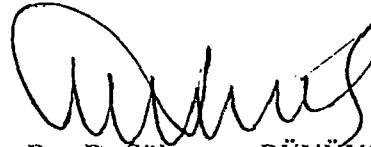
Danışmanlığını yürütmekte olduğum Sınıf Öğretmenliği bilim dalı Yüksek Lisans öğrencisi 024214021006 nolu Deniz AYDIN'ın tez konusu "İlköğretim 4.ve5. Sınıfta Sosyal Bilgiler Dersinin Öğretimi ve Öğretiminde Yaşanan Güçlükler (Bitlis Örneği)" dir.

Adı geçen öğrencinin Bitlis'in çeşitli İlköğretim Okullarında konusu ile ilgili olarak anket ve benzeri çalışmalar yapması gerekmektedir.

Bitlis Milli Eğitim Müdürlüğünden gereken izin alınması hususunda, gereğini saygılarımla arz ederim

UYGUNDUR
Prof.Dr.Ekrem MEMİŞ
İlköğretim Bölümü Başkanı

 48.08.2003
Doç.Dr.Süleyman BÜYÜKKARCI
Danışman Öğretim Elamanı

T.C.
 SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
 KONYA

Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
 Yüksek lisans öğrencisiyim.
 "Sosyal Bilgiler Dersinin Öğretimi ve Öğretimde Yaşanan
 Zorluklar (Bitlis Örneği)" konulu tezimin bir gereği olan
 ilgili anketlerin ve görüşmelerin ilköğretim okullarında
 uygulanabilmesi için gereğinin yapılmasını saygılarımla
 bilgilerinize arz ederim.

18.08.2003

Deniz AYDIN

Adresi:
 Güroymak Öğretmen Evi
 Güroymak / Bitlis

Eki:
 Anket
 Görüşme Formu

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

SAYI : B. 32. SEL. 0. E1. 00.00/

.08.2003

İLGİLİ MAKAMA

Enstitümüz İlköğretim Ana Bilim Dalı Sınıf Öğretmenliği bilim dalı yüksek lisans program öğrencisi Deniz AYDIN "İlköğretim 4. ve 5. Sınıfta Sosyal Bilgiler Dersinin Öğretimi ve Öğretiminde Yaşanan Güçlükler (Bitlis Örneği) " isimli tez konusu için Bitlis İl, İlçe ve Köylerde ilköğretim okullarında ANKET uygulaması çalışması yapmak istemektedir.

Gerekli kolaylığın sağlanması hususunu saygılarımla arz ederim.

İl Millî Eğitim Müdürü
31.08.2003
Vali c.

Yrd. Doç. Dr. Ahmet ÇAYCI
MÜDÜR Yrd.

E K İ : 6 adet anket

Okuttuğu Sınıf

1. Sınıf ☐ 2. Sınıf ☐ 3. Sınıf ☐
 4. Sınıf ☐ 5. Sınıf ☐ Diğer ☐

Cinsiyeti :

- ☐ Bay ☐ Bayan

Yaşı :

- ☐ 20-29 yaş ☐ 30-49 yaş ☐ 50- yukarısı

Meslekteki Kıdemi :

- ☐ 0-5 Yıl ☐ 6-10 Yıl ☐ 11-15 Yıl
☐ 16-20 Yıl ☐ 21 Yukarısı

Mezun Olduğu Fakülte :

- ☐ Eğitim Fak. ☐ Fen-Edebiyat Fak. ☐ Diğer

Formasyon :

- ☐ Aldım ☐ Almadım

Branş :

- ☐ Sınıf Öğrt. ☐ Sos. Bil. Öğrt. ☐ Tarih Öğrt. ☐ Coğr. Öğrt. ☐ Diğer

Katıldığı Kurs:

- ☐ Sosyal Bilg. Öğretimi
☐ Coğrafya Öğretimi
☐ Tarih Öğretimi
☐ Program Geliştirme

**İLKÖĞRETİM 4. ve 5. SINIFTA SOSYAL BİLGİLER DERSİNİN
 ÖĞRETİMİNDE YAŞANAN GÜÇLÜKLERİN DEĞERLENDİRMESİ**

Açıklama :

Bu maddeler beş dereceli bir ölçekleme ile değerlendirilmekte ve her maddeyi değerlendirebilmeniz için size (Pek Çok) (5), (Çok) (4), (Bazen) (3), (Çok az) (2), (Hiç) (1) seçeneklerini sunulmuştur.

I. Sosyal Bilgiler Dersinin Öğretiminde Yapılması Gerekli

Hazırlıklara İlgili Yaşanılan Güçlükler

	Hazırlık	Pek Çok	Çok	Bazen	Çok Az	Hiç
1.	Gerekli Materyalleri Bulunmaması					
2.	Bu ders ile ilgili yardım alamaması					
3.	Ders konularının öğretmen tarafından kavranamaması					
4.	Gerekli Zamanı bulunmaması					
5.	Hangi hazırlıkların yapılması					

II. Sosyal Bilgiler Dersinin Öğretiminde Öğretimi Planlamayla İlgili

Yaşanılan Güçlükler

	Planlama	Pek Çok	Çok	Bazen	Çok az	Hiç
1.	Bir yıl boyunca işlenecek ünite ve konuların çok fazla olması					
2.	Programda konularının sadece başlıklarının olması					
3.	Programda konuların ne kadar sürede işleneceğinin belirsiz olması					
4.	Programda kazandırılacak davranışların belirlenmemiş olması					
5.	Kullanılacak yöntem ve tekniklerle ilgili bilgi eksikliğinin olması					
6.	Ders yıllık olarak nasıl planlayacağı ile ilgili eksikliğin olması					
7.	Yıllık planın zorunlu olarak yaptırılıyor olması					
8.	Günlük planın gereksiz olduğunun düşünülmesi					
9.	Yıllık planın gereksiz olduğunun düşünülmesi					

III. Sosyal Bilgiler Dersinin Öğretiminde Uygulamayla İlgili Yaşanılan Güçlükler

	Uygulama	Pek çok	Çok	Bazen	Çok az	Hiç
		5	4	3	2	1
1	Öğrencilerin derse karşı dikkatlerinin çekilmemesi					
2	Öğrencilerin derse karşı güdülenmemesi					
3	Öğretmenlerin öğrenciyi hedeften haberdar etmemesi					
4	Ders için gerekli materyalin sunulmaması					
5	Öğrencilerin derse aktif katılımının sağlanmaması					
6	Öğrencilerin her şeyi öğretmenden beklemesi					
7	Sınıfta disiplinin sağlanmaması					
8	Ders boyunca öğrencilerin ilgilerinin sürekliliğinin sağlanmaması					
9	Öğrencilere yeterli söz hakkı verilmemesi					
10	Sınıfların kalabalık olması					
11	Öğrenci etkinliğine dayalı yöntemlerin kullanılmaması					
12	Konuya uygun yöntem ve tekniğin kullanılmaması					
13	Düz anlatım yönteminin kullanılması					
14	Gezi gözlem ve inceleme etkinliklerine yer verilmemesi					
15	Ders kitaplarındaki konuların ilgi çekici olmaması					
16	Öğrencilerin yeterli kaynaklara ulaşamaması					
17	Ders konularının ilişkisinin kurulmaması					
18	Ders konularının günlük hayattan kopuk olması					
19	Derse ayrılan sürenin yetersiz olması					
20	Konuyla ilgili daha önceden öğrenilmesi gerekenlerin öğrenilmemiş olması					
21	Farklı sınıf düzeylerinde aynı konu ve ünitelerin tekrar edilmesi					
22	Kurum sınavları soruları ile derste işlenen konular arasında tutarsızlık olması					
23	Derste kazandırılan davranışların uygulamaya geçirilememesi					
24	Ailede öğrenilenlerle derste kazandırılmaya çalışılan davranışların çelişmesi					

Diğer:.....

IV. Sosyal Bilgiler Dersinin Öğretiminde Değerlendirme İle İlgili Yaşanılan Güçlükler

	Değerlendirme	Pek çok	Çok	Bazen	Çok az	Hiç
1	Ders öğretim programında davranışların olmaması	5	4	3	2	1
2	İşlenen her bir dersin sonunda değerlendirme yapılması					
3	Değerlendirmede öğretmenlerin kişisel düşüncelerinin öne çıkması					
4	Sınav sorularını ezber bilgiyi gerektirmesi					
5	Öğrenilmeyen konuları belirlemeye yönelik sınavların yapılmaması					
6	Öğrencilerin öğretmenler kurulu kararı ile sınıf geçmesi					
7	Değerlendirme yöntemi hakkında bilgi eksikliği					
8	Sınavların yapıldığı sınıf ortamının uygunsuzluğu					

Diğer:.....

Görev Yaptığı Okulun Adı:

GÖRÜŞME FORMU

Bu envanter okulunuzda 4. ve 5. sınıflarda Sosyal Bilgiler dersinde karşılaşılan güçlükleri belirlemek amacıyla hazırlanmıştır. Cevaplar her soru altındaki boşluklara yazılacaktır. Hiçbir soruyu boş bırakmamanız ve mümkün olduğunca objektif olmanızı rica ederim.

- 1) Hangi okul ve fakülte mezunusunuz (Eğitim, Fen-Edebiyat vb.)?
- 2) Sosyal Bilgiler dersinde verimli olduğunuza inanıyor musunuz?
- 3) Sosyal Bilgiler dersi diğer derslere bağlantılı olarak anlatılabilir mi? Nasıl?
- 4) Sosyal Bilgiler dersinde hangi araçlar olmalı? Bunlardan hangileri sizin okulunuzda mevcut?
- 5) Öğrencileriniz Sosyal Bilgiler dersinde başarılı mı?
- 6) Sosyal Bilgiler dersi nasıl çekici hale getirilebilir?
- 7) Öğrencilerin Sosyal Bilgiler dersiine dair yaratıcı fikirleri var mı?

8) Batı illeri ile aranızdaki farkı Sosyal Bilgiler dersi için değerlendirecek olursanız neler söylersiniz?

9) Bölgenin sosyo-kültürel yapısı, ailenin eğitim düzeyi, kardeş sayısı Sosyal Bilgiler dersindeki başarıyı etkiler mi?

10) Cinsiyet bu konuyu etkileyen bir faktör müdür?

11) Son olarak konu hakkında eklemek istediğiniz farklı görüşleriniz var mı?

Deniz AYDIN
Günkırı İ.Ö.Ö. Öğretmeni
Güroymak / BİTLİS.

Merkez

Yeni Sayfa 1

Sayfa 1 / 2

İlk

Geri

Yazdır

İleri

Son

MERKEZ

İlçesine Bağlı Okullar Norm Kadro Çizelgesi

Branş Adı	Bağlı Okul	Ders	Norm	Mev	Ders	Norm	Mev
Fizik	6	82	4	5	24		1
Kimya	6	106	5	3	17		1
Müzik	24	201	10	4	14		1
Nakış	1		1	1			
Tarih	7	212	9	9	55	1	2
Türkçe	26	918	42	36	42	1	2
Almanca	3	0	0	1	28	1	1
Felsefe	7	91	4	2	40	1	2
Biyoloji	6	112	5	6	16	1	1
Coğrafya	7	147	7	6	54	3	3
Elektrik	3	171	8	4			
Trikotaj	1		1				
Matematik	7	374	21	16	61	1	4
İngilizce	29	815	40	14	312	8	15
Bilgisayar	17	396	15	14	131	3	6
Fen Bilgisi	22	537	29	23			
Fizik (İng)	1	0	0	0	26		1
El Sanatları	2	30	2	2			
Kimya (İng.)	1	0	0	0	25	1	1
Metal İşleri	1	95	3	3			
Sanat Tarihi	1	16	1	1			
Beden Eğitimi	28	475	22	16	38	2	2
Muhasebe Grubu	1	43	2		43		2
Biyoloji (İng.)	1	0	0	0	27		1
Matematik (İng)	1	0	0	0	60	1	3
Sosyal Bilgiler	21	495	24	24			
Resim İş / Resim	25	208	12	8	30	1	2
Makine Ressamlığı	2		3	1			
Sekreterlik Grubu	1	20	1		0		
Din Kült Ve Ahl.Bi	26	370	18	17	10	1	1
Sınıf Öğretmenliği	75		315	330			
Giyim / Hazır Giyim	2	30	2	1			
Matematik 1 (İlk Öğ.)	21	612	30	28			
Rehber Öğretmenliği	19	0	23	13		2	2
Öğretmen (Formatör)	1		2				
İş Eğit. (Ticaret)	16	195	10	5			
Görme Engel.Sın.Öğr.	1		1				
Makine/Tesviye/Kalıp	1	95	3	2			
Turizm ve Otel.Grubu	1	20	1		0		
Mobilya ve Dekorasyon	2	95	5	2			

Yeni Sayfa 1

Merkez

Sayfa 2 / 2

İşleme Engel.Sın.Öğr.	1						
Elektronik/ Telekomün.	1		2	1			
Türk Dili ve Edebiyatı	8	347	19	14	109	5	5
Öğret.Mes.Bil.Dersleri	2		3		22	1	1
İş Eğit.(Ev Ekonomisi)	7	74	3	3			
Zihinsel Engel.Sın.Öğr.	1		1				
Bes/Gıda Tek.Ev.Y.ve Bes	1						
Kuaför./Cilt Bak.ve Güz.	1		1				
Okul Ön/Çocuk Gel.ve Eğt	17	103	20	14			
Türk Halk Oy. (Yayg.Eğ.)	1						
İmam Hat. Lis. Mes. Ders	2	182	8	7	14		1
İş Eğit.(İş ve Tek.Eğt.)	7	67	3				
Öğretmen (Ölçme ve Değerlendirme)	1		3				
Öğretmen (Eğit. Prog. Ve Öğretimi)	1		3				
Öğretmen (Bilg Ve Ağ Sis.Sorumlusu)	1		2				
Öğretmen (İstatistik Bölümü Mezunu)	1		1				

Adilceva2

Yeni Sayfa 1

Sayfa 1 / 1

İlk

Geri

Yazdır

İleri

Son

ADİLCEVAZ İlçesine Bağlı Okullar Norm Kadro Çizelgesi

Brans Adı	Bağlı Okul	Ders	Norm	Mev	Ders	Norm	Mev
Fizik	3	23	1	1			
Kimya	3	37	2	2			
Müzik	13	69	2	1			
Tarih	3	74	3	2			
Türkçe	13	334	15	12			
Felsefe	3	54	2				
Biyoloji	3	36	2	2			
Coğrafya	3	47	2	2			
Elektrik	1	96	3	2			
Matematik	3	109	5	5			
İngilizce	15	362	17	8			
Bilgisayar	10	166	9	5			
Fen Bilgisi	12	196	11	12			
El Sanatları	1	18	1	1			
Beden Eğitimi	15	166	11	7			
Muhasebe Grubu	1	54	2	1			
Sosyal Bilgiler	12	199	11	12			
Resim İş / Resim	14	81	3	2			
Din Kült Ve Ahl.Bi	14	138	9	5			
Sınıf Öğretmenliği	38	0	161	171			
Giyim / Hazır Giyim	2	44	2	1			
Matematik 1(İlkÖğ.)	12	252	13	13			
Rahber Öğretmenliği	6	0	7	5			
Mobilya ve Dekorasyon	1	16	1				
Elektronik/ Telekomün.	1	9					
Türk Dili ve Edebiyatı	3	128	6	6			
İHL.Arapça Meslek Dersi	1	31	2	2			
Bes/Gıda Tek.Ev Y.ve Bes	1	17	1	1			
Kuaför./Cilt Bak.ve Güz.	1	43	1	1			
Okul Ön/Çocuk Gel.ve Eğt	7	83	10	5			
Türk Halk Oy. (Yayg.Eğ.)	1		1				
İmam Hat. Lis. Mes. Ders	1	65	3	1			
İş Eğit.(İş ve Tek.Eğt.)	12	174	9	1			

Güroymak

Yeni Sayfa 1

Sayfa 1 / 1

İlk Geri Yazdır İleri Son

GÜROYMAK İlçesine Bağlı Okullar Norm Kadro Çizelgesi

Brans Adı	Bağlı Okul	Ders	Norm	Mev	Ders	Norm	Mev
Fizik	2	32	2	1			
Kimya	2	32	2	3			
Müzik	13	68	4	1			
Nakış	1		1				
Tarih	2	56	2	2			
Türkçe	13	365	17	12			
Felsefe	2	30	1	1			
Biyoloji	2	44	2	2			
Coğrafya	2	51	2	3			
Elektrik	1						
Trikotaj	1		1				
Halıcılık	1		1				
Matematik	2	90	4	4			
İngilizce	15	321	15	4			
Bilgisayar	6	76	6	3			
Fen Bilgisi	13	239	11	8			
Beden Eğitimi	15	181	9	9			
Kurs Öğretmeni	1		1				
Muhasebe Grubu	1			1			
Sosyal Bilgiler	13	224	11	10			
Resim İş / Resim	15	96	5	1			
Din Kült Ve Ahl.Bi	14	141	8	6			
Sınıf Öğretmenliği	39		204	194			
Giyim / Hazır Giyim	1		1				
Matematik 1(İlkÖğ.)	13	264	13	14			
Rehber Öğretmenliği	9		9	3			
Tesisat Teknolojisi	1		1				
Türk Dili ve Edebiyatı	2	91	4	6			
Kuaför./Cilt Bak.ve Güz.	1		1				
Okul Ön/Çocuk Gel.ve Eğt	10	44	15	6			
Türk Halk Oy. (Yayg.Eğ.)	1		1				
İmam Hat. Lis. Mes. Ders	1	11	1				
İş Eğit.(İş ve Tek.Eğt.)	13	152	7				

Yeni Sayfa 1

Tatvan

Sayfa 1 / 1

İlk

Geri

Yazdır

İleri

Son

TATVAN

İlçesine Bağlı Okullar Norm Kadro Çizelgesi

Brans Adı	Bağlı Okul	Ders	Norm	Mev	Ders	Norm	Mev
Fizik	4	78	3	5			
Kimya	4	72	3	5			
Müzik	24	243	11	4	12		1
Nakış	1		1	1			
Tarih	5	197	10	8	46	2	2
Türkçe	21	876	43	34			
Almanca	2	0			4		0
Felsefe	5	109	5	2	23		1
Biyoloji	4	156	7	5			
Coğrafya	5	154	8	7	29	1	1
Elektrik	1	95	3	2			
Matematik	5	345	17	16			
İngilizce	26	879	42	16	120	5	6
Bilgisayar	9	307	14	11			
Atölye Şefi	1						
Fen Bilgisi	21	473	25	23			
Fizik (İng)	1	0	0	0	24	1	1
Kimya (İng.)	1	0	0	0	22	1	1
Metal İşleri	1	57	2	2			
Beden Eğitimi	26	406	22	16	26	1	1
Muhasebe Grubu	1	63	3	0			
Resim / Grafik	1	8	1	0			
Biyoloji (İng.)	1	0	0	0	22	1	1
Matematik (İng)	1	0	0	0	80	3	4
Sosyal Bilgiler	21	479	24	25			
Resim İş / Resim	26	269	13	7	24	1	1
Din Kült Ve Ahl.Bi	24	381	21	17	11		1
Sınıf Öğretmenliği	57		324	347			
Giyim / Hazır Giyim	2	48	3	2			
Matematik 1 (İlk Öğ.)	20	540	27	28			
Rehber Öğretmenliği	17	0	18	7		1	1
İş Eğit. (Ticaret)	1	28	1	1			
Mobilya ve Dekorasyon	1	26	1	1			
Türk Dili ve Edebiyatı	5	382	18	17	79	3	4
İş Eğit. (Ev Ekonomisi)	5	94	5	5			
Okul Ön/Çocuk Gel.ve Eğt	14	59	20	15			
İmam Hat. Lis. Mes. Ders	2	112	5	2			
İş Eğit. (İş ve Tek.Eğt.)	16	288	15	2			

muker

Yeni Sayfa 1

Sayfa 1 / 1

İlk Geri Yazdır İleri Son

MUTKI İlçesine Bağlı Okullar Norm Kadro Çizelgesi

Brans Adı	Bağlı Okul	Ders	Norm	Mev	Ders	Norm	Mev
Fizik	1	6	1				
Kimya	1	6	1				
Müzik	6	54	3	0			
Nakış	1		2				
Tarih	1	26	1	3			
Türkçe	7	279	12	10			
Felsefe	1	30	1	1			
Biyoloji	1	6	1				
Coğrafya	1	33	2	2			
Elektrik	1		1				
Trikotaj	1		1				
Halicilik	1		1				
Matematik	1	43	2	2			
İngilizce	8	224	11	4			
Bilgisayar	6	72	5	4			
Fen Bilgisi	7	151	9	8			
Beden Eğitimi	8	159	10	5			
Kurs Öğretmeni	1		1				
Sosyal Bilgiler	7	167	10	7			
Resim İş / Resim	7	62	3	1			
Din Kült Ve Ahl.Bi	8	104	7	5			
Sınıf Öğretmenliği	57	0	165	149			
Giyim / Hazır Giyim	1		2				
Matematik 1(İlkÖğ.)	7	192	10	8			
Rehber Öğretmenliği	5		5	3			
İş Eğit.(Ticaret)	3	54	3	1			
Türk Dili ve Edebiyatı	1	51	2	2			
İş Eğit.(Ev Ekonomisi)	4	66	4				
Kuaför./Cilt Bak.ve Güz.	1		1				
Okul Ön/Çocuk Gel.ve Eğt	4		4	3			
Türk Halk Oy. (Yayg.Eğ.)	1		1				
İş Eğit.(İş ve Tek.Eğt.)	6	86	6				

Yeni Sayfa 1

Sayfa 1 / 1

İlk

Geri

Yazdır

İleri

Son

AHLAT		İlçesine Bağlı Okullar Norm Kadro Çizelgesi					
Brans Adı	Bağlı Okul	Ders	Norm	Mev	Ders	Norm	Mev
Fizik	2	41	2	1			
Kimya	2	32	2	1			
Müzik	16	100	5	4			
Nakış	1	30	1	1			
Tarih	2	91	4	4			
Türkçe	14	430	21	16			
Felsefe	2	42	2	1			
Biyoloji	2	45	2	2			
Coğrafya	2	50	2	2			
Elektrik	1	75	2	1			
Trikota	1	30	1				
Matematik	2	152	7	7			
İngilizce	16	434	21	12			
Bilgisayar	12	279	14	8			
Fen Bilgisi	14	344	18	12			
El Sanatları	1	15	1	1			
Metal İşleri	1	75	2	1			
Beden Eğitimi	16	223	13	9			
Kurs Öğretmeni	1						
Muhasebe Grubu	1	49	2				
Sosyal Bilgiler	14	245	14	12			
Resim İş / Resim	15	88	4	4			
Din Kült Ve Ahl.Bi	15	172	10	7			
Sınıf Öğretmenliği	37		194	179			
Matematik 1 (İlk Öğ.)	14	298	16	16			
Rehber Öğretmenliği	7		8	3			
İş Eğit. (Ticaret)	1	28	1	1			
Türk Dili ve Edebiyatı	2	151	7	7			
İş Eğit. (Ev Ekonomisi)	2	38	2	1			
İHL.Arapça Meslek Dersi	1	71	3	1			
Bes/Gıda Tek.Ev Y.ve Bes	1	26	1	1			
Kuaför./Cilt Bak.ve Güz.	1	40	1				
Okul Ön/Çocuk Gel.ve Eğt	10	65	12	4			
Türk Halk Oy. (Yayg.Eğ.)	1	30	1				
İmam Hat. Lis. Mes. Ders	1	14	1				
İş Eğit. (İş ve Tek.Eğt.)	14	156	10	2			

Yeni Sayfa 1

Hizon

Sayfa 1 / 1

İlk Geri Yazdır İleri Son

HIZAN İlçesine Bağlı Okullar Norm Kadro Çizelgesi

Brans Adı	Bağlı Okul	Ders	Norm	Mev	Ders	Norm	Mev
Fizik	2	32	2	2			
Kimya	2	26	1	1			
Müzik	11	70	3				
Nakış	1		1				
Tarih	2	46	2	3			
Türkçe	11	354	16	11			
Felsefe	1	25	1	2			
Biyoloji	2	31	2	1			
Coğrafya	2	30	1	1			
Elektrik	1	1					
Trikotaj	1		1				
Matematik	2	102	5	5			
İngilizce	14	320	17	7			
Bilgisayar	5	64	4	3			
Fen Bilgisi	11	209	12	8			
Metal İşleri	1	47	2	1			
Beden Eğitimi	13	160	10	5			
Sus Bitkileri	1		1				
Kurs Öğretmeni	1		1				
Muhasebe Grubu	1	52	2	0			
Sosyal Bilgiler	11	214	12	8			
Resim İş / Resim	12	78	3	1			
Din Kült Ve Ahl.Bi	13	154	10	5			
Sınıf Öğretmenliği	88	2	243	209			
Giyim / Hazır Giyim	2	15	2	1			
Matematik 1 (İlkÖğ.)	11	240	13	10			
Rehber Öğretmenliği	6		6	2			
Mobilya ve Dekorasyon	1	70	2	1			
Türk Dili ve Edebiyatı	2	78	4	4			
Okul Ön/Çocuk Gel.ve Eğt	5	0	6	2			
İş Eğit.(İş ve Tek.Eğt.)	11	167	10				

Yeni Sayfa 1

12 GENELİ

Sayfa 1 / 2

İlk

Geri

Yazdır

İleri

Son

13

Bitlis

İlîne Bağlı Okullar Norm Kadro Çizelgesi

	Ders	Norm	Mev.	Ders	Norm	Mev.
Fizik	294	15	15	24		1
Kimya	311	16	15	17		1
Müzik	805	38	14	28		2
Nakış	30	7	3			
Tarih	702	31	31	101	3	4
Türkçe	3558	168	131	42	1	2
Almanca	0	0	1	32	1	1
Felsefe	381	16	9	63	1	3
Biyoloji	430	21	18	16	1	1
Coğrafya	512	24	23	83	4	4
Elektrik	438	17	9			
Trikotaj	30	5				
Halıcılık		2				
Matematik	1215	61	55	61	1	4
İngilizce	3355	163	65	432	13	21
Bilgisayar	1380	67	48	131	3	6
Fen Bilgisi	2149	115	94			
Fizik (İng)	0	0	0	50	1	2
El Sanatları	63	4	4			
Kimya (İng.)	0	0	0	47	2	2
Metal İşleri	274	9	7			
Sanat Tarihi	16	1	1			
Beden Eğitimi	1770	97	67	64	3	3
Sus Bitkileri		1				
Kurs Öğretmeni		3				
Muhasebe Grubu	261	11	2	43		2
Resim / Grafik	8	1	0			
Biyoloji (İng.)	0	0	0	49	1	2
Matematik (İng)	0	0	0	140	4	7
Sosyal Bilgiler	2023	106	98			
Resim İş / Resim	882	43	24	54	2	3
Makine Ressamlığı		3	1			
Sekreterlik Grubu	20	1		0		
Din Kült Ve Ahl.Bi	1460	83	62	21	1	2
Sınıf Öğretmenliği	4	1607	1579			
Giyim / Hazır Giyim	137	12	5			
Matematik 1 (İlk Öğ.)	2396	122	117			
Rehber Öğretmenliği	0	76	36		3	3
Tesisat Teknolojisi		1				
İş Eğit. (Ticaret)	305	15	8			

KAYNAKLAR

1971 Bitlis İl Yıllığı.

1973 Bitlis İl Yıllığı.

AKYÜZ, E. (1991). **Eğitim Hukuku Ders Notları**, Ankara: Efam Yayınları.

AKYÜZ, Y. (1989). **Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1998'e)**, 3. Baskı, Ankara: A.Ü.E.F. Yayınları, No: 60.

ARSLANOĞLU, İ. (1997). **Türk Eğitim Sistemi**, Ankara.

BAŞARAN, İ. E. (1978). **Eğitime Giriş**, 3. Baskı, Ankara: Bimaş Matbaacılık Ltd. Şti.

BAŞARAN, İ. E. (1989). **Yönetim**, Ankara: Gül Yayınevi.

BAŞARAN, İ. E. (1982). **Temel Eğitim ve Yönetimi**, Ankara: A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Yayın No: 112.

BETAV. **Bitlis Eğitim ve Tanıtma Vakfı**, Sayı: 4, Bitlis.

BİLEN, M. (1996). **Plandan Uygulamaya Öğretim**, 4. Baskı, Ankara: Aydan Web Tesisleri.

BİLGİN, H. N. (1986). **İlköğretim Okulu Araştırması**, C. 1, Ankara: MEGSB., İlköğretim Genel Müdürlüğü.

BÜYÜKKARCI, S. (1995). **İstanbul Sankt George Avusturya Lisesi**, Konya: Damla Ofset Matbaacılık.

BÜYÜKKARCI, S. (2003). **İstanbul Ermeni Okulları**, Konya: Yelken Basım-Yayın-Dağıtım.

CIRITLI, H. H. (1983). **"İlköğretim" Cumhuriyet Döneminde Eğitim**, İstanbul: M.E. Basımevi.

Cumhuriyetin 50. Yılında Millî Eğitimimiz, (1973). M.E. Basımevi, Ankara.

ÇELEBİ, Evliya. **Seyahatname**, Cilt: 3-4, Üçdal Neşriyat, İstanbul.

DİYARBEKİRLİ, N. (1972). **Hun Sanatı**, İstanbul.

DPT. (1996). **Kalkınma Planı, Yedinci Beş Yıl 1996-2000**, Ankara, 1996.

ERGİN, O. (1977). **Türkiye Maarif Tarihi**, Cilt: 1-2, İstanbul.

- ERTÜRK, S. (1975). **Eğitimde Program Geliştirme**, Ankara: Yelken-tepe Yayınları.
- ERZEN, A. (1986). **Doğu Anadolu ve Urartular**, Ankara.
- FİDAN, N. ve ERDEN M. (1993). **Eğitime Giriş**, 3. Baskı, Ankara: Meteksan Matbaacılık, Ankara.
- GÜNALTAN, Ş. (1987). **İran Tarihi**, Ankara.
- GÜNELTAN, Ş. **Yakın Şark Anadolu**, Ankara.
- HOCA SADETTİN EFENDİ. (1974). **Tacü't-Tevarih**, Cilt: 1, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, Kültür Yayınları, İstanbul: M.E. Basımevi.
- İBRAHİM EFENDİ. (1992). **Peçevi Tarihi**, Mersin: Kültür Bakanlığı Yayınları, no. 467, Cilt: 1.
- İlköğretim Okulu Programı** (1995). Ankara: M.E.B. Bakanlığı Yayınları.
- İslam Ansiklopedisi**.
- KAFESOĞLU, İ. (1983). **Türk Millî Kültürü**, Genişletilmiş 2. Baskı, İstanbul: Boğaziçi Yayınları A.Ş.
- KILIÇ, A. ATILLA, R. BAYKAN R. (2002). "*Sosyal Bilgiler Dersinin Öğretiminde Yaşanan Güçlükler*", **Çağdaş Eğitim Dergisi**, S. 29, Ankara.
- KOÇER, H. A. (1981). **Türk Millî Eğitim Teşkilatı 1.**, Ankara.
- KOÇER, H. A. (1987). **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu (1773-1923)**, Ankara: Uzman Yayınları.
- KOMİSYON. (2000). **İlköğretim Birleştirilmiş Sınıflar Fen Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretmen Kılavuzu Kitabı**, M.E.B., Ankara.
- KÖHLER, W. (1928). **Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Bitlis ve Halkı**, München: Alan Yayıncılık.
- KÖKEN, N. (1995). **İlkokullarda Sosyal Bilgiler Öğretmeni**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.
- KÖKEN, N. (2002). "*Sosyal Bilgiler Öğretimi*", **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 8, Konya.
- KÖSTÜKLÜ, N. (1999). **Sosyal Bilimler ve Tarih Öğretimi**, 1999.

Maarif Teşkilatına Dair Kanun, Düstur, 1926, T. 3, C.7.

MASLOFSKİ, G. (1935). **Umumi Harpte Kafkas Cephesi Eserinin Tenkidi**, Genel Kurmay Başkanlığı, Ankara: Genel Kurmay Basımevi.

MEB., **İlköğretim Kurumları Yönetmeliği**. (1997). İstanbul: M.E. Basımevi.

OĞUZKAN, F. (1977). **Çocuk ve Kitap**, Ankara: Çağdaş Eğitim.

OĞUZKAN, F. (1993). **Eğitim Terimleri Sözlüğü**, Ankara.

ÖZTUNA, Y. **Büyük Türkiye Tarihi**, Cilt: 2, Ankara.

PAYKOÇ, F. (1991). **Tarih Öğretimi**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Resmi Gazete, 23084, 18 Ağustos 1997.

SEFEROĞLU, Ş. K. ve TÜRKÖZÜ K. H. (1982). **101 Soruda Kürtlerin Türklüğü**, Ankara: T.K.A.E. Ayyıldız Matbaası.

Sekiz Yıllık Kesintisiz Zorunlu İlköğretim Uygulaması ile İlgili Sorular ve Cevaplar. (1997). Ankara: M.E.B. Yayınları.

SERDAR, M. T. (1995). **Bitlis'in İşgali ve Kurtuluşu**, Bitlis: Y.Y.Ü. Basımevi.

SEVGİN, N. (1982). **Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri**, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara: Ayyıldız Matbaası.

SEVİM, A. (1988). **Anadolu'nun Fethi, Selçuklular Dönemi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, XXIV, Sayı: 13-14.

SEVİM, A. YÜCEL Y. **Türkiye Tarihi**.

SÖNMEZ, V. (1986). **Program Geliştirmede Öğretmen El Kitabı Hedef Davranış İçerik, Genel Öğretim Yöntemleri**, İkinci Baskı, Ankara: Olgaç Matbaası.

SÖNMEZ, V. (1989). **Sosyal Bilgiler Öğretmeni ve Öğretmen Klavuzu**, İstanbul: M.E.B. Yayınları.

SÖNMEZ, V. (1999). **Sosyal Bilgiler Öğretim ve Öğretmen Kılavuzu**, 2. Baskı, İstanbul: M.E.B.

SÖNMEZ, V. (1999). **Sosyal Bilgiler Öğretmeni ve Öğretmen Kılavuzu**, İstanbul: M.E.B. Yayınları.

- SÜMER, F. (1984). “*Karakoyunlular*”, **Belleten**, Cilt: 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- SÜMER, F. (1986). “*Ahlat Şehri ve Ahlatşahlar*”, **Belleten**, Cilt: 2, Sayı: 197, Ağustos, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- ŞEREF HAN (1990), **Şerefname**, Mehmet Bozaslan Tercümesi, İstanbul: Hasat Yayınları.
- TAYMAZ, H. (2000). **Okul Yönetimi**, Ankara: Pegem Yayıncılık.
- TURAN, O. (1980). **Doğu Anadolu’da Türk Devletleri Tarihi**, İstanbul.
- TURGUT, M. F. (1988). **Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme Metotları**, 6. Baskı, Ankara: Saydam Matbaacılık.
- Türk Ansiklopedisi, Bitlis Maddesi.**
- Türk Millî Bütünlüğü İçerisinde Doğu Anadolu.** (1985). Ankara: T.K.A.E., Ayyıldız Matbaası.
- Türkçe Sözlük**, Milliyet Yayınları, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Bitlis Maddesi**, Cilt: 6.
- UMAR, B. (1982). **Türkiye’nin İlk Çağ Tarihi**, İzmir.
- VARIŞ, F. (1973). **Eğitimde Program Geliştirme**, Ankara: A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları, Yayın No: 53.
- W.E.D. ALLEN. MURATOFF P. **Kafkas Harekâtı**, Ankara: Genel Kurmay Başkanlığı, Askeri Tarih Yayınları.
- YAŞA, R. **Bitlis’teki Türk İskânı**, Ankara.
- YİNANÇ, M. H. (1988). “*Ermeniye*”, **İ.A.**, Cilt: 4, İstanbul.